

Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одзелење за русинистику

РУСИНИСТИЧНИ СТУДИЈИ RUTHENIAN STUDIES

4

ISSN 2560-3612
e-ISSN 2560-3914
doi 10.19090/rs.2020.4.

Нови Сад, 2020.

Видавателъ
Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одзелене за русинистику

За видавателя
Проф. др Ивана Живанчевич-Секеруш, декан Филозофского факултету
у Новим Садзе

Редакция
проф. др Александер Дуличенко, Гартуский Университет, Катедра
славянской филологии
проф. др Михаел Мозер, Universität Wien, Kulturwissenschaftliche Fakultät
проф. др Олег Румянцев, Università degli Studi di Palermo, Scienze
Umanistiche
проф. др Ана Плишкова, Prešovska universita v Prešove, Ústav rusinskeho
jazyka a kultúry
проф. др Оксана Тимко Дітко, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet
проф. др Людмила Попович, Универзитет у Београдзе, Филологийни
факултет
проф. др Дюра Гарди, Филозофски факултет у Новим Садзе

Главни редактор
проф. др Янко Рамач, Филозофски факултет у Новим Садзе

Редакторе
проф. др Юлиян Тамаш, Филозофски факултет у Новим Садзе
проф. др Михайло Фейса, Филозофски факултет у Новим Садзе

Секретар редакциї:
Александер Мудри

Лекторе
Михайло Фейса, Ана Римар Симунович, Александер Мудри

УДК зробела
Нада Усанович-Ашоня, библиотекарка

Publisher
University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department of Ruthenian Studies

Representing the Publisher
Prof. Dr. Ivana Živančević

Editorial Board

Dr. Aleksander Duličenko, Professor, University of Tartu, Department of Slavic
Studies

Dr. Mihael Mozer, Professor, Institute for Slavic Studies at the University of
Vienna

Dr. Oleg Rumyantsev, Professor, University in Palermo

Dr. Anna Pliškova, Prešov university, Professor, Institute of Ruthenian language
and culture

Dr. Oksana Đitko Timko, Professor, University of Zagreb, Faculty of Philosophy

Dr. Ljudmila Popovič, Professor, University of Belgrade, Faculty of Philology

Dr. Đura Hardi, Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

Editor-in-chief

Prof. Dr. Janko Ramač, Faculty of Philosophy, Novi Sad

Editors

Prof. Dr. Julijan Tamaš, Faculty of Philosophy, Novi Sad

Prof. Dr. Mihajlo Fejsa, Faculty of Philosophy, Novi Sad

Assistant to the Editors

Aleksander Mudri

Proofreading

Mihajlo Fejsa, Ana Rimar Simunović, Aleksander Mudri

UDC

Nada Usanović-Ašonja

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. др Олег Румянцев, Универзитет у Палерму, Одделене за гуманистични студии (Италија).

Проф. др Михайло Фейса, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски Факултет (Србија)

Проф. др Дюра Гарди, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски Факултет (Србија)

Проф. др Людмила Попович, Универзитет у Београдзе, Филологийни факултет (Србија)

Проф. др Оксана Тимко Дітко, Универзитет у Загребе, Филозофски факултет (Горватска)

Проф. др Јулијан Рамач, Универзитет у Новим Садзе, Филолофски факултет (Србија)

Проф. др Богдан Гальчак, Универзитет у Зеленој Гури, Факултет птава и администрацији (Польска)

Проф. др Євгений Пашенко, Универзитет у Загребе, Филозофски факултет (Горватска)

Доцент др Валерий Власенко, Сумски универзитет (Україна)

Проф. др Галина Саган, Киевски универзитет Борис Гринченко, Историйно-филозофски факултет (Україна)

Проф. др Милица Андевски, Универзитет у Новим Садзе, Филозофски факултет (Србија)

REVIEWERS

Dr Oleg Rummyantsev, Associate Professor, Università degli Studi di Palermo
Dr Mihajlo Fejsa, Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
(Serbia)

Dr Đura Hardi, Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
(Serbia)

Dr Julijan Ramač, Professor, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy
(Serbia)

Dr Ljudmila Popović, Professor, University of Belgrade, Faculty of Philology
(Serbia)

Dr. Jevgen Pashchenko, Professor, University of Zagreb, Faculty of
Philosophy (Croatia)

Dr. Oksana Timko Djitko, Professor, University of Zagreb, Faculty of
Philosophy (Croatia)

Dr Bogdan Halczak, Professor, University of Zielona Góra, Faculty of Law
and Administration (Poland)

Dr Varery Vlasenko, Associate Professor, Sumy State University (Ukraine)

Dr Galyna Sagan, Professor, Boris Grinchenko Kyiv University, Faculty of
History and Philosophy (Ukraine)

Dr Milica Andevski, Professor, University of Novi Sad, Faculty of
Philosophy (Serbia)

УВОДНЕ СЛОВО

Кед вишли три числа, були зме прешвечени же уж шицко пойдзе легчейше по уходзеной драги. И праве кед зме почали зберац прилоги за тото число часопису, шицких нас несподзивала пандемия шветових розмирох. Обовязки на университетох/факултетох у велькей мири пременени и велі з нас ше мушели приспобойовац гу ситуациі, цо часто вимагало векше ангажоване. Вироятно же и то мало свой уплїв на благочасне посилане прилогох до часопису. На щесце, шицко на час закончене. Круг сотруднікох и рецензентох ше непрерывно преширює и интересоване у науковей явности за ньго ше звекшує, цо нас окреме радує и мотивує за дальшу роботу. Пред закончованьом того числа зме достали красну вистку: *Русинистични студии* вошли до EBSCO платформи за индексоване наукових часописох.

Медзитим, як то у живоце звичайно идзе, за добрим идзе и меней добре. Так ше случело же нам сцигла до редакциі една статя котра уж була придата, рецензована и вошла до часопису Славистика котри видаваю Славистичне дружтво Сербіи и Филологийни факултет Београдского университета. Обявйоване автоплагиату би могло принесц часопису велі неприємности. На щесце, начас зме обачели неетични чин автора. Не любели бизме же би ше то повторело, прето модліме дотерашніх и будуцих сотруднікох же би почитовали одвитуюци етични норми у публикованю наукових роботох, а рецензентох же би дзбали и о тей компоненти. Лем так *Русинистични студии* годни исц напредок и здобувац векше число сотруднікох и читацкей публики.

У Новим Садзе, 1. 11. 2020. року

Главни редактор
Проф. др Янко Рамач

ЗМИСТ

УВОДНЕ СЛОВО.....	7
Олег Румянцев ЛИСТ МИРОНА БУДИНСЬКОГО ДО ОЛЕКСИ МИШАНИЧА (1970) В КОНСТЕКСТІ ПИТАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ РУСИНІВ БАЧКИ І СРЕМА	11
Валерій Власенко ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО В СЕРЕДОВИЩІ МІЖВОЄННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ЮГОСЛАВІЇ.....	23
Богдан Гальчак, Ольга Харчишин ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ НА ТЛІ ІСТОРІЇ ПОПУЛЯРНОЇ ПІСНІ „НЕЈ, СОКОЉУ!” («ГЕЙ СОКОЛИ!»).....	39
Roman Drozd АКСЈЕ WYSIEDLEŃCZE UKRAIŃCÓW-ŁEMKÓW W POLSCE W LATACH 1944–1950.....	57
Галина Саган, Артем Кухто ДІЯЛЬНІСТЬ АНДРОНИКА СТЕПОВИЧА З РОЗВИТКУ СЕРБІСТИКИ В УКРАЇНІ.....	75
Ана Римар Симунович НОМАДСКА СУДЬБА РУСНАЦОХ У МИТУ ЗАВИЧАЮ МИХАЙЛА КОВАЧА	85
Јасмина Клеменовић, Доротеа Будински ОЧУВАЊЕ ЈЕЗИКА И КУЛТУРЕ У МУЛТИКУЛТУРНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ.....	101
Јанко Рамач КАНОНСКА ВИЗИТАЦИЈА ГРЕКОКАТОЛІЦКИХ ПАРОХИЈОХ БАЧКО-СРИМСКОГО ДЕКАНАТУ КРИЖЕВСКЕЈ ЕПАРХИЈІ З 1838. РОКУ	115
УПУТСТВО ЗА ПРИРИХТОВАНЄ РУКОПИСА ЗА ДРУКОВАНЄ.....	149

ЛИСТ МИРОНА БУДИНСЬКОГО ДО ОЛЕКСИ МИШАНИЧА (1970) В КОНСТЕКСТІ ПИТАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ РУСИНІВ БАЧКИ І СРЕМА

У статті розглянуто ставлення письменника Мирона Будинського до питання ідентичності русинів Бачки і Срема. Стаття містить неопублікований лист М.Будинського до українського науковця О.Мишанича.

Ключові слова: Мирон Будинський, Олекса Мшанич, Михайло Ковач, Югославія, русини, українці, ідентичність

Мирон Будинський (*Будински*; 1931–2018) – відомий поет і письменник з громади русинів Бачки і Срема, лауреат літературних премій, педагог і науковий працівник середніх і вищих навчальних закладів у Югославії. Ще школярем, 1948 р. починає публікувати свої літературні твори; протягом наступних десятиріч його прозу і поезію друкують у місцевих часописах, календарях, збірках і підручниках, а також за кордоном у перекладі (Тамаш 1997: 509–511; Чурчич 2006: 505–507). Член товариства письменників Воєводини з 1971 р. Його ім'я вперше потрапило до сторінок газети “Руске слово” 1945 р., коли він навчався в гімназії в Руському Керестурі, про що згадано у опублікованій промові директора школи Гавриїла Надя від 26 серпня 1945 р. (*Конєц школскогo року*, 1945).

Своє ставлення до питання ідентичності меншини русинів Бачки і Срема Будинський висловлює зі сторінок газети “Руске слово”: 14 січня 1955 р. редакція публікує його допис за назвою *Думки з нагоди Дзешецрочейци снованя нашеї гимназиї (Здогадованя)*. У статті йдеться про заснування гімназії у Руському Керестурі (відбулося 25 лютого 1945 р.) та про питання вибору мови, якою слід було викладати предмети у цьому навчальному закладі. Будинський розповідає, що один з учителів-засновників гімназії, Йовген Планчак (1914–1977), поставив цей вибір на голосування перед присутніми членами громади. Цей вчитель, додамо, підтримував ідею, згідно якої русини у мовно-культурному

аспекті є частиною українського народу (Румянцев 2010: 259–260). На першому голосуванні були присутні здебільшого представники інтелігенції і перевагу було віддано українській мові, однак у деякого з присутніх виникли й сумніви щодо такого вибору, тому було вирішено провести другу нараду. На другій нараді, за присутності широких верств громади, більшість підтримала російську мову, але за таких обставин:

Народ теди як лев згажел интеллигенцию и ей украински романтизам; теди дваццпрочна предвойнова работа священікох и учительох “Українцох” випатрала така бидна, нічтожна... И teraz ю сануем кед ше здогадам на то... Народ з одушевийом, не дозволюючи до прочивна страна (теди то наисце була процивпіцка) придзе до вираженя, одгласал же наставни язык ма буц велькоруски (Будински 1955).

Щоб з'ясувати причини цього культурного антагонізму (що не є метою цієї статті), слід звернутися до вже опублікованих матеріалів¹ та розглянути причини конфлікту між інтелігенцією, що запроваджувала культурно-просвітницьку працю в лавах Руського народного просвітнього товариства (1919–1941), та тими представниками громади, що гуртувалися навколо Культурно-просвітницького союзу югославських русинів (1933–1941). Зауважимо, що описаний у цитаті вибір російської мови не можна трактувати однозначно – зокрема тому, що Будинський у допису не з'ясовує ані якісно, ані кількісно поняття ‘народ’, а також тому, що представникам інтелігенції, тобто освіченій частині громади, просто не надали слова. Специфічне вживання словосполучення “український романтизм”, навпаки, дозволяє нам зрозуміти особистий підхід Будинського до поставленої проблематики: він підтримував не інтелігенцію з її проукраїнським ставленням, а доволі абстрактний ‘народ’.

Утім, остаточне рішення – тобто висновок щодо вживання у освіті літературної мови русинів Бачки і Срема – схвалено на третіх зборах, після інтервенції впливового активіста, педагога Якіма Бакова (1906–1974). На цих зборах, за присутності вже меншої кількості людей,

---

¹ Найважливіший науковий доробок на цій царині, на нашу думку, зібрано у публікації: Рамач, Я. *На крижней драги. Руснаци у Югославії од 1918–1941. року*. Нови Сад: Руске слово, 2016.

слово отримав лише він, про що Будинський згадує із певним романтизмом:

Я теди (бул сом тринац рочни хлапец) чувствовал у тих словох цошка непреповедзено миле и блізке, а нешка видзим же професор Баков найреалнейше патрел на обставини, бо гоч наш язык бучваньско-руски, ані не бул брати до огляду як наставни язык и гоч професор Баков бул сам, його думане победзело и победзує.

Ставлення Бакова до питання ідентичності русинів ми вже висвітлювали в інших публікаціях (Румянцев 2010: 256, 261, 265–269; Румянцев 2015). Будинський з відвертою пошаною поставився до Бакова та цілком підтримав запропоновану лінію на обставляння власної мови і культури як автохтонної:

Не дайте ше вещей залудзовац з українізмом, та ані з другима “измами”. Наша драга то стваряє нового літературного языка и новей культури. Ми то и робиме, ми то и робели, то робели и предвойново “Українці”, але ми треба да знаме цо робиме! Не шмеме робиц шлепо! А же зме робели шлепо можу нам послужиц як доказ и горе описани події.

Цікаво, що Будинський визнає корисність праці проукраїнської інтелігенції у міжвоєнний період, але вимагає переусвідомлення її культурної спадщини. Як відомо, суто інтелігенція за часів заснування у 1919 р. згаданого вище просвітнього товариства обґрунтувала необхідність вживати у культурницькому житті й освіті власну літературну мову (а не українську, і не “язичіє”) та створила умови для реалізації її потенціалу на сторінках місцевих видань. Однак ця інтелігенція усвідомлювала, що для розвитку власного етнокультурного середовища потрібна взаємодія з культурою походження, і тому обґрунтовувала ідею належності русинів до української спільноти. Суто цей аспект Будинський вважає вадою, недоречною ідеологією (тобто “-ізмом”), та пропонує вилучити його з культурницького життя меншини. “Робиц шлепо”, на думку Будинського, означає безпосередньо втілювати взаємодію з українською культурою, ігноруючи ставлення ‘народу’. У останньому реченні цитати автор застерігає: за умови недотримання такого ставлення, ‘народ’ дасть себе почути. Як бачимо, Будинський – а він, цілком зрозуміло, у цій статті

цікавить нас виключно як представник певного світогляду – вважає вирішальними не аргументи інтелігенції, що їх студент навіть не наводить, а ментальність певної етнічної спільноти, на яку й слід було нібито орієнтуватися.

Наприкінці допису Будинський ставить низку риторичних запитань та залучає до дискусії постать відомого письменника Михайла Ковача (1909–2005):

Прецо народ Керестура, у дньох снованя нашей гимназії бул одлучно против українского языка, як наставного, кед ше (по словох Михала Ковача) наш народ “чувствує” українским и то, попри дваець або триецьрочней роботи и пропагираня же наш народ то часц українского народу а наша кніжовна бешеда то українска бешеда?

Прецо народни, бачваньскоруски язык победзел у нашей гимназії?

Чи ше не може уж тєраз, на основу розвою нашого языка од Першей шветовой войны та по нешка, на основу горе написаних подийох и на основу побиди нашого языка у наших школах, же українізам то цошка вештачке у нашим народзе, же ше не приял и же одумер; же українізам то файта – фурма романтизму (у двацетим вику!) у нашим народзе, створена за малих пре пре чувство велькосци и достоянства?

Питання Будинського є риторичним, отже містить у собі й відповідь. У своїй статті він вимагає офіційної відмови від ідеї належності мови і культури русинів до українського контексту (“фурма романтизму”), оскільки вбачає у ній наявність певного привілею (або “чувство велькосци и достоянства”) тієї інтелігенції, яка, включно з М.Ковачем, вважала себе належною до українського контексту. Цей нібито привілей, насправді, полягав у певній авторитетності цього прошарку інтелігенції, зокрема письменників, оскільки ці діячі шукали й демонстрували читачеві коріння громади з метою збереження її ідентичності. Для пояснення цього ставлення наведемо таку цитату Ковача:

[...] коли наш письменник пише для руснака і хоче його просвітити, що він повинен своє любити і шанувати, а сам не потрудиться, як інтелігент, як сіль народу, щоб відшукати коріння свого народу, з

якого ми тут на цій рівнині соки пили, то він свідомо діє на скорочення віку тої нашої белетристики, за яку ми так вперто боремося, щоб її вивести на широку дорогу між людей (Софронів-Левицький, 1970: 56).

Вимога Будинського, по-перше, свідчить про очевидний факт: так звана ‘перемога’ (“побіда”) не була власне перемогою, адже, як свідчить сам Будинський, від “українізму” ще слід було відмовитися. Ніхто з представників інтелігенції звичайно не вважав, що слід зрікатися своїх ставлень до питання ідентичності лише тому, що певна частина громади (знов таки, ‘народ’) ухвалила певне рішення.

По-друге, Югославія, як відомо, намагалася трактувати цю меншину як суто югославську, тобто автохтонну,² та надавала підтримку тим представникам русинів, що обстоювали цей автохтонний світогляд. Про штучне, вертикальне створення такого статусу цієї меншини (буквально: “*status di minoranza proveniente dall'alto*”) вже писав італійський дослідник Лука Кальві (Calvi, 1999: 143–144). Політичні привілеї нової русинсько-югославської інтелігенції гарантували державі певну форму югославського слов'янського патріотизму та були несумісними з культурними ‘привілеями’ тієї інтелігенції, що вважала за необхідне шукати власну ідентичність за межами Югославії, “у глибині”³ власної історії.

Прихильна відповідь на риторичне питання Будинського надійшла у наступному номері газети “Руске слово”, у анонімній (*sic!*) статті *Мушине трезбейше патриц на Украйнізам*. У цій відповіді, згідно звичної риторики великоросійського шовінізму, було

---

² Слід зауважити, що результати переписів населення від 1948, 1953 та 1961 рр. містили єдину категорію “русини-українці”, та починаючи лише з 1971 року інформацію розподілено по двох окремих категоріях. (Румянцев, 2010: 273, 347).

³ Для пояснення терміну наводимо відповідні слова М.Ковача: «У плиткім черепку можна лиш таку рослину плекати, яка не вимагає землі на глибоке коріння. Вона обмежена до свого черепка і може прикрашувати чиесь обійстя лиш під умовою, що знайдеться хтось на тому обійстю, хто буде дбати, щоб ця рослина мала подостатком вологости і тепла. Щоб вона сама могла рости, розвиватися, пускати коріння і приносити овочі, їй потрібна глибина» (Софронів-Левицький, 1970: 55).

‘роз’яснено’, що українська ідея – це нібито політична програма Німеччини та Ватикану, та що “українство” (очевидно, у вигляді ‘привілею’) було для греко-католицького духовенства нібито засобом поширення власного впливу: “Українец цо го керестурски паноцове сцели сцели створиц з руснака випатрал би так: боси человек у ватиканских гачох, у гитлеровскей кошулі з крижом, загнуту бундасту шапку з трозубом и з молитвеніком у руки, а з упартима очми на образи святого Гитлера и римского оца” (Х.Х., 1955: 3). Не будимо далі зупинятися на таких ‘аргументах’ – їх наведено лише з метою продемонструвати особливості діалектики опонентів М.Ковача та його однодумців. Статті такого змісту, що належали Ш.Чаканові, Я.Сегеді, Д.Сабадошеві, Я.Сабадошеві тощо, з’являлися на сторінках цієї газети і раніше (Румянцев, 2010: 255–264).

У колах української діаспори постать Будинського сприймали критично. Український науковець Олекса Горбач 1955 р. у листі до М.Ковача писав, що нелегко “усунути баламутність таких панів Будинских і Сабадошів”, які сіють розбрат між своїм народом (Рамач, 2019: 130).

Наведена вище інформація допомагає охарактеризувати кшталт культурно-суспільних поглядів Будинського. Звичайно, йшлося про світогляд 24-річного студента, однак цей діяч вже публікував свої художні твори, що у певній мірі свідчить про його зрілість і схильність до самовираження. Треба також додати, що відомий літературознавець, академік Юліян Тамаш писав про нелегку долю плеяди письменників, до якої належав Будинський: “Судьба тей генерації була чежка: уж на самим початку єї дійствованя од 1954–1964. року, пада период цихосци и прерви организованого литературного живота. Тот факт зохабел обачліви шліди и їх ділу, у першим шоре пре одредзену несигурносц и дезориентацию после 1964. року, пре хтору ше една часц тей генерації писательох не лем чежко находзела, але и одуставала од писаня” (Тамаш, 1997: 202). Відомо, що у 1970-х рр. Будинський “пре обективни причини” припинив співпрацю з локальною періодикою русинів (*Умар Мирон Будински*, 2018). Також відомо, що він і надалі дотримувався своїх дотеперішніх поглядів, що підтверджує його допис від 1970 року, у якому він розповідає про становлення культурницького життя і освіти у громаді і згадує Я.Бакова як захисника мови русинів у освіті (Будински, 1970: 46).

*

У жовтні 1972 р. Будинський надсилає до українського академіка Олекси Мишанича (1933-2004) свою книжку „Воденічка на стриберним потоку“, яку Тамаш (1997:203) охарактеризував як “животне діло” Мирона Будинського. Ця публікація отримала широке визнання у рамках Сербії: у 1970 р. письменник отримав за неї літературну премію “Невен” (існує з 1955 р.). Книжку буде двічі перевидано у наступні роки.

Як відомо, О.Мишанич вже багато років вивчав літературну спадщину громади русинів Бачки і Срему, приїздив до Югославії та листувався з багатьма представниками місцевої інтелігенції. Він був ознайомлений із творчістю Будинського, а про надіслану йому книжку вже знав принаймні з листа Ковача від 25 вересня 1972 р.: у листі Ковач доволі критично відізвався про Будинського, а щодо його публікації написав:

Тепер нагороду за найліпшу книжку „комісії” поділили Ш. Чакана „Басні”⁴ та М. Будинського „Воденічка”. Перший вже по заголовку бачиш куди тягне бо „басни” це сербизм, а той другий за цю саму книжку одержав два премії, хоч на мою думку воно погана імітація народного оповідання, як і „Данко Здогаданко”⁵ імітація „Яника Мальованого”⁶. Та треба знати що це – Мирон Будинський який є ворогом „українізації”... Лише ці два приклади говорять багато про наші обставини.

У попередній частині допису ми вже стисло описали ставлення Будинського до так званого ‘національного’ питання, тому годі приховувати, що натрапити на лист борця проти “українізма” до українського науковця було несподіванкою. З іншого боку, як свідчить інформація Відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, до О.Мишанича зверталися й інші представники автохтонної русинської течії.

---

⁴ Ш.Чаканові премію надано 1972 р.

⁵ Одноіменну збірку праць Будинського видано у 1982 р.

⁶ Це підтверджує і Ю.Тамаш (1997, 202–203).

Наводимо текст листа:

Дороги товариши Мишанич,

Посилаю Вам свою єдину кніжку. Вона написана за дзеци. Одучел сом ше написаю сказки прето же по моім думанню вони даваю писательови найвекишу шлебоду и же их шицки людзе у швецє розумя т.є. же вони представляю якиш медзинародни язык. Вони, медзитим, написани на языку котри ма барз огранічене дїйство, на котрим бешедує барз мале число людзох. Не чежско вец одгаднуц же тота файта кніжовного дїла – сказка – треба же би ми компензовала ограніченосц языка на котрим бешедуєм и пишем. Шицки ми, котри пишеме на тим языку пре його ограніченосц нещешліви але и упорни. Не чудо вец же зме часто и наивни ти гледаме людзох у далеким швецє котри би нам могли отвориц облак до швета. Ваше отечество таке вельке и цали швет упера погляди на вас, та не чудо же ше и ми поволуєме на Вас, гоч то напевно барз наивне.

Кніжка краинє приятя зоз боку наших дзецох, а достала и ширше признанє – награду “Невен” на Змайових дзецинских бавискох 1970. року у Новим Садзе. То награда републичного значеня а додзелює ю Дружтво за старанє о дзецох Социјалистичней Республїки Сербїї за найлепши оствареня з литератури за дзеци на територїї Социјалистичней Републїки Сербїї у цеку єдного року.

Щиро Вас поздравям.

Мирон Будински

Нови Сад, Олге Петров 22

Нови Сад,

10. октобра 1970.

Підкреслимо найцікавіший елемент цього листа – ствердження Будинського про “ограніченосц языка” русинів Бачки і Срема. Факт цілком очевидний, але автор стверджує, що представники громади гостро відчувають на собі обмеженість мовної аудиторії. Задля певної компенсації такого стану речей русини вживають заходів: наприклад, вибір казки як форми самовираження був особистою стратегією письменника – подолати кордони за допомогою універсальної мови цього жанру. Тенденція шукати “людзох у далеким швецє” – це ще один спосіб пошуку читацької аудиторії. Цей спосіб сам Будинський вважає

наївним, але книжку до українського науковця все ж надсилає. Безсумнівно, Мишанич був у очах Будинського представником не стільки України, скільки СРСР (“отечество таке вельке”). Утім той факт, що український науковець цілком відверто інтерпретував громаду русинів як частину українського світу, знов таки, не зупинив Будинського. Мишанич був науковцем, а не політиком, і цілком об'єктивно сприймав самобутність мови і культури русинів як факт, що не суперечить належності русинів до спільного з українцями коріння. Так само як М.Ковач, який присвятив ціле життя літературному вдосконаленню своєї рідної мови, не мусив задля цього відмовлятися від “українізму”, проти якого так гаряче висловлювався Будинський у наведених вище матеріалах.

Твори Будинського перекладено македонською, румунською, сербською, словацькою, угорською та українською мовами. Перші п'ять є офіційними мовами Югославії та, зокрема, Воеводини, отже є природнім, що твори цього югославського письменника були опубліковані цими мовами. Українська мова сягає за межі держави і в Югославії не мала жодного статусу. У цих умовах, можливість численних русинів-письменників “отвориц облак до швета” залежала, між іншим, від того факту, що увагу українського вченого Мишанича привернула їхня громада з українським (чи то руським), хоча й віддаленим корінням. Ми не можемо знати, чи відбився цей важливий факт у свідомості Мирона Будинського, але його лист можна інтерпретувати як бажання отримати той самий ‘привілей’, якого він колись так хотів позбавити М.Ковача – можливість розширити свої творчі краєвиди через використання творчого зв'язку з тим середовищем, що вважало його ближчим і важливішим за будь-яку іншу творчу одиницю. І це завдяки завдяки усвідомленню спільного коріння, та незважаючи на відстань у часі і просторі.

Невідомо, чи отримав М.Будинський відповідь від українського науковця. Відомо, що *Енциклопедія Сучасної України*, що її засновано 2001 р., містить статтю академіка О.В.Мишанича про Мирона Будинського, де він значиться як “український письменник і педагог у Сербії і Чорногорії” (Мишанич, без дати).

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України - Фонд № 232.

ЛІТЕРАТУРА

- Будински, М. (1955). *Думки з нагоди Дзешецрочніци снованя нашей гимназії (Здогадованя)*. Руске слово”, 14/01/1955.
- Будински, М. (1970). *Здогадніме ше*. В: Народни календар 1970, 45–51. *Концу школского року нашей гимназії*. “Руске слово”, 27/VII.45, 2.
- Мишанич, О.В. (2020). Будинський Мирон. [інтернет-видання] *Енциклопедія сучасної України*, http://esu.com.ua/search_articles.php?id=36511 (дата останнього перегляду: (26/09/2020)
- Планчак, Е. (1945). Виривка з дискусії з нагоди основаня «Рускей Матки». Становиско Йовгена Планчака, шк. інструктора. Руске слово, 2/11/1945, 4.
- Рамач, Я. (2019). Співпраця Олекси Горбача з русинами Югославії у 50-60-х роках ХХ ст. *Проблеми слов'янознавства* 68/2019, 126–136.
- Румянцев, О. (2015). «Боротьба за правопис» серед бачвансько-сремських русинів. у: *Slavic Alphabets in Contact*, Vittorio Springfield Tomelleri, Sebastian Kempgen (eds.), University of Bamberg Press Bamberg, 2015, 189–207.
- Румянцев, О. (2010). *Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918–1991)*, München-Berlin, Verlag Otto Sagner, 2010.
- Софронів-Левицький, В. (1970). *Кланялися вам три України. Репортаж про туристичний марафон по українських поселеннях у Югославії, Чехословаччині і Польщі*. Торонто: Новий шлях, 1970.
- Тамаш, Ю. (1997). *История рускей литературы*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997, 202–203.
- Умар Мирон Будински (1931–2018). Руске слово 4/06/2018, <http://www.ruskeslovo.com/Умар-Мирон-Будински-1931–2018/> (дата останнього перегляду: 26/09/2020).
- Х.Х. (1955). Мушине трезбейше патриц на Українизам. Руске слово, 28/01/1955, 3.
- Чурчич М. *Библиография Руснацох у Югославії 1918–1980*. Нови Сад: Библиотека Матице српске, 2006.

- Budinski, M. (1970). Dumki z nagodi Dzešecročn'ci snovanâ našej ġimnazii (Zdogadovanâ). "Ruske slovo", 14/01/55.
- Budinski, M. (1970). Zdogadnime še. V: *Narodni kalendar 1970*, 45–51.
- Calvi, L. (1999). Minoranza grazie alle maggioranze: i rusyny-rusnaci dell'ex-Jugoslavia. *Letterature di Frontiera*. 2/IX, 1999, 139–151.
- Konêc školskogo roku našej gimnazii. *Ruske slovo*, 27/VII.45, 2.
- Mišanič, O.V. (2020). Budinskij Miron. [internet-vidannâ] Enciklopediâ sučasnoï Ukraïni, http://esu.com.ua/search_articles.php?id=36511 (data ostann'ogo pereglâdu: 26/09/2020)
- Plančak, E. Virivka z diskusii z nagodi osnovanâ «Ruskej Matki». Stanovisko Jovġena Plančaka, Šk.instruktora, *Ruske slovo*, 2/11/1945, 4.
- Ramač, Â. (2029). Spivpracâ Oleksi Gorbača z rusinami Űġoslavii u 50-60-h rokah XX st. *Problemi slov'ânoznavstva*, 68/2019, 126–136.
- Rumâncev, O. (2015). «Borot'ba za pravopis» sered bačvans'ko-srems'kih rusiniv. u: *Slavic Alphabets in Contact*, Vittorio Springfield Tomelleri, Sebastian Kempgen (eds.), University of Bamberg Press Bamberg, 2015, 189–207.
- Rumâncev, O. (2010). *Pitannâ nacional'noi ïdentičnosti rusiniv ï ukraïnciv Űġoslavii (1918–1991)*, München-Berlin, Verlag Otto Sagner, 2010.
- Sofroniv-Levic'kij, V. (1970). Klanâlisâ vam tri Ukraïni. Reportaž pro turističnij maraton po ukraïns'kih poseleonnâh u Űġoslavii, Ćehoslovaččinì ï Pol'si. Toronto: *Novij šlâh*, 1970.
- Tamaš, Ű. (1997). *Istoriâ ruskej literaturi*. Beograd: Zavod za uġbenike i nastavna sredstva, 1997, 202–203.
- Umar Miron Budinski (1931–2018). *Ruske slovo* 4/06/2018, <http://www.ruskeslovo.com/Umar-Miron-Budinski-1931-2018/> (data ostann'ogo pereglâdu: 26/09/2020).
- Ćurčić M. (2006). *Bibliografii Rusnacoh u Űġoslavii 1918–1980*. Novi Sad: Biblioteka Matice srpske, 2006.
- Umar Miron Budinski (1931–2018). *Ruske slovo*, 4/06/2018,
- H.H. Mušime trezbejše patric na Ukraïnzam. *Ruske slovo*, 28/01/1955, 3.

Oleg Rumyantsev

M. BUDYNSKY'S LETTER TO O. MYSHANYCH (1970)
IN THE CONTEXT OF THE QUESTION OF THE IDENTITY OF THE
RUTHENIANS ВАСЧКА AND SREM

Summary

The article analyze the attitude of writer Miron Budinsky to the question of the identity of the Ruthenians oa Ва́чка and Syrmia. The article contains an unpublished letter from M.Budinsky to the Ukrainian scholar O.Myshanych.

Keywords: Miron Budinsky, Oleksa Myshanych, Mihajlo Kovach, Yugoslavia, Ruthenians, Ukrainians, identity.

ТЕАТРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО В СЕРЕДОВИЩІ МІЖВОЄННОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ЮГОСЛАВІЇ

У статті на основі чеського, українського і сербського архівів та української емігрантської преси висвітлено театральне мистецтво української політичної еміграції в Югославії в період між Першою та Другою світовими війнами. Визначено, що організаторами вистав були українські театральні товариства, громадські організації та їхні підрозділи (театральні гуртки, секції, аматорські трупи). Охарактеризовано репертуар та склад театральних труп. Акцентовано увагу на участі професійних театральних акторів та відомих громадських діячів у діяльності театральних труп.

Ключові слова: вистава, комедія, опера, п'єса, театр, трупа, українська еміграція, Югославія.

Міжвоєнна українська еміграція в Королівстві сербів, хорватів і словенців (КСХС, з 1929 р. – Югославія) – складне суспільне явище. У даній статті йдеться не про всю тогочасну еміграцію, а лише про політичну, тобто ту її частину, яка була політично вмотивованою, ідеологічно визначеною, організаційно структурованою та сповідувала ідею української національної державності в будь-якій її формі. У науковій літературі вже знайшли висвітлення такі питання з досліджуваної теми, як російська й українська еміграція в Югославії (Козлитин, 1996), хвилі еміграції (Румянцев, 2008, Власенко, 2014, 2015), натуралізація емігрантів (Власенко, 2018b), їхнє правове становище (Власенко, 2019c), відносини еміграції з владою (Власенко, 2019a), її громадські організації (Козлитин 1996, Власенко 2011a, 2011b, 2017, Гула, 2018), політичні організації (Власенко, 2016), відзначення еміграцією національних свят (Власенко, 2012), культура, освіта та наука в емігрантському середовищі (Власенко, 2018a, Власенко, 2019b). Поза увагою дослідників залишилися питання діяльності еміграції на ниві театрального мистецтва. Саме тому автор ставить за мету охарактеризувати театральне мистецтво в середовищі міжвоєнної української політичної еміграції в Югославії.

Культурні заходи української еміграції у КСХС/Югославії, як порівняти з іншими балканськими країнами, мали певну специфіку. З одного боку, політичні емігранти тією чи іншою мірою брали участь у культурному житті русинсько-української меншини в цій країні, з другого, до складу Українського товариства *Просвіта* (УТП) в Загребі належало чимало філій, серед членів яких переважали представники русинсько-української меншини. Зауважимо, що у 1919 р. у м. Прнявор з ініціативи тамтешніх українців Василя Стрільчика, Андрія Біленького, Стефана Грицяя, Василя Семяка та греко-католицького священника Михайла Кіндія було засновано перший український драматичний гурток у КСХС, який іноді називали *аматорським*. На Томину неділю у великій залі готелю Поповича відбулася прем'єра комедії *Сватання на Гончарівці* Г. Квітки-Основ'яненка. Серед глядачів – серби й українці. Невдовзі до групи долучилися й емігранти з Наддніпрянської України. У січні 1921 р. на свято Богоявлення гурток представив драму *Верховинці* Й. Корженьовського. Режисер і виконавець головної ролі (Антон) – емігрант Микола Брояковський. До 1926 р. у Прняворі та Вучіяку драматичний гурток представив п'єси *Наталка Полтавка* І. Котляревського, *Сава Чалий* І. Карпенка-Карого та *Невільники* М. Кропивницького. Виявили себе на театральній сцені члени гуртка Андрій Біленький, Олександра Романчук, Ярослав Фарина, Наталка Юриста, та інші. Згодом режисером історичної драми *Маруся Богуславка* М. Старицького виступив А. Біленький (Юриста, 1925: 178-180).

На ниві сценічного мистецтва серед русинсько-української меншини виявив себе професійний актор і режисер Петро Різніч (Дядя), який у 1919 р. емігрував до Югославії. Він очолив театральну аматорську трупу у Старому Вербасі (Рамач, 2016: 12). Поставив комедію *Шутка* (1931), п'єси *На сінокосі*, *Хмара* О. Суходольського (1923), *Запорозький скарб* К. Ванченка-Писанецького (1935). На думку сербського історика Л. Хайдуковича, у міжвоєнний період найбільшою популярністю серед аматорів русинської меншини користувалися вистави *Наталка Полтавка* І. Котляревського, *Весілля* М. Гоголя, *Назар Стодоля* Т. Шевченка, *Учитель* І. Франка, *Ой, не ходи Грицю, та й на вечорниці* М. Старицького, *Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка* М. Кропивницького, *Безталанна* І. Тобілевича, *Сватання на Гончарівці* Г. Квітки-Основ'яненка (Хайдукович, 2007: 166-167).

У 1925 р. УТП в Загребі вперше як організація влаштувала концерт на честь Т. Шевченка. Його вокальну частину через брак власних музичних сил виконав один із найкращих загребських хорів *Branimir* під орудою прихильника української пісні Вілька Петровича. Глядачі почули у виконанні хору й оркестру уривки з опери *Запорожець за Дунаєм* С. Гулака-Артемовського – увертюру і *Хор українців*, пісні *Ой, щось дуже загулявся* й *Звідкіля ти взявся*, арію Султана, молитву і фінал опери. Солісти – українець з Кубані, артист Загребської опери, член *Просвіти* Анатолій Майлушевський (тенор) та хорватський артист П. Петрович (бас) (НАСР: 964). Відгуки на концерт були опубліковані на сторінках місцевих газет *Hrvat*, *Hrvatsko Pravo*, *Narodni Politika*, *Obzor* та *Slobodna Tribuna* (Г., 1925: 4).

Після переведення централі УТП до Белграда загребська філія не виявила великої активності в культурній галузі. Її члени взяли участь у IV Вечорі слов'янських імпрез, що проходив у Народному театрі (Тушканац), представивши музичну комедію *Різдвяна ніч* М. Старицького за повістю М. Гоголя (Хорив, 1943: 5-6).

Філії загребської *Просвіти*, у складі яких переважали представники русинсько-української меншини, ставили українські п'єси. Так, у Лішні зусиллями місцевих просвітян були представлені п'єси *Невільники* (1933), *Сватання на Гончарівці* (1934) *Турецькі старости* (1936), Камениці – *Пташка щастя* і *Свідки* (1934), *У тієї Катерини* (1937), Козарці – *Заручники по смерті* (1934), Прняворі – *Запорожець за Дунаєм* (1934), *Давно те діялося* (1936), *Правдиве багатство* (1937), *Різдвяна ялинка* (1939), Муїнцях – *Трьох до вибору* та *Фесько Ганжа Андібєр* (1936), Хорвачанах – *Козацька любов* (1936), Штрбцях – *Галя* (1936), *Слово як горобець*, *Мертві воскресают* (1937), Гаєві – *Арендар в клопоті* (1937) (Ліський, 2008: 71-72; Liskij, 2008: 60-66). Часто організаторами культурних акцій філій УТП виступали студенти-українці Загребського університету. Так, Андрій Пелих поставив драму *Назар Стодоля* Т. Шевченка. Акторами виступила шкільна молодь (Liskij, 1990-2000: 296-297).

Після перенесення централі УТП із Загреба до Белграда культурне життя української еміграції в столиці поживалося. Влітку 1926 р. при белградській *Просвіті* утворився аматорський драматичний гурток у складі З. Борисполець, П. і О. Волишиних, Т. Дударевої, І. Ноги, О. Салікова, О. Собринської, Кушніренко, Щербак та інших.

Керівник гуртка – Михайло Манглер, диригенти хору – Олексій Гриньков і Степан Красутський. У 1927 р. відбувся перший публічний виступ УТП в Белграді. Гурток поставив одноактні п'єси *На першій гулі* С. Васильченка і *Кум-мірошник* Д. Дмитренка (В. А., 1930: 19). У березні та травні 1929 р. на розсуд української та сербської громадськості белградська *Просвіта* представила п'єсу *Невольник* І. Карпенка-Карого. На прем'єрі були присутні заступник міністра внутрішніх справ Жика Лазіч, урядовці Міністерства освіти, Посол Польщі в КСХС *Wacław Babiński*, керівники і вчителі місцевих гімназій, військові, журналісти та громадськість (Українське, 1929: 41; ЦДАГО, 269-2-273: 8). Режисер вистави – М. Манглер, помічник режисера – А. Ільченко, адміністратор – І. Ніколаєнко, художник – П. Трунов, диригент – С. Красутський, акомпаніатор – Б. Пушин. Роль Василя Ковалю виконав Ришкевич, Ярини – Т. Дударева, Степана – І. Хрипак, Оксани – К. Дударева, Недобитого (бандурист) – З. Борисполец, Опари – І. Нога, Голошука – Ложченко, Недорізаного – Сивак, Покришки – Щербак, Неплюя – П. Волошин, Кукси – С. Красутський, Подорожнього – Гречишкін, Зачепи – Федота, Джури – Куценко, Поводиря незрячого – Н. Бабенко (ЦДАГО, 269-2-271: 172).

Згодом поставили п'єсу *Хмара* О. Суходольського. У другій половині 1929 р. при УТП в Белграді діяла нова театральна трупа у складі З. Борисполец, П. Волошина, Т. Дударевої, І. Ноги, О. Собрівської, Н. Хохлець, Ф. Федька ті інших, яка дебютувала постановкою оперети *Сватання на Гончарівці* Г. Квітки-Основ'яненка (Козлітін, 1996: 62).

Філія УТП у Новому Саді, яку на той час очолював полковник О. Колтоновський, також самотужки влаштувала вистави. Так, 7 грудня 1929 р. члени *Просвіти* поставили п'єсу *Сватання на Гончарівці* (З життя, 1930: 27).

Різноманітною була культурна діяльність Української громади (УГ) в Белграді. Спочатку через брак культурних діячів програми таких заходів були скромними, але полім урізноманітнилися. Так, 5 грудня 1931 р. на вечорниці були представлені комічні монологи з п'єс у виконанні О. Волошиної, В. Зіверт, В. Андрієвського, П. Волошина та К. Цвітановича. В одноактному жарті *Ходімте у Громаду*, спеціально написаному для цієї вечорниці, ролі зіграли Л. Добровицька, В. Зіверт, О. Демиденко та М. Хляченко (Товариські, 1931: 43). До участі у

вечорницях долучалися нові люди – колишня артистка Київської опери М. Колесникова зі своїми помічниками-аматорами Т. Роговою, І. Удовиським і Г. Бараненком та бандурист А. Чорний (Товариські, 1932: 12-13).

На вечорницях члени УГ в Белграді пробували свої сили й у сценічному мистецтві. Ставили жарти на 1 дію *Оказія з пампушкою* та *Як вона може любить* (1936 р.) (Товариські, 1936: 12; 3 життя, 1936: 23), одноактні водевіль *Бувальщина*, в якому головні ролі виконали А. Балабан, Г. Дніпрова, П. Волошин, М. Річицький та І. Христан, і п'єси *За кулісами театру* та *Кум-мірошник* (1937 р.) (3 життя, 1937: 31; Товариські, 1937: 47).

Для постановки вистав УГ в Белграді започаткувала драматичну секцію. 6 квітня 1930 р. у залі Чехословацького Дому вона представила комедію *Миротворці* Б. Гринченка, оперету *Кум-мірошник*, гротеск *За кулісами* В. Некрашевича. Ролі виконували аматори (Українська, 1930: 30).

У 1933 р. УГ в Белграді влаштувала 2 вистави. 18 лютого була представлена комедія *Пошилися в дурні* М. Кропивницького, 1 квітня – п'єси *На перші гулі* С. Васильченка та *Вечорниці* П. Ніщинського. Режисером цих вистав виступила М. Колесникова, ролі виконали Н. Голубова, В. Зірка, М. Михайленко, Г. Покровська, П. Харченко, П. Волошин, П. Загребельний, П. Махров, М. Міхно, І. Удовиський та І. Хрипак (Українська, 1933: 14).

Один із керівників УГ в Белграді В. Андрієвський на сторінках емігрантської преси писав, що, враховуючи необізнаність сербської публіки з українською культурою та велику кількість *малоросів* серед російських емігрантів, між якими за допомогою українського театру *можна було б успішно вести розмосковлення*, потреба в українському театрі в Белграді відчувалася гостро. До того ж, оренда театральних приміщень передбачала великі матеріальні витрати. Тому наприкінці 1934 р. управа УГ винайняла просторе приміщення, в якому влаштувала розкладну сцену, і 1 грудня театральна секція при Громаді дала першу виставу *У тієї Катерини* Я. Мамонтова. Завдяки зусиллям родини Доброхотових вистава пройшла з успіхом (Українська, 1935: 26-27).

До квітня 1935 р. художньо-драматична секція під проводом Г. Доброхотової (Дніпрової) представила 4 вистави. Остання серед них – драма *Наймичка* І. Карпенка-Карого. Роль Харитини виконала Г.

Доброхотова, Мелашки – Г. Бабушкіна, Цокуля – П. Волошин, Панаса – А. Варивода, Баруха (Бороха) – М. Задорожний, грали також Т. Хмара та М. Букин (А., 1935: 25-26). У жовтні того ж року секція представила п'єсу *Назар Стодоля* Т. Шевченка з *Вечорницями* П. Ніщинського. Роль Галі виконала Г. Доброхотова, Хоми – Ришкевич, Назара – Богров, господарки на вечорницях – Спаховська, Стехи – Плотницька, Гната – А. Варивода. Дві ролі зіграв М. Задорожний. Хором керував П. Загребельний (Вистава, 1935: 12).

Невелика за розмірами сцена для театральних вистав у приміщенні УГ в Белграді дозволяла грати одноактні п'єси. 5 березня 1937 р. на товариській вечірці з нагоди 20-річчя артистичної діяльності П. Волошина були представлені одноактні п'єси *По ревізії* та *Миротворці*, в яких ювіляр зіграв головні ролі (ЦДАГО, 269-2-283: 99). 18 грудня 1937 р. артистичні сили Громади поставили комедію *Мартин Боруля* І. Карпенка-Карого. Уміла режисура професора М. Чубинського та мистецьке виконання ним ролі Мартина Борулі сприяли тому, що і на малій сцені вистава у 5-ти діях пройшла з успіхом. Ролі виконали О. та П. Волошини, Г. Доброхотова, М. Задорожний, С. Заполенко, Й. Прокопюк, М. Рігицький, В. Рибальський та М. Хляченко. Оскільки не всі бажаючі змогли подивитися виставу, громада її показала вдруге (ЦДАГО, 269-2-283: 7-7зв, 52зв).

У червні 1938 р. у власному приміщенні УГ в Белграді були представлені одноактні п'єси *Оказія з пампушкою*, *Хірургія* та *Мале непорозуміння*, вересні того ж року – комедія на 3 дії *Панна Штукарка* А. Володського. У виставі взяли участь О. Волошина, В. Доможирова, М. Демиденко, Г. Михайличівна, А. Сидоренко, П. Волошин, М. Задорожний, С. Заполенко, М. Качан, Й. Прокопюк та В. Рибальський (Українська, 1938: 17). 15 жовтня 1938 р. при відзначенні 10-літнього ювілею УГ була поставлена одноактна п'єса *Небезпечне товариство*, в якій ішлося про українське емігрантське середовище в Белграді (Анський, 1939: 9).

Крім белградських *Просвіти* і Громади театральним мистецтвом займалися українські драматичні гурток, трупа та товариство. З літа 1929 р. у Белграді діяло Українське драматичне товариство на чолі із М. Праведниковим. 2 листопада того ж року воно поставило оперету *Наталка Полтавка* (ЦДАГО, 269-2-275: 5). Але невдовзі товариство припинило існування. У 1930 р. В. Андрієвський на сторінках *Тризуба*

виклав історію української театральної справи в Белграді. Непорозуміння між окремими театральними угрупованнями вплинули на роз'єднання місцевих українських мистецьких сил. Почалися недобросовісна конкуренція й інтриги, що призвели до зменшення інтересу публіки до вистав.

19 жовтня 1930 р. відбулися установчі збори Українського художньо-драматичного товариства (УХДТ), до якого записалося близько 70 осіб. Було прийнято статут й обрана управа у складі М. Баскевича (голова), М. Праведникова (заступник), О. Зіверта (секретар), В. Андрієвського (скарбник), М. Манглера (режисер), П. Загребельного (диригент), Миколаєнка (адміністратор), Я. Ноги, Бакуревича та проф. Петровича (члени). 9 травня 1931 р. у великій залі *Зграда Радничке коморе* УХДТ показала оперу *Запорожець за Дунаєм* С. Гулака-Артемівського. Режисер-постановник – М. Колесникова, актори – Є. Мозгова, М. Семененко, Мирославський. Але у трупі мало було членів УХДТ. Поступово зі складу Товариства вийшли свідомі українці. Місцем його перебування став Російський офіцерський дім. У лютому 1932 р. М. Колесникова поставила оперету *Наталка Полтавка*, яку українська преса оцінила негативно (частина акторів не знала української мови) (Вистава, 1932: 26). Невдовзі УХДТ самоліквідувалося, а наприкінці 1934 р. відновило свою діяльність. В березні 1935 р. у приміщенні Коларчева університету представило оперу *Запорожець за Дунаєм* С. Гулака-Артемівського. Режисер – М. Манглер, диригент – Н. Васильєв, хормейстер – О. Гриньков, постановник українських народних танців – А. Жуковський (Запорожець, 1935: 13).

У квітні 1935 р. змінилося керівництво УХДТ. Його очолив колишній секретар белградської *Просвіти* З. Борисполець. До управи товариства увійшли представники націоналістичного напрямку УГ в Белграді (В.А., 1935: 26). Невдовзі воно поставило опери *Запорожець за Дунаєм* та *Наталка Полтавка*.

Відомим театральним діячем в емігрантському середовищі був Михайло Манглер (Михайлович). Свого часу він очолював драматичні колективи УТП та УГ в Белграді, у другій половині 1930-х рр. – приватний театр й одночасно Українське просвітне музично-співоче товариство. Свою професійну діяльність актора він розпочав у 1892 р. в Українсько-російському театрі, 1900-1918 рр. був керівником

Народного театру в Оренбурзі (АЖ 66-359-597: Українсько). Потім емігрував до КСХС. У другій половині 1930-х рр. кілька разів ставив на белградській сцені оперу *Запорожець за Дунаєм* (АЖ 66-359-597: Министарство).

На ниві сценічного мистецтва відзначилася невелика група українців і кубанських козаків у м. Смедерево. На початку 1926 р. вона заснувала Український аматорський гурток, який влітку 1931 р. був легалізований як Українська громада *Кобзар*. Спочатку група брала участь у місцевих культурних акціях з невеликими номерами (пісні, танці), час від часу давала вистави. На початок 1929 р. мала тексти п'єс *Наталка Полтавка* І. Котляревського, *Назар Стодоля* Т. Шевченка, *Безталанна* і *Наймичка* І. Карпенка-Карого, *Ой не ходи, Грицю* М. Старицького, *Хмара* О. Суходольського, *По ревізії* і *Пошилися в дурні* М. Кропивницького, *Борці за мрії* і *Жидівка-вихрестка* І. Тогобочного, *Нещасне кохання* Л. Манька, *Ясні зорі* Б. Грінченка, *Хоч раз його правда* Г. Марусина, *Мотря Кочубеївна* Ф. Крушинського, *Ведмідь* А. Чехова, *Сини народу*, *Свідки*, а також опери *Запорожець за Дунаєм* С. Гулака-Артемівського (ЦДАГО, 269-2-271: 83-83зв). Упродовж усього міжвоєнного періоду представник військового міністра УНР на Балканах В. Филонович надсилав керівнику гуртка Пилипу Чорному не тільки тексти п'єс, але і партитури до них (ЦДАГО, 269-2-275: 10зв, 85).

Вперше великий розголос серед місцевої сербської публіки викликала вистава *Невольник* І. Карпенка-Карого. Вона відбулася 16 березня 1929 р. у великій залі будинку Державних залізничних майстерень. З дозволу керівника підприємства приміщення їдальні переобладнали під театральну залу на 380-400 місць. Лібрето сербською мовою написав П. Чорний. Режисер – професійний актор Іван Коробко. Щент заповнена зала не вмістила всіх бажаючих, тому наступного дня група з таким же успіхом вдруге зіграла п'єсу (ЦДАГО, 269-2-272: 21-21зв). Оскільки частину аматорського гуртка склали кубанські козаки, то замітку про виставу і фото артистів було опубліковано на сторінках журналу *Вольное казачество – Вільне козацтво* (ЦДАГО, 269-2-275: 147). 16 грудня того ж року там же гурток представив п'єсу *Хмара* О. Суходольського. Завдяки старанням режисера І. Коробка, художника-аматора Б. Жижиленка, керівника групи П. Чорного (суфлер) та Соколова вистава мала великий успіх. На прохання місцевої публіки п'єсу показали і наступного дня (Смедерево, 1930: 29).

Станом на 1 серпня 1931 р. Український аматорський гурток представив на розсуд глядачів п'єси *Невольник* (4 рази), *Хмара*, *Різдвяна ніч*, *Вечорниці*, *Наталка Полтавка*, *Кум-мірошник* та низку одноактних вистав (Українець, 1931: 44). З метою зацікавлення українським мистецтвом місцевого сербського глядача П. Чорний переклав на сербську мову низку п'єси. Гурток мав успіх не тільки у Смедерево. Його запрошували до Ковіна, Модоша (нині Яша Томіч), Пожаревца та інших міст (ЦДАГО, 269-2-272: 90).

Українське театральне мистецтво демонструвала й Українська громада у Великому Бечкереку. У грудні 1930 р. голова управи УГ М. Мельничук ініціював постановку української вистави сербською мовою. В одному з провінційних театрів вдалося знайти переклад п'єси М. Старицького *Ой не ходи, Грицю (На поселу)* на сербську мову, а сотник С. Горячко з української станиці в Каліші (Польща) надіслав партитуру. Сербський Сокольський театр, в якому грали члени управи громади М. Мельничук і С. Третьевич, взявся за справу. Для вистави було виготовлено декорації, залучено сокольські оркестр, чоловічий хор та місцеве Співоче церковне товариство. Костюми для постановки надали українські громади Белграда та Смедерева. Режисер вистави – М. Мельничук, диригент – о. Михайло Шипош. 8 січня 1933 р. замість урочистої сокольської академії відбулася вистава, яка мала великий успіх. Вона позитивно вплинула на пропаганду української справи серед місцевого населення. Саме тоді серби заговорили про Україну, українців, українську культуру й окремішність українців від росіян (Великий Бечкерек, 1933: 58). Вистава користувалася великим попитом у місцевого населення, тому її ставили неодноразово.

На ниві театального мистецтва в Югославії відзначилися відомий режисер Юрій Шерегії і частина його трупи театру *Нова сцена*, які після окупації Угорщиною Закарпаття у березні 1939 р. змушені були емігрувати (Хајдуковић, 2007: 167). На початку квітня того року на запрошення редактора часопису *Руски новини* о. М. Фірака з міста Сату-Маре вони відбули до Югославії. Актори трупи Олена Ватько, Олена Павлюк, Іван Ошудляк та редактор журналу *Нова сцена* Орест Чернек прибули до Югославії дещо раніше. Невдовзі при РНПД в Руському Керестурі була створена театральна трупа. До її складу увійшли кілька членів *Нової сцени* й артистів-аматорів із Закарпаття та місцеві любителі-театрала. Керівник трупи – місцевий диригент Іринеї Тимко,

танцмейстер – Олена Павлюк, режисер – Ю. Шерегій. 23 квітня у будинку РНПД відбулася прем'єра вистави *Запорозький скарб* К. Ванченка-Писанецького. Роль Герасима Буца виконав артист *Нової сцени* Микола Петришин, Галі – Наталка Сабол із Р. Керестура, Леска Мокрого – учитель із Західної України Ілько Зварич, Федули Зачепи – Ю. Шерегій, цигана Вацка – Іван Ощудляк, Груні – Ольга Петригала з Р. Керестура, танцювала Олена Ватько. 26 квітня оперету представили вдруге (Шереги, 1967а: 61-63).

20 травня 1939 р. в Руському Керестурі відбулася прем'єра комедії *Сорочинський ярмарок* М. Старицького, 28 травня – у м. Півниці (*Півниці*). Замітки про виставу опублікували паризький тижневик *Українське слово* (18.05.1939) та словацька газета *Národná jednota* (19.06.1939) (Шереги, 1967а: 68-70). 18 і 19 червня того ж року у Державному театрі м. Осік театральна трупа на чолі із Ю. Шерегієм показала ці ж вистави місцевій публіці. Позитивні рецензії на них з'явилися на сторінках газет *Hrvatski list* (20.06.1939), *Руски новини* (23.06.1939) та *Рідне слово* (25.06.1939). До листопада 1939 р. місцеві глядачі побачили поставлені Ю. Шерегієм оперету *Сорочинський ярмарок*, драму *Хмара*, його власні п'єси *На порозі охрещення Русі*, *Чорний братчик*, *Невінчані* та *Пан*. Деякі з них були представлені глядачам у Коцурі та Міклошевцях (Шереги, 1967b: 135-138).

Переїхавши до м. Шид у Хорватії, Ю. Шерегій разом з місцевими аматорами поставив у Руській читальні та читальні РНПД п'єси *Хмара*, *Наталка Полтавка* та *Пан*. За 7 місяців перебування в Руському Керестурі театральна група на чолі з Ю. Шерегієм поставила 10 спектаклів, в тому числі 4 прем'єри, у Шиді – ще більше імпрез (Шереги, 1967с: 219-221). У вересні 1940 р. Ю. Шерегій переїхав до Праги.

Зауважимо, що українські п'єси ставили також театральні трупи кубанських козаків. Так, 23 листопада 1929 р. у театральній залі готелю *Париж* м. Шабац аматорський гурток місцевої козацької станиці поставив українською мовою п'єсу *Тарас Бульба* за однойменною повістю М. Гоголя. На прохання публіки через декілька днів її представили вдруге. Козацька емігрантська преса позитивно оцінила роботу аматорів сцени (Косенко, 1930: 20-21).

Отже, міжвоєнна українська політична еміграція в Югославії широко розвинула культурну діяльність. Її громадські організації мали

власні театральні аматорські трупи або гуртки, які представляли емігрантській і сербській публіці не тільки вистави (драми, комедії, опери, оперети), але й імпрези, уривки з вистав на вечорницях, концертах, шевченківських святах, під час відзначення державних і релігійних свят, ювілеїв історичних подій або постатей. Іноді режисерами, постановниками вистав й акторами виступали професійні митці, а також відомі громадські діячі, зокрема Михайло Чубинський. Перспективними, на погляд автора, є дослідження діяльності української еміграції на ниві образотворчого і музично-танцювального мистецтва та літератури в Югославії.

ДЖЕРЕЛА

- Arhiv Jugoslaviji (AJ), f. 66, fasc. 359, j. o. 597: Ministarstvo prosvete, opšte odeljenje, prispeo broj 10572, 22 marta 1938.
- AJ, f. 66, fasc. 359, j. o. 597: Ukrajinsko umetničko-dramsko društvo, uverenje, 25. februara 1932.
- Central'nyj deržavnyj arxiv hromads'kyx ob'jednan' Ukrajinu (CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 271.
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 272.
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 273.
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 275.
- CDAHO, f. 269, op. 2, spr. 283.
- Národní archiv České republiky (NAČR), f. «Ukrajinske muzeum v Praze», kart. 81, inv. № 964.
- Šeregi JU. A. (1967a). Ukrajinski teatralni predstavi, kursi ukrajinskih narodnih tancov i druzi impresiji u Bački y Srime 1939–1940. rok (I). *Švetlosc*, 1, 61–70.
- Šeregi JU. A. (1967b). Ukrajinski teatralni predstavi, kursi ukrajinskih narodnih tancov i druzi impresiji u Bački y Srime 1939–1940. rok (II). *Švetlosc*, 2, 131–138.
- Šeregi JU. A. (1967a). Ukrajinski teatralni predstavi, kursi ukrajinskih narodnih tancov i druzi impresiji u Bački y Srime 1939–1940. rok (III). *Švetlosc*, 3, 217–223.

ЛІТЕРАТУРА

- A. (1935). Ukrajins'ka vystava v Bilhorodi. *Tryzub*, 17–18, 25–26. (Cirillic).
- Ans'kyj V. (1938). Ternystym šljahom (Desjat' rokov Ukrajins'koji Hromady v Bilhorodi). *Tryzub*, 46, 7–9. (Cirillic).
- G. (1925). Dopysi. Zagreb, 16. IV. 1925. *Ukrajins'kyj prapor*, 9, 4.
- Hajduković L. (2007). Pozorišno tvorenje naših Rusina. *Zbornik Matice srpskoj za scenske umetnosti i muziku*, 36, 161–173. (Cirillic).
- Horyv. (1943). Ukrajins'ka emigracija v JUhoslaviji (zakinčennja). *Ukrajins'kyj visnyk*, 3 (102), 3–7.
- JUrysta M. (1925). Ukrajins'kyj «dramatyčnyj kružok» v Prnjavori. *Ruski kalendar za južno-slavjanskih rusinoh na 1926 rok*. 178–180. (Cirillic).
- Kosenko A. (1 janv. 1930). Hronika kazač'ej žizni za rubežom. *Kavkazskij kazak (informacija)*, str. 20–21. (Cirillic).
- Kozliti V.D. (1996). *Rusckaja i ukrajinsckaja èmigracija v Jugoslavii (1919–1945 gg.)*. Har'kov : RA.
- Kozliti V. (1996). Ukrajins'ki gromads'ki orhanizaciji v JUhoslaviji (20–30-ti rr. XX st.). *Ukrajins'ka diaspora*, 9, 52–69. (Cirillic).
- Liskij B. (1990–2000). Filijale zagrebačkoh društva Prosvita u Šumeću i Kanjiži. *Думки з Дунаю = Misli s Dunava*, 3, 294–298.
- Lis'kyj B. (2008). Ohljad kul'turno-osvitn'oho žyttja ukrajinciv u Bosniji (1890–1990). *Materialy do istoriji ukrajinciv u Bosniji. T. 5 / Uporjad. i red. o. dr Roman Myz'*. Novyj Sad. 71–76. (Cirillic).
- Liskij B. (2008). Djelovanje ukrajinskoh društva «Prosvita» iz Zagreba među Ukrajincima u Bosni i Hercegovini između dvaju ratova. *Materialy do istoriji ukrajinciv u Bosniji. T. 5 / Uporjad. i red. o. dr Roman Myz'*. Novyj Sad. 60–66.
- Ramač JA. (2016). Ohljad istoriji rusyniv u JUhoslaviji (1918–2000). *Sums'ka starovyna*, XLIX, 5–22. (Cirillic).
- Rumjancev O. JE. (2008). *Halyčyna – Bosnija – Vojevodyna : ukrajins'ki pereselenci z Halyčyny na terytoriji juhoslavs'kyx narodiv v 1890–1990 rokax*. Kyjiv : FADA LTD. (Cirillic).
- Smederevo. (1930). *Tryzub*, 8, 29. (Cirillic).
- Tovarys'ki večernyci. (1931). *Tryzub*, 49–50, 43. (Cirillic).
- Tovarys'ki večernyci. (1932). *Tryzub*, 23, 12–13. (Cirillic).
- Tovarys'ki večernyci v Bilhorodi. (1936). *Tryzub*, 37, 12–13. (Cirillic).

- Tovarys'ki večernyci. (1937). *Tryzub*, 47, 27. (Cirillic).
- Ukrajinec?. (1931). Ukrajins'ka Hromada «Kobzar» u Smederevi. *Tryzub*, 29–30, 44. (Cirillic).
- Ukrajins'ka vystava. (1930). *Tryzub*, 18, 30. (Cirillic).
- Ukrajins'ka vystava. (1933). *Tryzub*, 20, 14. (Cirillic).
- Ukrajins'ka vystava v Bilhorodi. (1935). *Tryzub*, 10, 26–27. (Cirillic).
- Ukrajins'ka vystava. (1938). *Hurtujmosja*, 3 (XXIV), 17. (Cirillic).
- Ukrajins'ke T-vo «Prosvita» v Bilhorodi. (1929). *Tryzub*, 16–17, 41. (Cirillic).
- V. A. (1930). Ukrajins'ka teatral'na sprava v Bilhorodi (Lyst iz JUhoslaviji). *Tryzub*, 43, 19–20. (Cirillic).
- V. A. (1935). Zminy v Xudožnje-Dramatyčnomu Tovarystvi. *Tryzub*, 17–18, 26. (Cirillic).
- Velykyj Bečkerek. (1933). *Hurtujmosja*, X, 58. (Cirillic).
- Vystava «Natalky Poltavky». (1932). *Tryzub*, 11, 26. (Cirillic).
- Vystava «Nazara Stodoli» u Bilhorodi. (1935). *Tryzub*, 43, 12. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2011a). Ukrajins'ka hromada u Belhradi u mižvojenyj period (za materialamy paryz'koho «Tryzuba»). *Kyjivs'ka starovyna*, 1, 123–136. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2011b). Ukrajins'ka hromada u Velykomu Bečkereku (JUhoslavija) u mižvojenyj period. *Kyjivs'ka starovyna*, 3, 41–48. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2012). Ševčenkivs'ki svjata mižvojennoji ukrajins'koji emihraciji v JUhoslaviji (za materialamy paryz'koho tyžnevnyka «Tryzub»). *Veličina malih jezičkih, književnih, kulturnih i istorijskih tradicija : zbornyk radova*. Novy Sad : Fylozofsky fakultet. 95–105. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2014). Formuvannja mižvojennoji ukrajins'koji polityčnoji emihraciji v JUhoslaviji (perša hvylja). *Naukovi praci istoričnoho fakul'tetu Zaporiz'koho nacional'noho universytetu*, XXXIX, 85–91. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2015). Tretja hvylja mižvojennoji ukrajins'koji emihraciji do JUhoslaviji. *Rusynystyčny studyji = Ruthenian studies* : elektronsko izdanje / Univerzitet u Novim Sadze; glavni redaktor Julijan Tamaš. Novi Sad. 103–132 [elektronski optički disk (CD)]. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2016). Do istoriji Ukrajins'koho fašysts'koho zdvyhu v JUhoslaviji. *Osobystist', suspil'stvo, deržava: problemy mynuloho i*

- s'ohodennja*: materialy II Mižnar. nauk.-prakt. konf., m. Sumy, 18 kvitnja 2016 r. : u 2-x č. Sumy : SumDU. Č. 1, 83–87. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2017). Ukrajins'ke tovarystvo Prosvita v Zagrebi u 1922–1941 rr. (orhanizacijna struktura). *Rusynystyčny studyji*, 1, 97–112. (Cirillic). doi 10.19090/rs.2017.1.97–112
- Vlasenko V. (2018a). Biblioteki i kluby ukrajins'koji polityčnoji emihraciji na Balkanah u mižvojennoj period. *Rusynystyčny studyji*, 2, 188–199. doi 10.19090/rs.2018.2.188–199
- Vlasenko V. (2018b). Naturalizacija mižvojennoji ukrajins'koji polityčnoji emihraciji v Rumuniji ta JUhoslaviji. *Pravovi horyzonty*, 9 (22), 7–12. (Cirillic). doi 10.21272/legalhorizons.2018.i9.p7
- Vlasenko V. (2019a). Mižvojenna ukrajins'ka polityčna emihracija v JUhoslaviji: vidnosyny z vladoju. *Ukrajina dyplomatyčna*, XX, 132–140. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2019b). Osvita i nauka v seredovyšči ukrajins'koji polityčnoji emihraciji v JUhoslaviji. *Nad Wisłą i Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i terażniejszość*. Monografia zbiorowa / red. Ihor Sribnyak. Warszawa-Toruń: Międzynarodowy konsorcium naukowo-edukacyjny im. Luciena Febvra. 125–129. (Cirillic).
- Vlasenko V. (2019c). Pravove stanovyšče ukrajins'koji emihraciji v mižvojennoj JUhoslaviji. *Reformuvannja pravovoji systemy v konteksti jevrintehracijnyh procesiv*: materialy III Mižnar. nauk.-prakt. konf.: u 2 č. (m. Sumy, 23–24 travnja 2019 roku): SumDU. Č. 1. 6–10. (Cirillic).
- Z žyttja našoji emihraciji. (1930). *Tryzub*, 3, 27. (Cirillic).
- Z žyttja Ukrajins'koji Hromady v Bilhorodi. (1936). *Tryzub*, 43–44, 23–24. (Cirillic).
- Z žyttja bilhorods'koji Hromady (1937). *Tryzub*, 15, 31. (Cirillic).
- «Zaporožec za Dunavom» (29 mart. 1935). *Polytyka*, str. 13. (Cirillic).

Valeriy Vlasenko

THEATRICAL ART AMONG INTERWAR UKRAINIAN POLITICAL
EMIGRATION IN YUGOSLAVIA

Summary

Based on the previously unknown documents and materials from the National Archive of the Czech Republic, the Central State Archive of Public Organizations of

Ukraine and the Archive of Yugoslavia and Ukrainian emigrant press, the theatrical activity of Ukrainian political emigration in Yugoslavia during the period between the First and Second World Wars was characterized. The main organizers of theatrical performances were emigrant public organizations - the Ukrainian Partnership *Prosvita* (Zagreb, Belgrade) with its departments in the regions, the Ukrainian communities (partnerships) in Belgrade, Velikiy Bechkerek, Smederevo, as well as theatrical partnerships, amateur theater groups and troupes. The cast and repertoire of theatrical troupes were analyzed. Attention was paid to the participation in the production of performances of professional theatrical figures and artists Mikhail Mangler, Mikhail Pravednikov, Maria Kolesnikova, (director), Stepan Krasutsky (conductor), Anatoliy Maylushevsky (tenor), Petr Trunov (artist) and Evgenia Mozgovaya (actress), as well as public figures, in particular Mikhail Chubinsky (director and actor). The repertoire of Ukrainian troupes included not only one-act, but also multi-act plays, operas and operettas, dramas and comedies, scenes from plays and theatrical monologues. Usually theatrical performances were timed to national, state and religious holidays, anniversaries of historical events and persons. Theater art among the Ukrainian political emigration was one of the means of preserving national identity in a different ethnic, political and cultural environment.

Keywords: comedy, opera, performance, play, theater, troupe, Ukrainian emigration, Yugoslavia.

Богдан Гальчак
Зеленогурський університет (Польща)
Інститут юридичних наук
Кафедра теорії, філософії та історії права
b.halczak@wpa.uz.zgora.pl

УДК 792:325(=161.2)(497.11)
doi 10.19090/rs.2020.4.39-56

Ольга Харчишин
Національна академія наук (Україна)
Інститут народознавства
відділ фольклористики
okahrchyshyn@gmail.com

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ НА ТЛІ ІСТОРІЇ ПОПУЛЯРНОЇ ПІСНІ „НЕЈ, SOKOŁY!” («ГЕЙ СОКОЛИ!»)

У статті розкрито історію пісні „Hej Sokoły!”, яка сьогодні популярна як у Польщі, так і в Україні. У цій пісні розповідається про молодого козака, який виїхав за кордон і тужить за рідною Україною та коханою дівчиною, що залишилася там. Хоча твір і виражає любов до України, та це не українська, а польська пісня. Вона пов’язана зі середовищем поляків, які залишили українські землі після Другої світової війни. У 1918–1939 рр. сучасні терени Західної України (Галичина і Волинь) входили до складу Польської держави. Там проживало багато польських сімей. Коли після Другої світової війни Волинь та Галичина увійшли до складу Української РСР, то велика кількість поляків виїхала звідти до Польщі в її нових межах. Виражена в пісні „Hej Sokoły!” туга за Україною не однозначна з українського й польського поглядів. Водночас цей твір, перекладений українською мовою, набув популярності та вважається українською патріотичною піснею. Відтак запропонована у статті версія походження пісні „Hej Sokoły!” цілком спростовує поширену в наш час думку про автора цієї пісні Томаша (Тимка) Падуру (1801–1871) та показує, наскільки складні польсько-українські відносини.

Ключові слова: Польща, Україна, пісня „Hej Sokoły!”, польська меншина в Україні, українська меншина в Польщі, походження, значення

«Hej, sokoły!» («Гей соколи!») сьогодні належить до найпопулярніших пісень у Польщі та в Україні. Цей твір побутує в кількох варіантах, які між собою не суттєво відрізняються. Найрозповсюдженішим польським варіантом є такий (подаємо мовою оригіналу з супутнім близьким перекладом):

1. *Hej, tam gdzieś z nad czarnej wody
Wsiada na koń Kozak mlody,
Czule żegna się z dziewczyną
Jeszcze czulej z Ukrainą.*

Refren:

*Hej, hej, hej sokoły,
Omijajcie góry, lasy, doły,
Dzwoń, dzwoń, dzwoń dzwoneczku,
Mój stepowy skowroneczku.
Hej, hej, hej sokoły,
Omijajcie góry, lasy, doły,
Dzwoń, dzwoń, dzwoń dzwoneczku,
Mój stepowy dzwoń, dzwoń, dzwoń...*

2. *Pięknych dziewcząt jest немало
Lecz najwięcej w Ukrainie.
Tam me serce pozostało
Przy kochanej mej dziewczynie.
Hej, hej, hej sokoły...*

3. *Ona biedna tam została
Przepióreczka moja mała
A ja tutaj w obcej stronie
Dniem i nocą tęsknię do niej.
Hej, hej, hej sokoły...*

4. *Żal, żal za dziewczyną
Za zieloną Ukrainą.
Żal, żal serce płacze,
Już jej więcej nie zobaczę
Hej, hej, hej sokoły...*

5. *Wina, wina, wina dajcie!
A jak umrę pochowajcie!
Na zielonej Ukrainie
Przy kochanej mej dziewczynie.*

Hej, hej, hej sokoły... (Straszewicz, 1992).

*Гей там десь з-над чорної води
Сідає на коня козак молодий.
Ласкаво прощається з дівчиною,
Ще ласкавіше – з Україною.
Приспів:
Гей, гей, гей соколи,
Оминайте гори, ліси, доли.
Дзвінь, дзвінь, дзвінь, дзвіночку,
Мій степовий жайвороночку.
Гей, гей, гей соколи,
Оминайте гори, ліси, доли.
Дзвінь, дзвінь, дзвінь, дзвіночку
Мій степовий дзвінь, дзвінь, дзвінь.*

*Гарних дівчат є немало,
Лиш найбільше в Україні.
Там моє серце залишилось
Біля моєї коханої дівчини.*

*Вона одна там лишилась,
Перепілочка моя маła.
А я тут в чужій стороні
Вдень і вночі сумую за нею.*

*Жаль, жаль за дівчиною,
За зеленою Україною.
Жаль, жаль серце плаче,
Вже її більше не побачить.*

*Вина, вина, вина дайте,
А як умру, поховайте
На зеленій Україні
При коханій моїй дівчині.*

Осіб, яких цікавить походження пісні, поспішає задовольнити популярна, хоча й критикована часто в наукових колах, інтернет-енциклопедія «Wikipedia». Ось як в її польській версії подано історію твору:

«Гей, соколи!» – польсько-українська пісня авторства Томаша Падури, польсько-українського поета і композитора, що жив у XIX ст. в Україні. Томаш Падура був представником української школи польського романтизму, яка базувалася водночас на польській шляхетській традиції польського романтизму та на українському

фольклорі й козацькій легенді. Написана оригінально по-польськи пісня „Гей, соколи!” відображає всі ці традиції. Балада набула популярності в ХХ ст., особливо від польсько-більшовицької війни, і в Польщі її співають як популярний застільний («biesiadny») твір. Великою популярністю користується також в Україні, де з перекладеним українським текстом інтерпретується як вітчизняна пісня» (*pl.wikipedia*, 2020).

Запропонована в інтернет-енциклопедії історія пісні є дуже привабливою. Текст нібито написаний польсько-українським поетом і пісню співали під час війни з більшовиками в 1919–1921 рр., коли польські та українські війська воювали як союзники. Наведені у «Вікіпедії» відомості про походження пісні «Гей соколи!» повторюються й у деяких наукових працях. Так, в «Енциклопедії історії України», виданій Інститутом історії України НАН України, під гаслом «Падура Тимко» вміщено статтю кандидата історичних наук Володимира Любченка, в якій зазначено про цього поета: «Автор відомої польс. патріотичної пісні "Hej, sokoly!"» (*Любченко, 2020*). Цю версію повторила доктор філологічних наук Надія Баландіна у своїй статті «Масифікація польсько-української пісні “Hej, sokoły!”» (*Баландіна, 2018*). Авторка покликається на вище цитовану «Енциклопедію історії України». Водночас треба відзначити, що після виходу у світ нашої інтернет-публікації «Звідки прилетіли «Соколи»? рефлексії над генезою популярної пісні» (*Гальчак, Харчишин, 2019*), у якій вперше було спростовано авторство Тимка Падури, українська Вікіпедія відповідно внесла зміни до своєї статті (*uk.wikipedia*, 2020). Тоді як польська Вікіпедія після виходу польської версії цієї ж публікації «Refleksje nad genezą pieśni Hej sokoły!» (*Kharchyshyn, Halczak, 2020*), зробила деякі доповнення про джерела пісні та про пізні походження рефрену (*pl.wikipedia*, 2020), але так і не змінила свій основний текст про авторство Т. Падури.

Насправді пісні «Гей соколи!» нема в жодному виданні творів Томаша Падури, і ніхто з дослідників його творчості не висував навіть припущення, що він міг бути автором цієї пісні. Її стилістика суттєво відрізняється від творчої манери Падури. Писав він дуже специфічною мовою (змішував слова українські з польськими), що є його своєрідною «авторською версією» української мови. Натомість пісня «Гей соколи» написана літературною польською мовою. До того ж, текст твору має

низку інших ознак пізнього походження (їх докладно розглянуто у спеціальній статті Ольги Харчишин «„Hej Sokoły!“ (Гей соколи!)»: тексти і контексти» (Харчишин, 2019: 1246–1259)). Отож, Томаш Падура не міг бути автором пісні «Гей соколи!». Тоді, хто ж був її автором?

Для початку розглянемо ключовий образ цієї пісні, яким виступають «соколи». Образ сокола (переважно саме в однині) притаманний як для традиційного фольклору, так і для української та польської літератури XIX століть. В історичних піснях сокіл, як і орел, позначає сильну, вільну й нескорену особистість. «Саме апеляцією до сокола часто розпочинаються пісні про тугу за втраченою волею» (Пастух, 2007: 538). До образу сокола зверталися й поети, які творили в стилі народної пісні, такі як Богдан Залеський, Тимко Падура, Микола Петренко, Марія Конопніцька та інші. Особливого значення цей символ (але вже у формі множини – соколи) набув на межі XIX–XX ст., коли серед поляків, як і серед українців, поширився молодіжний рух «Соколів», який поєднував фізичне виховання з патріотичним. Гімном цього руху був «Марш соколів» із звертанням «Гей, браття соколи» (Zawada, 1914: 90). В українських «Соколів» гімн «Соколи, соколи, ставаймо в ряди!» (1901) написали Константина Малицька (текст), Ярослав Ярославенко (музика). І в польському, і в українському гімнах «Соколів» звучала патріотична ідея цього руху: «Де сила, там і воля». У 1916 р. уперше опубліковано стрілецьку пісню Левка Лепкого «Ой видно село», яка блискавично набула популярності. Пісня має зачин:

*Ой видно село, широке село під горою,
Ой там їдуть стрільці, січовії стрільці до бою.
Іде, іде військо крізь широке поле,
Хлопці-ж бо то хлопці, як соколи (Кузьменко, 2005: 128, 513).*

Останній рядок із виразним музичним акцентом на ньому повторюється ще декілька разів у приспіві. Так образ «хлопці, як соколи» уперше увійшов до поетики національно-визвольної пісенності XX століття. Недарма 1990 р., у час відродження української патріотичної пісні, виник музичний гурт із назвою «Соколи». Основу його репертуару склали українські національно-патріотичні пісні. Отож, назва досліджуваної пісні та центральний її образ, що є співзвучні вигуку на початку приспіву «Гей соколи!», має основи, які закорінені в

давніх традиціях двох народів, але твердо вкріпились уже саме в ХХ столітті.

У строфічному тексті пісні «Гей соколи!» центральним є мотив розставання з дівчиною та з Україною, де розлука супроводжується жалем. Цей же мотив знаходимо й у польських літературних джерелах ХІХ століття. У 1860–1867 рр. у Львові вийшла брошура «*Żal za Ukrainą z pieśni narodowej przełożony na fortepian przez Albina Korytuńskiego*» («Жаль за Україною з народної пісні перероблений для фортепіано Альбіном Коритинський»). У ній вміщено ноти твору з підтекстуванням. У назві зазначено, що це обробка народної пісні. Ось її текст:

*Żal, żal za jedyną
za zieloną Ukrainą
żał, żal, żal za niemi
Za oczkami czarownemi.
Ona biedna tam została ?
Przepioremczka moja mała,
A ja tutaj w obcej stronie
Dnie i nocej tęsknę po niej.
Żal, żal za jedyną
za zieloną Ukrainą
żał, żal, żal za niemi
Za oczkami czarownémi.
Dajcie wina dajcie szklanki
Pijcie zdrowie mej kochanki,
Żal, żal, żal, żal, żal ratujcie
Umrę z żalu pożałujcie.
Żal, żal serce boli
Masz mojej złotej doli,
Żal, żal, żal za niemi
Za oczkami czarownémi.
Jeszcze wina, jeszcze grajcie
A jak umrę pochowajcie
Tam tam w Ukrainie
tam, tam przy dziewczynie.
Żal, żal za jedyną
za zieloną Ukrainą
żał, żal, żal za niemi
Za oczkami czarownemi.
(Korytuński, 1860-1867: 3–9)*

*Жаль, жаль за єдиною
За зеленою Україною.
Жаль, жаль, жаль за ними
За очками чарівними.
Вона бідна там залишилась
Перепілочка моя мала.
А я тут в чужій стороні
Удень і вночі сумую за нею.
Жаль, жаль за єдиною
За зеленою Україною.
Жаль, жаль, жаль за ними
За очками чарівними.
Дайте вина, дайте склянки
Пийте за здоров'я моєї коханки.
Жаль, жаль, жаль, жаль, жаль,
рятуйте,
Умру з жалю, пожалійте.
Жаль, жаль, серце болить,
Без моєї золотої долі.
Жаль, жаль, жаль за ними,
За очками чарівними.
Іще вина, іще грайте,
А як умру, поховайте
Там, там в Україні,
Там, там при дівчині.
Жаль, жаль за єдиною
За зеленою Україною,
Жаль, жаль, жаль за ними,
За очками чарівними.*

Згодом, у 1875 р. в Києві у видавництві Болеслава Кореїва вийшла брошура «*Żal za Ukrainą. Piosnka przypisana Pannie Wandzie*

Pudłowskiej przez Macieja Kamińskiego» («Жаль за Україною. Пісня присвячена панні Ванзі Пудловській Мацеєм Камінським»). Вона теж містила ноти з підтекстуванням. Загалом текст збігався з версією Альбіна Коритинського, але з незначними відмінностями. Ліричний герой жалів не за «очками чарівними», а за «блакитними». Також до тексту були додані нові слова:

*Tam na ląkach wonne wiece
A na licach jej rumieńce.
A w oczkach taka siła
Że mnie głowę zawróciła...
(Kamiński, 1875)*

*Там на луках запашині віночки
А на личках її рум'яніці.
А в оченятах така сила,
Що мені голову*

Як зазначено у назві згаданої брошури з 1875 р., автором пісні був Мацей Камінський. Ім'я це належить видатному польському композиторові словацького походження (Maciej Kamiński (1734–1821)). Він був автором опер та чисельних творів для фортепіано, з яких значна частина не збереглася. У своїй творчості часто звертався до народного мелосу. Назва на титулці брошури вказує, що Камінський написав цю пісню для «панни Ванди Пудловської». Можна припустити, що твір зберігався у якомусь приватному архіві. Якщо це все так, то аналізована версія твору є значно старша, ніж версія Альбіна Коритинського. Але Мацей Камінський більшу частину свого життя був пов'язаний із Варшавою. Звідки ж тоді в нього настільки сильний «жаль за зеленою Україною»? Можливо, інформація про авторство Камінського є неправдивою. Наприклад, видавець міг навмисно розмістити ім'я відомого композитора як автора пісні, щоб збільшити попит на брошуру. Пісня «Жаль за Україною» користувалася популярністю в польському суспільстві. Записи цієї пісні збереглися з початку ХХ століття (*staremelodie.pl*, 2020). Отже, пісня «Гей соколи» містить фрагменти, запозичені з давньої пісні «Жаль за Україною». Проте мелодією і композицією це зовсім різні твори. «Жаль за Україною» не має ні такого приспіву, ні звертання до образу соколів.

Водночас «Гей соколи!» виявляють виразну схожість із популярною в Україні та далеко за її межами піснею «Їхав козак за Дунай», яку написав козак-поет Семен Климовський (1705–1785). Ця пісня також описує прощання з дівчиною козака, який вирушає у похід. Мелодія пісні «Гей соколи!» є досить подібною до твору Семена

Климовського, можливо, з дещо виразнішими акцентами, притаманними для музики ХХ століття. Також пісня «Гей соколи!» ритмо-мелодикою в приспіві, водночас мотивом «жалю» перегукується ще з однією популярною в Україні піснею «Копав, копав кирниченьку». Це давня народна пісня, перший запис якої відомий з 1820-х років (*Ходаковський, 1974: 455*). Розповідає про козака, який повернувся з війська до дівчини, однак не був тепло зустрінутий, бо до дівчини, очевидно, докотилися чутки про зраду її коханого. Козак намагається впросити свою кохану вибачити йому. У кожному приспіві висловлює великий жаль у випадку, якщо дівчина остаточно відштовхне його («Ой жаль, жаль мені буде...»). Подібні ритмічні приспіві можна простежити і в інших народних піснях. То ж коли і де постала пісня «Гей соколи!» у відомій сучасній версії?

Співавторка цієї публікації Ольга Харчишин переглянула всі доступні їй пісенники з часів до Другої світової війни, значна кількість яких зберігається у львівських бібліотеках. У жодному з цих видань пісні «Гей соколи!» у знаному сьогодні варіанті немає. Співавторка статті під час польових фольклористичних досліджень питала про цю пісню старших людей, які ще пам'ятали довоєнні часи. Ніхто з респондентів ані у Львові, ані в селах не пов'язував цю пісню з часами довоєнними чи воєнними. Не натрапляли на пісню «Гей соколи!» й інші співробітники/ці відділу фольклористики Інституту народознавства НАН України під час теренових досліджень. Не виявлено про цей твір нічого й у мемуарних джерелах міжвоєнного двадцятиліття. Якщо ще додати, що приспів із центральним образом «соколів» має пізні ознаки походження, то ж логічно припустити, що пісня «Гей соколи!» могла виникнути щойно після Другої світової війни.

Співавтор запропонованої статті Богдан Гальчак проживає у м. Зелена Гура в західній частині Польщі. Часто чув пісню «Гей соколи!» в дитинстві в 1960-х роках. Але варіант цієї пісні в зеленогурському регіоні відрізнявся від розповсюдженої сьогодні версії. Перші її слова звучали так:

*Jechał w naddunajskie strony
Ukraiński Kozak młody.*

*Їхав в наддунайські сторони
Український козак молодий*

Отже, героєм твору був козак, який вирушав за ріку Дунай, тобто на терени під турецькою владою, очевидно, у похід. Це пояснювало його зворушливе прощання зі сім'єю, дівчиною і отчим краєм. Версію пісні про козака, який сідає на коня «з-над чорної води» співавтор цієї статті Богдан Гальчак вперше почув щойно у 1980-х роках. Судячи з філологічного аналізу О. Харчишин, викладеного у спеціальній статті (*Харчишин, 2019: 1251–1252*), сучасний зачин «Hej, tam gdzieś z nad czarnej wody...» міг виникнути пізніше, ніж сама пісня. Авторка простежує генезу самого образу «чорної води» і з'ясовує, що він характерний здебільшого для польської топоніміки та літературної традиції. В українському контексті трапляється дуже рідко. Є один зразок в історичній пісні про Нечая, де цей образ, очевидно, символізує «польськість»: «*Од Красного Броду, од Чорної Води / Іде ляшків сорок тисяч хорошої вроди (Максимович, 1834: 99)*. Упорядник збірника Михайло Максимович подав цей образ із великих літер як власну назву – топонім чи гідронім (знаємо, що такі власні назви поширені саме в Польщі).

Тепер повернімося до версії Богдана Гальчака, яку він знає з дитинства. У ній героєм твору був «український козак молодий», тоді як у сучасній розповсюдженій версії – тільки «козак молодий». У польській мові слово «козак» означає чоловіка відважного, справного фізично. Так що в другій версії твору його героєм міг бути поляк. Його «польськість» якраз і підкреслює образ «znad Czarnej Wody». Підсумуємо, як змістились акценти із появою сучасного зачину: зв'язок з Україною почав виявлятися вже не через українське походження ліричного героя, а лише через його ностальгійне ставлення до України як до місця втрати свого кохання.

Крім того, у варіанті пісні «Гей соколи!», популярному в зеленогурському регіоні в 1950-х рр., був інший приспів. Звучав він так:

Hej! Hej! Hej Sokoly!
Omijajcie góry, lasy, doły.
Omijajcie PGR-y
Tam roboty do cholery!

Гей, гей, гей соколи!
Оминайте гори, ліси, доли.
Оминайте ППР-и –
Там роботи до холери!

PGR – це «Państwowe Gospodarstwa Rolne» (Державні сільські господарства). Їх створювали за комуністичної влади у сорокових роках ХХ століття. Функціонували PGR-и головним чином на західних і

північних землях, які раніше належали Німеччині, а після Другої світової війни увійшли до складу Польщі. Загалом, були це давні земельні мастки. Їх німецьких власників після війни виселено, а землю заволоділа держава. PGR-и були відповідниками до радгоспів, які діяли в радянській Україні. Особи, залучені до них, були найманими працівниками. У п'ятдесятих роках PGR-и не справляли доброго враження в польському суспільстві. Проведена в 1955 р. за дорученням Президії воєводської національної ради (Президія ВНР) в Зеленій Гурі, що є найвищим органом державної адміністрації у воєводстві, перевірка в місцевих PGR-ах виявила, що там робітники заробляли від 127 в 200 злотих місячно (*APZG, 1955: sygn. 667*). Цього не вистарчало навіть на харчування в робітничій їдальні, яке коштувало 300 злотих за місяць. Тому керівництво PGR-ів не виплачувало зарплатні працівникам, пояснюючи, що і так мусить доплачувати за їхнє утримання. За свою працю робітники замість зарплатні отримували безкоштовне харчування, яке складалося головним чином із хліба з маргарином, а також із повидлом. Як зазначено у звіті згаданої перевірки, робітники PGR-ів жили «у страшних умовах», зафіксовані «брак опалення, холод, бруд» (*APZG, 1955: sygn. 667*). Таку роботу найчастіше могли терпіти люди, які попросту не мали іншого вибору. Було серед них багато поляків, що походили з давніх східних воєводств II Речі Посполитої.

Унаслідок змін кордонів у Центрально-Східній Європі після Другої світової війни Польща отримала значні території на заході і півночі від Німеччини. Але водночас втратила велику частину довоєнних територій на сході, які відійшли до СРСР. На східних землях проживала значна кількість поляків. Більшість із них зважилася на виїзд до Польської держави в нових кордонах. 9 вересня 1944 р. Польський комітет національного визволення (ПКНВ) і уряд Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) підписали угоду про обмін населенням. Подібні угоди підписав ПКНВ також з урядами Білоруської та Литовської РСР. Унаслідок угоди від 9 вересня 1944 р., у 1944–1946 роках з УСРР в Польщу виїхало 787 674 особи (з яких 742 453 поляків і 33 105 євреїв) (*Дрозд, 2001: 55*). Тоді ж виселено з Польщі до УРСР 488 057 українців.

Хоч офіційно акція обміну населення була закінчена в 1947 р., виїзди з СРСР до Польщі тривали фактично, як і раніше, через індивідуальні клопотання щодо окремих сімей. У 1949–1955 рр. із СРСР

до Польщі прибуло ще близько 9 тисяч людей. 25 березня 1957 р. була підписана «репатріаційна угода» між владою Польщі і СРСР. «Репатріаційна» акція тривала до 1959 року. У 1955–1959 рр. із Радянського Союзу до Польщі прибуло близько 250 тис. осіб (Osekowski, 2002: 66). Із них близько 20% складали особи єврейського походження (Kersten, 1992: 160). Населення, яке виїхало з Радянського Союзу до Польщі офіційно називали «репатріантами», тобто тими, що повертаються на батьківщину. Але прибулі з СРСР відкидали цю назву. Вони вважали, що не повернулися на батьківщину, лише втратили землі своїх предків, а терени, на які їм запропонували них фактично були «чужиною» (Kubis, 2007: 160).

Значну частину «репатріантів» польська комуністична влада скерувала на роботу в Державні сільські господарства. Так, у 1955 р. до Зеленогурського воєводства прибуло 868 «репатріантів» з СРСР (APZG, 1956: sygn. 689). З них близько 288 осіб поселено в PGR-ах. Інші оселилися в містах або придбали індивідуальні господарства. Переселенці з СРСР часто не мали жодних коштів, щоб розпочати власне господарювання в Польщі. Часто не мали й жодної освіти або вона обмежувалася початковою школою. Інколи не вміли вільно послуговуватися польською мовою. У цій ситуації були цілком залежні від допомоги влади, яка охоче скеровувала їх до PGR-ів. Отож, прибулих людей з іншої держави, трохи загублених у новій реальності, легко було переконати, що в PGR-ах чекає на них добре оплачувана праця і житло. Реальність виявлялася цілком іншою. Як повідомлялось у звіті Президії ВНР в Зеленій Гурі про ситуацію «репатріантів» в зеленогурському воєводстві у 1955 р., під час поселень цих людей в PGR-ах виявляли численні «недоліки», зокрема: «Помешкання, які пропонували репатріантам, не були придатними для проживання» (APZG, 1956: sygn. 689).

Як бачимо, «пегеєрівський» приспів у пісні «Гей соколи!» є досить логічною конструкцією. Ліричний суб'єкт застерігав «соколів» уникати лісів, гір і долів (ярів), де може на них очікувати небезпека. Водночас радив слухачеві уникати PGR-ів, де також може критися пастка. У польських реаліях 1950-х рр. саме так і було. Для багатьох людей PGR-и виявилися своєрідною пасткою, з якої нелегко було вибратись. Лише в 1960-х рр. умови праці і життя в PGR-ах дещо покращились, однак їхні працівники залишалися суспільно

ущемленими. Тоді ж, у 1960-х рр., в зеленогурському регіоні приспів пісні «Гей соколи!» зі згадкою про PGR-и почали замінювати на розповсюджену сьогодні версію про «дзвіночок – жайвороночок». Ця версія має інший символічний зміст, який прочитується з пафосом, з оптимізмом: «соколи» – завзяті хлопці, які не бояться небезпечних викликів дороги, супутниками якої є слухово-зорові образи – дзвінок, степ, жайворонок: «... *Dzwoń, dzwoń, dzwoń dzwoneczku, Mój stepowy skowroneczku...*». Залежно від обставин і настрою виконавців, співали ту чи ту версію. Важко твердити, чи таким чином відбувся поворот до давнішої версії, чи ця «пегеєрівська» версія й була першою, а потім зазнала модифікації.

«Гей соколи!» – належить до так званих пісень «бесідних» (гуртових, застільних), які співали під час товариських зібрань. У Польщі традиція гуртового співу була поширена ще у вісімдесятих роках, а далі почала зникати. Різні середовища мали свої пісні. Твір «Гей соколи!» був сильно пов'язаний із середовищем польських «репатріантів» з УРСР чи їхніх нащадків. Представники комуністичної влади не дуже добре ставились до цієї пісні, можливо, через те, що в ній виражений жаль за втраченими через Польщу землями на користь УРСР після Другої світової війни. Існував також інший «безпечний» варіант пісні «Гей соколи!», в якому замість козака був улан, а замість жалю за Україною – туга за родиною та дівчиною. Але такий варіант співали рідко. Ось перша його строфа:

*Gdzie Dunaju bystre wody
Jechał kiedyś ulan młody.
Czule żegnał się z rodziną
A najczulej z swą dziewczyną.*

*Де Дунаю бистрі води,
Їхав кудись улан молодий.
Лагідно він прощався з родиною,
А найлагідніше – зі своєю дівчиною.*

Пісня «Гей соколи!» не належала до «заборонених», за виконання яких у публічному місці могли покарати штрафом. Але її не виконував жоден із професійних співаків. Не звучала вона на радіо чи телебаченні. Зміна настала після падіння комуністичних урядів у Польщі після 1989 року. Пісню «Гей соколи!» ввела до свого репертуару популярна співачка Марія Родович, яка народилась у м. Зелена Гура в родині переселенців із Вільна. Умістила цю пісню у своєму альбомі «*Marysia Biesiadna*» (1994). Також «Гей соколи!» залучили до свого репертуару Кристоф Кравчик, популярний гурт у

стилі диско-поло «Bayer Full», Кристина Гіжовська та інші професіональні виконавці. У їхніх музичних альбомах, які містили цей твір, зазначена інформація, що музика і слова пісні є народні.

Передусім мелодія пісні «Гей соколи!» зазвучала як музичний супровід в історичному фільмі Єжи Гоффмана «Вогнем і мечем» (1999) за однойменним твором Генріка Сенькевича (1846–1916). Роман «Вогнем і мечем», уперше опублікований 1884 р., користується великою популярністю в Польщі. У ньому розповідається про українське національно-визвольне повстання під проводом Богдана Хмельницького у 1648–1657 роках. Це повстання було спрямоване проти Польської шляхетської держави, яка панувала на українських землях у XVII столітті. Роман «Вогнем і мечем» зображує історичні події з польського погляду. Українські повстанці – козаки – показані як дикі й жорстокі люди. Позитивними героями є представники польської знаті, які борються проти повстанців Богдана Хмельницького. Оскільки в Польщі фільм Єжи Гоффмана набув величезної популярності, то й пісня «Гей соколи!» зазнала популяризації. Водночас відбулося своєрідне об'єднання твору з польською романтичною традицією. Пісню вже ніхто не асоціював із Державними сільськими господарствами чи з гуртовим співом за чаркою з великою кількістю алкоголю. Відтоді значна частина польського суспільства почала пов'язувати цей твір з героями фільму «Вогнем і мечем» – гарними, відважними і шляхетними рицарями. Таким чином твір набув рис ідеалізації.

Історія української версії твору «Гей соколи!» є досить коротка. Перший український переклад зробив десь у 1999–2000 рр. шанований художній керівник і диригент Волинського народного хору Олександр Стадник (*homin.etnoua*, 2020). З його слів, спочатку хор виконував пісню польською мовою. Дуже прихильне ставлення публіки до цього виконання надихнуло Олександра Стадника перекласти твір українською мовою. Другий переклад у 2002 р. зробив популярний артист Михайло Мацялко, який ввів пісню до свого репертуару. Третій переклад у 2008 р. належить пісняреві Олександрові Шевченку, який співпрацював із гуртом «Піккардійська терція». Згадані переклади мають незначні відмінності. Найбільше розповсюджений переклад Олександра Стадника.

Визначальне значення для рецепції пісні «Гей соколи!» в Україні мала Помаранчева революція в 2004 р., коли різко зросли національно-патріотичні настрої в суспільстві. У 2005 р. з'явився музичний альбом у виконанні співака Володимира Вермінського «Йшли селом партизани-2». Туди увійшли пісні Української повстанської армії та сучасні твори патріотичної тематики. Серед них вміщена й пісня «Гей соколи!» в перекладі Олександра Стадника. Згодом цей твір потрапив до репертуару інших виконавців патріотичної тематики. Таким чином, «Гей соколи!» поповнили ряд українських патріотичних пісень, а іноді їх навіть асоціюють із козацькими чи повстанськими піснями. «Гей соколи!» і зараз дуже популярні серед українців. Цьому сприяє й сучасна ситуація в країні, під час якої залишається актуальним мотив розставання чоловіка з коханою та з рідним домом. Багато молодих людей змушені залишати свої родини та емігрувати за кордон у пошуках праці чи воювати на Сході України з московським агресором. В останні роки в Україні з назвою «Гей соколи!» проходять фестивалі козацької, патріотичної чи етнічної пісні. Крім того, пісня «Гей соколи!», популярна одночасно двома мовами, у ХХІ ст. для українців в Україні стала символом добросусідських українсько-польських зв'язків. Оскільки в пісні згадується «Україна», то, на думку, музиканта Олега Скрипки, це ще й чудовий спосіб культурної презентації країни у світі.

Однак «Гей соколи!» не належать до популярних пісень у середовищі української меншини в Польщі, для якої цей твір завжди був чужий і навіть неприязний. Ця пісня була традиційно пов'язана з середовищем польських «репатріантів» з Волині і з Галичини. Частина цього середовища (хоч не всі) ставилася недоброзичливо чи навіть вороже до українців, на яких перекладали кривди, що зазнали з боку українських націоналістів у період Другої світової війни (*Siemaszko, Siemaszko, 2000*). Для представників української меншини в Польщі звучання пісні «Гей соколи!» через довгі роки було сигналом до збереження посиленої обачності. Означало це, що поблизу перебувають «репатріанти», ставлення яких щодо українців (особливо під впливом алкоголю) могло бути непередбачене. Представники української меншини в Польщі здебільшого уникали тих місць, де була популярна ця пісня.

У дев'яностих роках сформувався в Польщі так званий «кресовий» рух, члени якого називали себе «кресов'яками». Офіційною метою цього руху є підтримка пам'яті про польську традицію на давніх землях II Речі Посполитої. Ці землі тепер перебувають у межах України, Білорусі і Литви, «кресов'яки» їх називають «польські східні креси». Така назва не може викликати особливого захоплення українців, як і білорусів та литовців. Поняття «креси» має в польській традиції різні значення. Може означати колишні землі країни, які перебувають тимчасово під владою іноземної держави. Означенням «польські західні креси» послуговувались, наприклад, у Польській державі в 1919–1939 рр. щодо деяких суміжних з нею німецьких земель (*Nodzyński, 1997: 105–110*). Це були тодішні землі Німеччини, які не увійшли до складу Речі Посполитої, відродженої у 1918 р., але мали історичні зв'язки з Польською державою, і там існувала польська нацменшина. З політичних причин Республіка не могла тоді офіційно висувати територіальних претензій перед Німеччиною. Проте через популяризацію поняття «польські західні креси» деякі політичні середовища старалися утримувати в польському суспільстві переконання, що ті землі повинні належати Польщі.

Неофіційним гімном «кресов'яків», принаймні їх частини, яка ідентифікує себе з Волиню і Галичиною, є саме пісня «Гей соколи!». Тому популярність в Україні пісні «Гей соколи!» викликає в середовищі української меншини в Польщі дивування чи навіть несприйняття. Голова Українського історичного товариства в Польщі проф. Роман Дрозд коментує: «Пісня “Гей соколи!” для нас, українців у Польщі, має імперський, ревізійністський характер. Під час українських імпрез у Польщі її не співають. Хіба що її може виконувати якийсь колектив з України – однак, публіка цього не схвалює. Поляки трактують цю пісню як вираження туги за втраченим після Другої світової війни «раєм» на українських землях. Наші співвітчизники з України, мабуть, недостатньо це розуміють. Помічають винятково музичні цінності, а там, на жаль, є «кресова» ідеологія. Пісня «Гей соколи!» не може стати мостом зближення між поляками і українцями. Свого часу відома польська співачка Марила Родович пропонувала, щоб ця пісня стояла гімном проведеного у Польщі та в Україні Чемпіонату Європи з

футболу 2012 року. Так не сталося. Пісня „Калінка” – російська, і вона буде такою, хоча оспівує калину – символ України!¹.

Пісня «Гей соколи!» спонукає до роздумів про складні історичні польсько-українські відносини. У популярній сучасній версії вона, імовірно, була створена в середовищі польських «репатріантів» з Волині та Галичини після Другої світової війни. При чому зачин «Hej, tam gdzie z nad czarnej wody» міг бути створений ще пізніше, аби надати творові виразнішого польського характеру. Суголосно з українським фольклором пісня оспівує красу українського степу, тугу за Україною та наділена військово-патріотичним пафосом. Це наштовхнуло частину українського суспільства прийняти польський твір, перекладений українською мовою, як українську патріотичну пісню. Водночас міг про авторство українсько-польського поета Тимоша Падури надав цій пісні символічного змісту польсько-українського добросусідства. Саме так її сприйняла значна частина українців та поляків, переважно молода генерація, вихована в часи потепління українсько-польських відносин, особливо після Помаранчевої революції 2004 року. Однак для українців, які знають витoki твору «Гей соколи!» та історію функціонування цієї пісні в ролі гімну «кресов’яків», вона звучить, м’яко кажучи, неприязно.

ЛІТЕРАТУРА

- Баландіна, Н. (2018), *Масифікація польсько-української пісні «Hej, sokoly!» («Гей соколи!»)*. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/9.1/2.pdf> (останнє звернення 7.09.2020 р.).
- Гальчак, Б., Харчишин, О. (2019), Звідки прилетіли «соколи»? Рефлексії над генезою популярної пісні. *Україна Модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис*. Режим доступу: <http://uamoderna.com/md/halczak-kharchyshyn-hei-sokoly?fbclid=IwAR16xdLQZ6N4FityHEtOk2BekmybeDup5jEEB2zdDCaiIFDxupsmBMAPazU> (останнє звернення: 9.09.2020).
- Кузьменко, О. (2005), *Стрілецькі пісні* / упоряд. О. Кузьменко. Львів: Інститут народознавства НАН України.

---

¹ Інтерв’ю з професором Романом Дроздом провів і записав 31.08.2019 р. Богдан Гальчак.

- Любченко, В. (2020), *Падура Тимко*. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Padura_T (останнє звернення 7.09.2020 р.)
- Пастух, Н. (2007), Символіка птахів. *Мала енциклопедія українського народознавства*. Львів: Інститут народознавства НАН України. 2007. С. 537–540.
- Харчишин, О. (2019), «Гей соколи»: тексти і контексти пісні. *Народознавчі зошити*. 2019, 5.
- Ходаковський, З.-Д. (1974), *Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського* / упоряд. О. Дея, Київ: Наукова думка.
- APZG, (1955), *Protokół z posiedzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej odbytego w dniu 22 lutego 1955 r.*, Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (APZG), PWRN Zielona Góra, sygn. 667.
- APZG, (1956), *Protokół z posiedzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej odbytego w dniu 23 lutego 1956 r.*, APZG, PWRN w Zielonej Górze, sygn. 689.
- Drozd, R. (2001), *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944–1989*, Wydawnictwo TYRSA, Warszawa.
- homin.etnoua (2020), Гей, соколи, або Гей, десь там, де чорні води. Переклад з польської. Гармонізував Олександр Стадник. Хор «Гомін». Пісні України. Режим доступу: <https://homin.etnoua.info/novyny/hej-sokoly> (останнє звернення 10.09.2020).
- Kamieński, M. (1875), *Żal za Ukrainą: piosnka przypisana Wandzie Pudłowskiej prez Macieja Kamińskiego*. Режим доступу: <https://polona.pl/item/zal-za-ukraina-piosnka-przypisana-wandzie-pudlowskiej,NjkkNzAxMTA/2/#info:metadata> (останнє звернення 9.09.2020).
- Kersten, K. (1992), *Polacy, Żydzi, Komunizm. Anatomia półprawd 1939–1968*, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- Kharchyshyn, O., Halczak, B. (2020), Refleksje nad genezą pieśni «Hej, sokoły!». *Українське Товариство Историчне в Polsce*. Режим

- доступу: <http://uitp.org.pl/index.php/67-refleksje-nad-geneza-piesni-hej-sokoly> (останнє звернення 8.09.2020).
- Korytuński, A. (1860-1867), *Żal za Ukrainą* Режим доступу: <https://polona.pl/item/zal-zaukrainaz-piesni-narodowej-przelozony-na-fortepian-op-13,NTE0NDY5Ng/#info:metadata>
- Kubis, B. (2007), *Poznawcze i kształcące walory literatury dokumentu osobistego (na przykładzie relacji Polaków wysiedlonych z Kresów Wschodnich oraz Niemców wysiedlonych ze Śląska w latach 1944 – 1946)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Nodzyński, T. (1997), „*Strażnica Zachodnia*” 1922 – 1939. *Źródło do dziejów myśli zachodniej w Polsce*, Wydawnictwo WSP TK, Zielona Góra.
- Oseńkowski, C. (2002), *Specyfika pogranicza polsko-niemieckiego po drugiej wojnie światowej*, (w:) *Studia historyczne nad polityką, gospodarką i kulturą*, red. B. Halczak, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra.
- pl.wikipedia (2020), *Hej, sokoly!* Режим доступу: https://pl.wikipedia.org/wiki/Hej,_soko%20%82y (останнє звернення 9.09.2020).
- Siemaszko, W. , Siemaszko, E. (2000), *Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. Tom I i II*, Wydawnictwo Von Borowiecky, Warszawa.
- staremelodie.pl (2020), *Zal za Ukraina.* Режим доступу: https://staremelodie.pl/piosenka/3864/Zal_za_Ukraina (останнє звернення: 9.09.2020).
- Straszewicz, M. (1992), Ojców naszych śpiew : pieśni patriotyczne / wybór i oprac. Marzenna Straszewicz. Komorów : Prometeusz, 1992.*
- uk.wikipedia, (2020). *Гей соколи!* Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%B9,%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8> (останнє звернення: 9.09.2020)
- Zawada, J. (1914), *Śpiewnik polskiego skauta*, Krakowska Drukarnia Nakładowa, Kraków.

Bohdan Halczak, Olha Kharchyshyn

POLISH-UKRAINIAN RELATIONS ON THE BACKGROUND OF THE
HISTORY OF THE POPULAR SONG "HEJ, SOKOŁY!" ("HEY FALCONS!")

Summary

The article reveals the history of the song "Hej Sokoły!" which is popular today both in Poland and Ukraine. This song tells the story of a young Cossack who went abroad and longs for his motherland Ukraine and his beloved girl who stayed there. Although the work expresses love for Ukraine, it is not a Ukrainian, but a Polish song. It is connected with the environment of Poles, who left Ukrainian land after the Second World War. In 1918-1939, the modern territories of Western Ukraine (Galicia and Volhynia) were part of the Polish state. Many Polish families lived there. After the Second World War, Volhynia and Galicia became part of the Ukrainian SSR, a large number of Poles moved to Poland within its new borders. Expressed in the song "Hej Sokoły!" longing for Ukraine is not unambiguous from the Ukrainian and Polish points of view. At the same time, this work, translated into Ukrainian, gained popularity and is considered a Ukrainian patriotic song. Thus, the version of the origin of the song proposed in the article completely refutes the common opinion about the author of this song Tomasz (Tymko) Padura (1801–1871), and shows how complicated the Polish-Ukrainian relations are.

Keywords: Poland, Ukraine, song "Hej Sokoły!", Polish minority in Ukraine, Ukrainian minority in Poland, origin, meaning

AKCJE WYSIEDLEŃCZE UKRAIŃCÓW-ŁEMKÓW W POLSCE W LATACH 1944–1950

Wysiedlenie ludności łemkowskiej i wszystkich Ukraińców mieszkających w Polsce w latach 1944-1950 było konsekwencją polityki narodowej komunistycznych władz Polski. Ich celem było przekształcenie Polski w państwo mononarodowe. Podstawowym sposobem osiągnięcia tego celu było zmuszenie mniejszości narodowych do opuszczenia Polski i zastosowanie środków asymilacyjnych wobec pozostałych. Dlatego w 1947 r. przeprowadzono akcję „Wisła”, w ramach której deportowano pozostałych Ukraińców-Łemków na tereny zachodnie i północne Polski i poddano ich asymilacji.

Słowa kluczowe: Ukraińcy, Łemkowie, deportacje, Polska 1944-1950

Polska mimo przesunięcia jej terytorium po II wojnie światowej ze wschodu na zachód, nadal była państwem wielonarodowościowym. Jej obszar nadal zamieszkiwali Białorusini, Litwini, Słowacy, Ukraińcy i Żydzi, co prawda w znacznie mniejszej liczbie niż przed wojną, oraz Niemcy, których liczebność znacznie wzrosła ze względu na włączenie do Polski terenów, które wcześniej wchodziły w skład III Rzeszy Niemieckiej. Przed ekipą komunistyczną w Polsce, która w oparciu o Armię Czerwoną, przejęła w niej rządy, stanął problem opracowania polityki narodowościowej. Rozważano dwie możliwości. Pierwszą - zagwarantowanie praw mniejszościom narodowym, chociaż dokładnie nie precyzowano, o jakie swobody chodzi oraz drugą - przekształcenie Polski w państwo jednonarodowe. Ostatecznie górę wzięła ostatnia koncepcja. Sprzyjało temu stanowisko władz radzieckich, które opowiadały się za wymianą ludności między Polską a radzieckimi republikami: Białoruską, Litewską i Ukraińską, jak również decyzja o wysiedleniu z Polski Niemców.

Dnia 9 września 1944 r. z inicjatywy Kremla Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego, który był komunistyczną namiastką przyszłego polskiego rządu, oraz również marionetkowy rząd Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej podpisały układ, zwany też umową, w

którym obie strony zobowiązały się do przesiedlenia (oficjalnie użyto terminu „ewakuacja”) z Polski „wszystkich obywateli narodowości ukraińskiej, białoruskiej, rosyjskiej i rusińskiej”, jak również przystąpić do przesiedlenia z ZSRR wszystkich Polaków i Żydów będących obywatelami polskimi do 17 września 1939 roku¹. W układzie zaznaczono, że przesiedlenie ma mieć charakter dobrowolny, w związku z czym wykluczano stosowanie przymusu bezpośredniego, jak i pośredniego².

Realizacja zawartego układu postawiła ludność ukraińską przed dylematem: pozostać albo zdecydować się na wyjazd. Niektórzy opowiedzieli się za opuszczeniem dotychczasowej ojczyzny. Konflikt polsko-ukraiński okresu II wojny światowej, utrata bliskich oraz dorobku całego życia, stwarzało u nich przekonanie o niemożliwości ułożenia w przyszłości dobrosąsiedzkich stosunków z Polakami. Wyjechała także część tych, którzy nie godzili się na polską przynależność państwową ich rodzinnej ziemi. Dali temu wyraz w petycjach kierowanych na ręce I sekretarza Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Ukrainy Nikity Chruszczowa oraz Józefa Stalina jeszcze na przełomie lipca i sierpnia 1944 r., w których prosili o przyłączenie ich miejscowości do USRR³. Zaznaczyć należy, że nadsyłanie tych petycji mogło być inspirowane przez kierownictwo USRR, które opowiadało się za przyłączeniem do Ukrainy radzieckiej Chełmszczyzny, Łemkowszczyzny i Podlasia⁴. Niemniej można przyjąć, że z wymienionych powodów na początku akcji przesiedleńczej do

---

¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Główny przedstawiciel Rządu RP do Spraw Ewakuacji Ludności Ukraińskiej z Polski w Lublinie, syg. 397/1. Układ między PKWN a rządem USRR w sprawie przesiedlenia ludności z 9 września 1944 r. Patrz: Pisuliński J., Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR w latach 1944-1946, Rzeszów 2017.

² Niektóre tezy dotyczące wysiedleń do ZSRR były prezentowane na międzynarodowej konferencji naukowej: „Łemkowszczyzna w latach 1939-1947. Wojna, okupacja i wysiedlenia” Kraków, maj 2001

³ Deportacji. Zachidni zemli IJkrajiny kincia 30-ch - początku 50-ch rr. Dokumenty, materiały, spohady. T. I. 1939-1945 rr., Lviv 1996, dok. 91-98, s. 272-278.

⁴ I. Kozłowskiy, Wstanowlennia ukrajinsko-polskoho kordonu 1941-1951 rr. Lviv 1998, s. 106-107.

grudnia 1944 r. wyjechało około 20 tys. osób⁵. Po przejściu frontu, wiosną 1945 r. z Łemkowszczyzny wyjechała część ludności z rejonu Przełęczy Dukielskiej i Łupkowskiej, zniszczonych działaniami wojennymi⁶. Wyjechali także niektórzy mieszkańcy wsi: Biała Woda, Czarna Woda, Jaworki i Szlachtowa (pow. Nowy Targ), którzy w marcu 1945 r. napisali petycję, w której prosili Radę Najwyższą USRR oraz N. Chruszczowa o przesiedlenie ich na Ukrainę⁷.

Większość ludności ukraińskiej, w tym łemkowskiej zdecydowała się na pozostanie. Tego postanowienia nie zmieniła nawet intensywna i kłamliwa propaganda radziecka, która przedstawiał Rosję radziecką jako kraj mlekiem i miodem płynący⁸. Decydowały o tym różne względy, wśród których najważniejsze było przywiązanie do ojcowizny. Traktowano ją jak ojczyznę, utożsamianą nie tylko z miejscem urodzenia, ale ich stałej bytności, zaznaczoną licznymi śladami ich życia, kultury i działalności (cerkwie, groby bliskich, kapliczki, przydrożne krzyże, placówki kulturalno-oświatowe, sady, uprawne pola, lasy itp.). Wszystko to umacniało poczucie przywiązania do rodzinnej ziemi - swoich stron. Poza tym nadchodzące wieści o radzieckiej rzeczywistości zniechęcały do wyjazdu. Poza tym część ludności ukraińskiej miała przykre doświadczenia z czasów pierwszej okupacji radzieckiej, czyli lat 1939-1941, kiedy to objęto ich represjami oraz kolektywizacją rolnictwa.. Przesiedlenie do USRR mogło oznaczać tylko pogorszenie warunków bytowych. Do pozostania wzywała także Ukraińska Powstańcza Armia. Co prawda na Łemkowszczyźnie zachodniej nie miała ona takich wpływów, jak na Łemkowszczyźnie wschodniej, lecz przytaczana przez nią argumentacja za pozostaniem mogła to przekonanie umacniać. W wydanej przez UPA ulotce pt. „Do mieszkańców Łemkowszczyzny” wzywano: „Nie wychodźcie z ziemi Waszych Przodków, oni te ziemie ochraniali przed wiekami. Ochraniali je przed Tatarami. Każdy tu kamień, krzyż, mogiła mówi

---

⁵ A. B. Szczęśniak, W. Z. Szota, Droga do nikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce, Warszawa 1973, s. 223.

⁶ Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946. T. I. Dokumenty 1944-1945. Pod red. E. Misily, Warszawa 1996, s. 11.

⁷ Ibidem, dok. 29, s. 90-91.

⁸ B. Halczak, Dzieje Łemków od średniowiecza do czasów współczesnych, Warszawa 2014, s. 161.

językiem wielu wieków. A Wy chcecie opuścić te ziemie? Chcecie rzucić wszystkie świętości? Chcecie porzucić to piękno gór, lasów, piękno Waszych marzeń? Czy Wam tego nie żal? Chcecie zostawić Wasze cerkwie? Chcecie odejść ze Świętej Ziemi? Wy nie dajcie się okłamać. Nie ściągajcie na siebie przekleństwa, brońcie Waszej ziemi i Waszych chat. Nigdzie nie szukajcie szczęścia i zostańcie tutaj. Lepiej jest zginąć niż rzucić swoją ziemię rodzinną⁹.

Rezygnując z wyjazdu, ludność ukraińska zaczęła organizować sobie w nowych warunkach życie kulturalno-oświatowe. Zaczęły powstawać komitety ukraińskie, które zajęły się m.in. organizacją szkolnictwa ukraińskiego. Na przełomie stycznia-lutego 1945 r. utworzono w Gorlicach Włościańsko-Robotniczy Komitet Łemkowszczyzny. Wkrótce komitety takie powstały w Nowym Sączu i prawdopodobnie w Jaśle¹⁰. Te dwa ostatnie nie uzyskały zgody władz na rozpoczęcie działalności. W lutym komitet gorlicki otrzymał zgodę Ministerstwa Oświaty na organizowanie szkół z ukraińskim językiem nauczania. Do końca kwietnia uruchomiono 48 takich placówek oraz podjęto starania o reaktywowanie, powstałego w czasie okupacji niemieckiej, Seminarium Nauczycielskiego w Krynicy. Poza tym komitet wzywał Łemków do wstępowania w szeregi Armii Czerwonej. W czerwcu Komitet zaprzestał działalności, a we wrześniu rozwiązano wszystkie szkoły ukraińskie, co wynikało z toczącej się akcji wysiedleńczej, która wówczas nabrała już wyraźnego przymusu¹¹.

O tym, że większość ludności ukraińskiej, w tym łemkowskiej, chciała pozostać i dążyła do normalizacji życia, świadczą postulaty zgłoszone pod adresem władz przez jej przedstawicieli z województwa krakowskiego, lubelskiego i rzeszowskiego w dniu 24 lipca 1945 r. Na konferencji w Ministerstwie Administracji Publicznej Jan Andrasz, Michał Doński i Piotr Dutka, którzy reprezentowali Łemkowszczyznę, wysunęli zbieżne do pozostałych delegatów postulaty. Sprowadzały się one m.in. do zagwarantowania swobód religijnych, utworzenia szkół podstawowych i

⁹ Repatriacja czy deportacja..., T. I, dok. 34, s. 102.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Krakowie (APK), KW PPR, syg. 821. Protokół z zorganizowanego zebrania założycielskiego Włościańsko-Robotniczego Komitetu Łemkowszczyzny na powiat Nowy Sącz z 19 marca 1945 r.

¹¹ Repatriacja czy deportacja..., 1.1, dok. 34, s. 100.

średnich, umożliwienia młodzieży „ruskiej” studiowania w szkołach wyższych, zezwolenia na prowadzenie spółdzielni i otwarcia banku „ruskiego”, przeprowadzenia komasacji gruntów oraz przydzielenie ludności „ruskiej” ziemi opuszczonej przez ludność „ruską” objęcia reformą rolną. Ponadto domagano się anulowania dekretu zabraniającego ludności „ruskiej” sprzedaży nieruchomości, amnestii dla „wrogów politycznych”, pozwolenia na założenie partii demokratycznej, nie dyskryminowania zawodowego „Rusinów” oraz zmiany stosunku niektórych organów administracji publicznej do ludności „ruskiej”¹².

Władze dalekie były od realizacji powyższych postulatów. Celem konferencji było bowiem uświadomienie ludności ukraińskiej, poprzez jej przedstawicieli, o nieuchronności przesiedlenia i przekonać ją do wyjazdu. Jednak mimo tych zabiegów, ludność nadal chciała pozostać na swych gospodarstwach. Nie przynosił zamierzonego efektu stosowany przymus administracyjny i ekonomiczny, co stało w sprzeczność z oficjalnie przyjętą zasadą dobrowolności przesiedlenia. Na ludność która uchylała się od wyjazdu, nałożono oraz ściągano zaległe podatki, wyznaczano kontyngenty, zmuszano do pracy na gruntach połemkowskich itp.¹³. W tej sprawie miejscowe władze wydawały odpowiednie zarządzenia. Na przykład starosta nowosądecki Józef Łabuz nakazał wysiedlić Łemków z pasa nadgranicznego, ściągając świadczenia rzeczowe na rzecz państwa od nie wyjeżdżających oraz nakłaniać ich do wyjazdu. Jeżeli nie odniosłoby to rezultatu, przewidywał „zastosowani wszelkich środków przymusu, przysługujących szefowi administracji publicznej”¹⁴.

Wymienione środki nacisku nie doprowadziły do całkowitego przesiedlenia się ludności. Do 15 sierpnia 1945 r., według danych głównego przedstawiciela rządu RP do spraw ewakuacji J. Bednarza (moim zdaniem można je traktować jedynie orientacyjnie) z województwa lubelskiego wyjechało 66,4% osób podlegających akcji, z rzeszowskiego 28%, a z

---

¹² Ibidem, dok. 61, s. 155-158.

¹³ Ibidem, dok. 68, s. 172-173

¹⁴ Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (obecnie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie) (AMSWiA), MAP, syg. 304. Pismo starosty nowosądeckiego J. Łabuza do Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie w sprawie przesiedlenia ludności ukraińskiej z 20 sierpnia 1945 r.

krakowskiego 55,6%. W niektórych powiatach zamieszkałych przez Łemków odsetek ten przedstawiał się następująco: powiat gorlicki - 70,%, jasielski - 91,2%, nowosądecki - 55,6% i sanocki - 27%¹⁵.

W tej sytuacji władze zdecydowały się na deportację pozostałej ludności, przy użyciu oddziałów wojskowych. 3 września 1945 r. na teren południowo-wschodniej Polski zostały skierowane 3. 8. i 9. DP, celem dokonania wysiedlenia ludności. 25 września 1945 r. starosta nowosądecki J. Łabuz, powołując się na § 7, punktu 5, ustęp 2 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 22 stycznia 1937 r., nakazał Łemkom opuścić w przeciągu 14 dni strefę nadgraniczną, grożąc jednocześnie osobom, które nie zastosowałyby się do tego rozporządzenia, „usunięciem w trybie przymusowym”¹⁶. Z uwagi na bezpośrednie zaangażowanie wojska do akcji przesiedleńczej, oznaczało to wysiedlenie tych osób przez wojsko. Wysiedlano także osoby, które po wcześniejszym przesiedleniu do USRR, powróciły samowolnie lub z polskimi transportami, podając się za Polaków. Jako ciekawostkę można podać, że powrócili niektórzy mieszkańcy wsi Jaworki, którzy wcześniej dobrowolnie wyjechali. Wysiedlono także zdemobilizowanych żołnierzy Armii Czerwonej, którzy powrócili do swych rodzinnych miejscowości, traktując ich jak obywateli obcego państwa¹⁷. Było to o tyle niesprawiedliwe, że najpierw ich namawiano do wstąpienia w szeregi Armii Czerwonej lub ich zmuszono do tego, a teraz potraktowano ich jako obcokrajowców mimo, że nikt ich nie pozbawił obywatelstwa polskiego.

Udział wojska w akcji wysiedleńczej oznaczał dla ludności zmniejszenie się szans uniknięcia deportacji. Dlatego też chwyciła się ona wszelkich sposobów, aby pozostać na dotychczasowym terenie. Salwowano się ucieczką do lasu lub sąsiedniej wsi, a nawet przechodzono granicę Czechosłowacką, przed zbliżającym się oddziałem wysiedleńczym. Po minięciu zagrożenia powracano do swych domostw. Tak na przykład zrobili

---

¹⁵ AAN, GPRd/sF.LU, syg. 397/164. Sprawozdanie z przebiegu ewakuacji ludności ukraińskiej i innej do USRR, stan na dzień 15 sierpnia 1945 r.

¹⁶ Repatriacja czy deportacja..., T. I, dok. 96, s. 231.

¹⁷ APK, UW, syg. 1082. Pismo MAP do wojewody krakowskiego w sprawie wysiedlenia zdemobilizowanych żołnierzy Armii Czerwonej i osób powracających z USRR z 31 grudnia 1945 r.

mieszkańcy wsi Wisłok Wielki¹⁸. W dokumentach zachowała się informacja o około 2,5 tys. osób, które w obawie przed wysiedleniem przeszły na Słowacką stronę¹⁹, jednak zostali przekazani stronie polskiej, a ta skierowała je do USRR. Poza tym przekupywano osoby przeprowadzające wysiedlenie. Zapewniano władze o swej lojalności do państwa polskiego.

Przejście na obrządek rzymskokatolicki często wykorzystywała ludność, celem uniknięcia wysiedlenia. Na terenach mieszanych narodowościowo, właśnie obrządek określał przynależność narodową danej osoby, zgodnie ze schematem: rzymokatolik - Polak, grekokatolik lub prawosławny - Ukrainiec. Monitowano o tym władze wyższego szczebla. Ostatecznie władze centralne nakazały, aby wyznania nie utożsamiać z narodowością²⁰. Władze lokalne jednak, przy określaniu narodowości nada brały pod uwagę wyznanie oraz niemieckie kenkarty (Ukraińcy mieli wpisana literę „U”), a także własne informacje. Najpewniejszym sposobem na uniknięcie wysiedlenia, było posiadanie obywatelstwa państw Zachodnich. Część Łemków takowe posiadała, uzyskując je w okresie pracy zarobkowej głównie w USA. Zgodnie z poleceniem władz centralnych, te osoby nie podlegały wysiedleniu²¹.

W odróżnieniu od pozostałej ludności podlegającej wysiedleniu kwestia określenia jej narodowości nastroczała władzom wielu trudności właśnie wśród Łemków. Nie wymienienie w układzie przesiedleńczym z 9 września 1944 r. narodowości łemkowskiej powodowało rozbieżności interpretacyjne. Część Łemków na tej podstawie uważała, że wspomniany układ ich nie obejmuje, zatem nie podlegają wysiedleniu. Innego zdania byli przedstawiciele władz, którzy zaliczyli ich do wymienionej w układzie

---

¹⁸ M. Rodziński, 8 dywizja piechoty w walce z OUN-UPA (lipiec 1945-lipiec 1947), w: *W walce ze zbrojnym podziemiem 1945-1947*, Warszawa 1972, s. 66.

¹⁹ Więcej na ten temat: „Obce pogranicze” 1945-1946. Sytuacja w południowo-wschodniej Polsce w dokumentach czechosłowackich, red. M. Smigel, B. Halczak, R. Drozd, Warszawa 2015.

²⁰ AAN, MAP, syg. 781. Pismo MAP do UW w Krakowie w sprawie zmiany obrządku z 10 października 1945 r.

²¹ APK, UW, syg. 1070. Pismo Głównego Przedstawiciela Rządu RP do Spraw Ewakuacji do Rejonowego Przedstawiciela Rządu RP do Spraw Ewakuacji w Nowym Sączu w sprawie nie wysiedlania osób posiadających obywatelstwo innych państw z 26 listopada 1945 r.

narodowości „rusińskiej”. Celem rozwiania tych wątpliwości starostowie na obwieszczeniach przesiedleńczych starali się umieszczać także Łemków. Znany jest przypadek z powiatu gorlickiego, gdzie starosta zaaprobował wymienienie na obwieszczeniu Łemków. Jednak już po wydrukowaniu obwieszczeń, słowo to zostało zamazane tuszem, gdyż nie było to zgodne z układem przesiedleńczym²².

Z zachowanych dokumentów wynika, że szczególną gorliwość w wyzbyciu się wszystkich Łemków z podległego sobie terenu, wykazywał wspomniany już starosta nowosądecki J. Łabuz, który, wbrew nakazowi MAP, wstrzymał się od podania do publicznej wiadomości postanowień umowy polsko-radzieckiej z 6 lipca 1945 r., dotyczącej prawa do zmiany obywatelstwa polskich osób narodowości białoruskiej, litewskiej, rosyjskiej, rusińskiej i ukraińskiej zamieszkałej w Polsce i przesiedlenia się do ZSRR oraz zmiany obywatelstwa radzieckiego i przesiedlenia się do Polski osób narodowości polskiej i żydowskiej, zamieszkałych w ZSRR. Decyzję motywował tym, że „obywatel polski narodowości rosyjskiej czy ukraińskiej, zgodnie z umową będzie miał możliwość, lecz nie będzie musiał zmieniać swego obywatelstwa na radzieckie, to liczyć się należy, opierając się na dotychczasowej praktyce, że nikt z zainteresowanych podania o zmianę obywatelstwa polskiego na radzieckie nie wniesie, a jako taki będzie miał prawo żądać pozostawienia go w granicach RP”²³. Decyzję starosty poparł także wojewoda krakowski. 27 listopada 1945 r. Ministerstwo Administracji Publicznej zgodziło się na nie podawanie do wiadomości mieszkańców powiatu nowosądeckiego i nowotarskiego postanowień wspomnianej umowy²⁴. J. Łabuz żądał także zwolnienia z pracy i wysiedlenia lekarza weterynarii w Krynicy Józefa Hawryluka, „gdyż jako Ukrainiec nie jest wraz z żoną na tutejszym terenie nadgranicznym pożądanym, tym bardziej, że zupełnie wystarczy jeden lekarz wet[erynarii] na dwa obwody do

---

²² AAN, GPRd/sELU, sygn. 397/164. Pismo przedstawiciela rejonowego rządu RP do spraw przesiedlenia ludności ukraińskiej w Gorlicach do J. Bednarza w sprawie naniesienia zmian w treści obwieszczenia starosty gorlickiego z 29 lutego 1946 r.

²³ APK, UW, sygn. 1070. Pismo starosty nowosądeckiego J. Łabuza do UW w Krakowie w sprawie prawa do zmiany obywatelstwa z 15 października 1945 r.

²⁴ Ibidem, Pismo MAP do wojewody krakowskiego w sprawie obwieszczeń o prawie zmiany obywatelstwa z 27 listopada 1945 r.

urzędowego badania zwierząt rzeźnych i mięsa, tj. Krynicy i Muszyny²⁵. Także nieprzychylny był starosta nowotarski Skibiński, który opowiadał się za „wysiedleniem Łemków siłą przy pomocy wojska”²⁶.

Obawa przed wysiedleniem powodowała, że zagrożona nim ludność pisała do najwyższych władz cywilnych jak i wojskowych petycje, w których domagała się pozostawienia na dotychczasowym terenie. Prośbę swą motywowano względami gospodarczymi, jak i lojalnością wobec państwa polskiego. Podkreślić należy, że w obronie wysiedlanych Łemków stanęli niektórzy przedstawiciele władz i partii politycznych szczebla lokalnego oraz duchowieństwa rzymskokatolickiego i miejscowej ludności polskiej. 15 września 1945 r. mieszkańcy gminy Komańcza, wraz z greckokatolickim duchowieństwem, wystosowali petycję do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego z prośbą o nieprzesiedlanie ich. Petycja została poparta przez Radę i Zarząd Gminy Komańcza²⁷. Jednak na wniosek wojewody rzeszowskiego została rozpatrzona negatywnie. Ponownie wystosowano petycje 28 i 29 września do ministra bezpieczeństwa publicznego²⁸, 16 lutego 1946 r. do ministra obrony narodowej²⁹, a 18 lutego do premiera, ministrów obrony narodowej i sprawiedliwości oraz wojewody rzeszowskiego i starosty sanockiego³⁰. Powyższe działania Łemków uzyskały poparcie Powiatowej Międzypartyjnej Komisji Porozumiewawczej w Sanoku, która wystosowała do MAP memoriał domagając się w nim m.in.: „wstrzymania akcji wysiedleńczej w powiecie, natychmiastowego odsunięcia wojska od kierowania nią oraz przekazania całej inicjatywy w ręce władz administracji

---

²⁵ Repatriacja czy deportacja..., T. I, dok. 140, s. 298.

²⁶ AAN, GPRd/sKLU, syg. 397/162. Protokół z konferencji odbytej w gabinecie naczelnika Wydziału Społeczno- Politycznego UW w Krakowie w sprawie wysiedlenia Łemków z 7 maja 1946 r.

²⁷ AMSWiA, MAP, syg. 304. Petycja mieszkańców Gminy Komańcza do MBP z 15 września 1945 r.

²⁸ Ibidem, Petycja ludności rusko-ukraińskiej z pow. sanockiego do MBP z 28 września 1945 r.

²⁹ AAN, GPR ds. ELU, syg. 397/164. Petycja sołtysów z gminy Komańcza z 16 lutego 1946 r.

³⁰ Ibidem, Petycja mieszkańców gminy Komańcza z 18 lutego 1946 r.

ogólnej”³¹. Również trzech mieszkańcy Krosna (L. Zajdel, J. Przybyła i inż. H. Wojtowicz) 29 marca 1946 r. w liście zbiorowym do wicepremiera i sekretarza generalnego KC PPR W. Gomułki poprosili o „humanitarne, ludzkie traktowanie pozostałych Łemków, zaprzestanie wyrafinowanych szykan, napadów i rabunków ze strony uzbrojonych band, a danie im zapewnienia spokojnej pracy, by teraz na wiosnę pola nie leżały odłogiem i wskutek tego powstał w naszych stronach głód”³².

Petycje ludności oraz władz lokalnych spowodowały, że 1 kwietnia 1946 r. Główny Przedstawiciel Rządu RP do Spraw Ewakuacji zwrócił się do Polskiej Akademii Umiejętności z prośbą o określenie narodowości Łemków. 16 kwietnia nadeszła odpowiedź, w której stwierdzono, że Łemkowie „są taką samą ludnością ruską, jak rdzenna ludność b. wschodniej Galicji, [...] mówią dialektem nieco odrębnym od literackiego języka ukraińskiego, ale znacznie bliższym jemu niż polskiemu. Narodowo zawsze uważali się za „Rusinów”, a kiedy przed półwieczem cała ludność ruska b. wschodniej Galicji uświadomiła się i zadeklarowała jako naród „ukraiński”, konserwatywni Łemkowie pozostali przy swojej starej nazwie Rusinów czy Rusnaków i okazywali przychylność partii staroruskiej, wzdychającej do połączenia się z jednym wielkim nierozdzielny narodem rosyjskim. Z tego wynikało, że choć w stosunku do Polaków mniej szowinistyczni od nacjonalistycznych Ukraińców, mimo to wcale a wcale nie uważali się za Polaków, ale za część nierozdzielnego narodu ruskiego; w ostatnich czasach jednak wpływy ukraińskie rosły. Nigdy też przy wyborach Łemkowie nie głosowali na kandydatów polskich, nawet chłopskich, a w czasie okupacji hitlerowskiej nigdy się jej nie narażali. Jeżeli więc teraz „uważają się za Polaków”, to wyłącznie dlatego, że chcą zostać w Polsce. Jest to polskość

---

³¹ AMSWiA, MAP, syg. 304. Memoriał Powiatowej Międzypartyjnej Komisji Porozumiewawczej w Sanoku do MAP w sprawie przesiedlenia ludności ukraińskiej z 6 października 1945 r.

³² Repatriacja czy deportacja..., t. 2, dok. 32. List mieszkańców Krosna do W. Gomułka w związku z przymusowym wysiedleniem Łemków z 29 marca 1946 r., s. 75-78.

najzupełniej koniunkturalna, szczerą chyba u nielicznych tam rzymskich katolików³³.

Dnia 19 kwietnia 1946 r. I sekretarz rządzącej partii Polskiej Partii Robotniczej Władysław Gomułka, który w 1942 r. ukrywał się wśród Łemków i uczestniczył w naradach Okręgu Podkarpackiego PPR-GL w mieszkaniu Michała Dońskiego, w piśmie do wiceministra administracji publicznej Władysława Wolskiego prosił o natychmiastowe wydanie właściwym instytucjom poleceń surowo zabraniających stosowania przymusu przy wysiedlaniu Łemków. 24 kwietnia MAP nakazało wojewodzie krakowskiemu stosowanie zasady dobrowolności przy wysiedlaniu Łemków. Jednocześnie „wyraziło zgodę na pozostawienie w granicach Państwa Polskiego elementu lojalnego wobec Państwa oraz przyznającego się do narodowości polskiej”, zwłaszcza rodziny mieszane³⁴. Niemniej wojewoda krakowski informując o decyzji władz centralnych starostę nowosądeckiego i nowotarskiego, nakazał ściśle wykonanie postanowień konferencji przedstawicieli wojska, Urzędu Wojewódzkiego oraz nowotarskich i nowosądeckich władz powiatowych i przesiedleńczych z 7 maja 1946 r³⁵. Postanowiono na niej, aby w miesiącu maju wysiedlić z powiatu nowotarskiego 370 osób, a nowosądeckiego 2 200 osób³⁶. Fakt ten świadczy niezbicie o dążeniu niektórych przedstawicieli władz lokalnych do wyzbycia się Łemków. Z zachowanych dokumentów wynika, że jednak część z tej ludności uniknęła wysiedlenia³⁷.

Ogółem według danych oficjalnych (można je traktować tylko orientacyjnie) wysiedlono około 95 tys. Łemków, z czego z powiatu Gorlice ponad 15 tys. osób (pozostało 2 tys. osób), Jasło - ponad 7 tys. osób

---

³³ AAN, GPRd/sELU, syg. 397/164. Pismo PAIJ do Głównego Przedstawiciela Rządu RP do Spraw Ewakuacji Ludności Ukraińskiej w Lublinie w sprawie przynależności narodowej Łemków z 16 kwietnia 1946 r.

³⁴ APK, UW, syg. 1082. Pismo UW w Krakowie do starosty nowosądeckiego w sprawie wysiedlenia ludności ukraińskiej z 7 maja 1946 r.

³⁵ Ibidem.

³⁶ AAN, GPRd/sELU, syg. 397/162. Protokół z konferencji odbytej w gabinecie naczelnika Wydziału Społeczno- Politycznego UW w Krakowie w sprawie wysiedlenia Łemków z 7 maja 1946 r.

³⁷ Repatriacja czy deportacja..., T. II. dok. 87, s. 180.

(pozostało - ponad 300), Krosno - ponad 11 tys. osób (pozostało ok. 100), Nowy Sącz - ponad 17,7 tys. (pozostało ponad 4,7 tys.), Nowy Targ - ponad 1,8 tys. (pozostało ok. 250 osób), Sanok - ok. 42 tys. (pozostało ponad 7,8 tys.)³⁸. Wysiedlono także hierarchów greckokatolickiej diecezji przemyskiej ordynariusza Jozafata Kocyłowskiego oraz jego sufragana Hryhorija Łakotę oraz większość księży. Akcją objęto także księży greckokatolickich z Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny, utworzonej w 1934 r. z części greckokatolickiej diecezji przemyskiej i obejmującą tereny zachodniej Łemkowszczyzny oraz niemal wszystkich księży prawosławnych z tamtego terenu³⁹.

Po zakończeniu wysiedlenia na Ukrainę Radziecką, władze zorientowały się, że część ludności ukraińskiej pozostała. Z początkiem 1947 r. ich liczbę oceniano na ponad 20 tys. osób, gdy w rzeczywistości było około 200 tys. Ukraińców, w tym 30-35 tys. Łemków (według danych oficjalnych miało być ich ponad 15 tys.). Początkowo zwrócono się do władz radzieckich z propozycją kontynuowania wysiedlenia z Polski Do Związku Radzieckiego, ale władze radzieckie odmówiły, godząc się jedynie na indywidualne przesiedlenie się rodzin. Odmowa wynikała z faktu, że w większości aparat przesiedleńczy został przeniesiony na Słowację, celem przesiedlenia tamtejszych Rusinów⁴⁰. W tej sytuacji władze, kierując się dążeniem do zbudowania jednonarodowej Polski, postanowiły pozostałą ludność ukraińską wysiedlić na ziemie zachodnie i północne Polski. Przygotowania do nowej akcji deportacyjnej, która otrzymała kryptonim „Akcja «Wisła»”, rozpoczęły się z początkiem 1947 r. Akcją zaplanowano objąć „wszystkie odcienie narodowości ukraińskiej”, czyli także Łemków⁴¹. Z propozycją wysiedlenia tych ostatnich wystąpił 14 lutego 1947 r. również starosta nowotarski Leon Leja, który w piśmie do Wydziału Społeczno-Politycznego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie postulował: „Aby stworzyć graniczne

³⁸ CAW, Sztab Generalny WP, sygn. IV111.511. Sprawozdanie z przebiegu akcji ewakuacyjnej ludności ukraińskiej do USSR od 15 X 1944 r. do 5 VII 1946 r.

³⁹ Patrz: Hałagida I., *Między Moskwą, Warszawą i Watykanem. Dzieje Kościoła greckokatolickiego w Polsce w latach 1944-1970*, Warszawa 2013.

⁴⁰ Fakt ustalony przez Michała Smigela i przedstawiony na I Sympozjum Karpackim w Starej Lesnej w 2017 r.

⁴¹ Patrz: Pisuliński J., *Akcja specjalna „Wisła”*, Rzeszów 2020.

powiaty czysto polskimi, co leży zresztą w interesie państwa, i aby usunąć kwestię Łemków z zagadnień polityki polskiej, wskazanym byłoby przesiedlenie Łemków w głąb Polski. Takie załatwienie tej kwestii pozbawiłoby równocześnie nacjonalistyczne bandy ukraińskie baz wypadowych i moralnego oparcia przyjaznych im elementów⁴². 6 marca z propozycją wysiedlenia Łemków z powiatu nowosądeckiego wystąpił dowódca Okręgu Wojskowego V gen. Mikołaj Więckowski⁴³.

Dnia 27 marca 1947 r. na posiedzeniu Państwowej Komisji Bezpieczeństwa powierzono ministrowi bezpieczeństwa publicznego Stanisławowi Radkiewiczowi zadanie „poruszenia z odpowiednimi czynnikami” sprawy wysiedlenia Ukraińców⁴⁴. W tym też dniu Wydział Operacyjny Oddziału III Sztabu Generalnego WP postulował „przeprowadzić energiczną akcję przesiedleńczą tych ludzi pojedynczymi rodzinami na teren Ziemi Odzyskanych, gdzie mogą się szybko zasymilować⁴⁵. Dzień później w zasadzce UPA pod Jabłonką zginął, w niewyjaśnionych do dzisiaj okolicznościach, wiceminister Obrony Narodowej gen. Karol Świerczewski. Jego śmierć stała się pretekstem, doskonale wykorzystanym przez władze, do usprawiedliwienia planowanych niehumanitarnych działań wobec ludności ukraińskiej. Od tego momentu rozpętano na masową skalę antyukraińską propagandę, w której przedstawiano Ukraińców jak głównego wroga Polaków i Polski. 29 marca 1947 r. Biuro Polityczne KC PPR w składzie: Władysław Gomułka, Bolesław Bierut, Roman Zambrowski, Jakub Berman, Hilary Minc, Stanisław Radkiewicz, Marian Spychalski i Aleksander Zawadzki, postanowiło przeprowadzić akcję wysiedleńczą ludności

---

⁴² APK, UW, syg. 1081. Pismo starosty nowotarskiego Leona Leji do UW w Krakowie w sprawie przesiedlenia Łemków z 14 lutego 1947 r.

⁴³ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Sztab Generalny WP, syg. IV111.470. Sprawozdanie sytuacyjne Dowództwa Okręgu Wojskowego V za luty 1947 r. z 6 marca 1947 r.

⁴⁴ „Akcja „Wisła”. Dokumenty, opr. E. Misiło, Warszawa 1993, dok. 15. Protokół nr 19 posiedzenia Państwowej Komisji Bezpieczeństwa z 27 marca 1947 r., s. 59-61.

⁴⁵ CAW, Sztab Generalny WP, syg. IV11 1.471. Charakterystyka stanu bezpieczeństwa kraju w okresie od 1 do 25 marca 1947 r. opracowana przez Wydział Operacyjny Oddziału 111 Sztabu Generalnego WP z 27 marca 1947 r.

ukraińskiej ⁴⁶. Podkreślmy, że decyzję podjęło kierownictwo partii politycznej, a nie rząd. Od tego momentu rozpoczęły się intensywne przygotowania. Ostatecznie 24 kwietnia 1947 r. Prezydium Rady Ministrów podjęło uchwałę w sprawie przeprowadzenia akcji „Wisła”. W świetle zachowanych dokumentów temu zamierzeniu przyświecały dwa cele: pierwszy doraźny - likwidację oddziałów UPA dzięki wysiedleniu ludności i drugi - perspektywiczny - ostateczne rozwiązanie problemu ukraińskiego poprzez asymilację Ukraińców w nowym miejscu osiedlenia.

Dnia 28 kwietnia 1947 r., specjalnie dla tego celu utworzona Grupa Operacyjna „Wisła” w sile ponad 21 tys. żołnierzy, rozpoczęła deportację ludności ukraińskiej na ziemie zachodnie i północne Polski. Akcję realizowano w trzech etapach. W pierwszym objęto głównie powiaty województwa rzeszowskiego, a w następnych także woj. krakowskiego i lubelskiego. Na Łemkowszczyźnie akcję rozpoczęto 28 kwietnia. Właśnie transport z Łemkami ze stacji Szczawne-Kulaszne był jednym z dwóch pierwszych transportów jakie skierowano na ziemie zachodnie i północne Polski, a dokładnie do powiatu człuchowskiego i słupskiego. Masowość akcji ustąpiła wraz z rozwiązaniem w ostatnim dniu lipca GO „Wisła”. Wynikało to z wysiedlenia prawie wszystkich Ukraińców, czyli ponad 140 tys. osób, w tym około 30 tys. Łemków. Nie oznaczało to jednak, że zaprzestano wysiedleń. Trwały one jeszcze w następnych latach i obejmowały także rodziny, które nielegalnie powróciły. Te ostatnie do końca 1947 r. były kierowane do Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie. Trafiały tam też osoby, które władze podejrzewały o związki z podziemiem ukraińskim lub które mogły mieć wiedzę na jego temat. Ogółem osadzono tam ponad 3800 osób, w tym kobiety, dzieci oraz 22 duchownych greckokatolickich oraz 5 prawosławnych. Wśród osadzonych byli także Łemkowie. W wyniku złych warunków bytowych, chorób, tortur życie straciło co najmniej 161 osób. Zdecydowana większość więźniów była niewinna.

Ostatni znany nam transport z Łemkowszczyzny w ramach akcji „Wisła” przybył do województwa szczecińskiego w kwietniu 1950 r.

---

⁴⁶ AAN, KC PPR, syg. 295/V-3. Protokół nr 3 z posiedzenia Biura Politycznego KC PPR z 29 marca 1947 r.

Znalazły się w nim 34 rodziny z miejscowości: Szlachtowa, Jaworki, Biała Woda i Czarna Woda⁴⁷.

Łemków rozproszono po całych ziemiach zachodnich i północnych, przy czym najwięcej osiedlono ich na Dolnym Śląsku i Ziemi Lubuskiej, w większości w zrujnowanych gospodarstwach, gdyż te lepsze były już zajęte przez wcześniej przybyłych osadników polskich. Obejmowały ich te same zakazy i obostrzenia co i pozostałą ludność ukraińską. Zakazano im organizowania życia narodowego i religijnego. Osiedlano w rozproszeniu tak, aby nie tworzyli zwartych grup i nie przekraczali 10% mieszkańców powiatu. Władze zakazały rozmieszczania rodzin ukraińskich w strefach: 50 km od granic lądowych, 30 km od granic morskich i miast wojewódzkich oraz 10 km od zachodniej granicy Polski z 1939 r. MBP nakazywało, aby w jednej wsi umieszczać tylko jedną rodzinę zaliczoną do grupy „A” (rodziny, których członkowie mogli być w UPA) lub „B” (rodziny, które mogły współpracować z UPA) i do pięciu rodzin z grupy „C” (pozostałe rodziny). Rodziny z kategorii „A” i „B” nie mogły być osiedlane razem oraz z rodzinami z kategorii „C”. Identyczne zasady obowiązywały przy umieszczaniu Ukraińców w majątkach państwowych i parcelacyjnych⁴⁸. Zasady te w praktyce były niemożliwe do realizacji ze względu na liczbę rodzin ukraińskich. Z tego powodu władze w listopadzie 1947 r. nieco zmodyfikowały powyższe zasady. Zakazano osiedlania w 30. km pasie nadgranicznym lądowym, 10. km morskim i 20. km strefie od miast wojewódzkich. Podniesiono jednocześnie liczbę mogących być osiedlonych

---

⁴⁷ AAN, MAP, sygn. 781. Pismo UW w Krakowie do MAP z 29 kwietnia 1950 r. Istnieje podejrzenie, że wśród tych rodzin były także te, które przesiedliły się do USRR, następnie nielegalnie powróciły i zostały objęte akcją „Wisła”, by znów nielegalnie powrócić i znów zostać deportowanym. Znany jest przykład malarza-prymitywisty Epifanija Drowniaka (Nikifor), który co najmniej dwa razy był wysiedlany i za każdym razem powracał do swej ukochanej Krynicy.

⁴⁸ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (APW), UW, sygn. IX/270. Instrukcja MZO dotycząca zasad rozmieszczania osadników z akcji „Wisła” z 31 lipca 1947 r.; R Drozd, Zasady rozmieszczania ludności ukraińskiej na Ziemiach Odzyskanych w ramach akcji „Wisła”, „Słupskie Studia Historyczne” 1993, nr 3, s. 104-106.

Ukraińców w jednej wsi do 40% ogółu mieszkańców. Nie należało jednak przekraczać 10% odsetka Ukraińców w powiecie⁴⁹.

Powyższe normy osadnicze zostały następnie przesłane zainteresowanym urzędom wojewódzkim, z poleceniem dostosowania do nich rozmieszczenia Ukraińców. Zastrzeżono jednak, że „dokonywanie wewnętrznych przesunięć osadników z akcji „W” może być wykonywane w zakresie najkonieczniejszym, w wypadkach szczególnie uzasadnionych i przy uwzględnieniu całokształtu niniejszych zasad”⁵⁰. Oznaczało to i tak konieczność ponownego przesiedlenia kilka tysięcy rodzin. Z dokumentów wynika, że takie przesunięcia planowano dokonać wiosną 1948 r. Najpełniejszy ich obraz mamy właśnie z ówczesnego województwa wrocławskiego. Przesunięć dokonano w okresie od kwietnia do lipca 1948 r. Wówczas 52 rodziny z powiatu Oława skierowano do pow. Strzelin, z pow. Środa Śląska przesiedlono 31 rodzin do pow. Jawor i 5 rodzin do pow. Świdnica, z pow. Oleśnica wysiedlono 56 rodzin z czego 23 rodziny osiedlono w pow. Świdnica, 20 w pow. Złotoryja i 13 w pow. Żagań, z pow. Oleśnica przerzucono 55 rodzin do pow. Bolesławiec, do którego skierowano także 46 rodzin z pow. Trzebnica. Z tego ostatniego wysiedlono 51 rodzin, lecz nie udało się ustalić do jakiego powiatu je skierowano⁵¹.

Podsumowując należy stwierdzić, że wysiedlenia ludności łemkowskiej, jak i wszystkich Ukraińców, były następstwem polityki narodowościowej komunistycznych władz polskich⁵². Dążyły one do przekształcenia Polski w państwo jednonarodowe. Podstawowym sposobem na osiągnięcie tego celu było zmuszenie mniejszości narodowych do wyjazdu z Polski, a wobec tych co pozostali zastosowanie działań asymilacyjnych. W przypadku ludności ukraińskiej stwierdzono wprost: „zasadniczym celem przesiedlenia osadników «W» jest ich asymilacja w nowym środowisku

---

⁴⁹ AAN, MAP, sygn. 781. Instrukcja MZO dotycząca zasad rozmieszczania osadników z akcji „Wisła” z 10 listopada 1947 r.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ R. Drozd, Droga na zachód. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji „Wisła”, Warszawa 1997, s. 123-124.

⁵² Patrz: Drozd R., Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989, Warszawa 2001.

polskim. Dołożyć należy wszelkich wysiłków, aby cel ten był osiągnięty. Nie używać w stosunku do tych osadników określenia «Ukrainiec». W wypadku przedostania się z osadnikami na Ziemię Odzyskane elementu inteligenckiego, należy taki bezwzględnie umieszczać osobno i z dala od gromad, gdzie zamieszkują osadnicy z akcji «W»⁵³.

BIBLIOGRAFIA

- „Akcja „Wisła”. Dokumenty, opr. E. Misiło, Warszawa 1993
- Deportacji. Zachidni zemli IJkrajiny kincia 30-ch - początku 50-ch rr. Dokumenty, materiały, spohady. T. I. 1939-1945 rr., Lviv 1996
- Drozd R., Droga na zachód. Osadnictwo ludności ukraińskiej na ziemiach zachodnich i północnych Polski w ramach akcji „Wisła”, Warszawa 1997
- Drozd R., Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989, Warszawa 2001
- Drozd R., Zasady rozmieszczania ludności ukraińskiej na Ziemiach Odzyskanych w ramach akcji „Wisła”, „Słupskie Studia Historyczne” 1993, nr 3
- Halczak B., Dzieje Łemków od średniowiecza do czasów współczesnych, Warszawa 2014
- Hałagida I., Między Moskwą, Warszawą i Watykanem. Dzieje *Kościola greckokatolickiego* w Polsce w latach 1944-1970, Warszawa 2013.
- Kozłowski I., Wstanowłennia ukrajniško-polśkoho kordonu 1941-1951 rr. Lviv 1998
- „Obce pogranicze” 1945-1946. Sytuacja w południowo-wschodniej Polsce w dokumentach czechosłowackich, red. M. Smigel, B. Halczak, R. Drozd, Warszawa 2015.
- Pisuliński J., Akcja specjalna „Wisła”, Rzeszów 2020
- Pisuliński J., Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR w latach 1944-1946, Rzeszów 2017.

---

⁵³ AAN, MAP, syg. 781. Instrukcja MZO dotycząca zasad rozmieszczania osadników z akcji „Wisła” z 10 listopada 1947 r. O polityce względem Ukraińców patrz: R Drozd, Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989, Warszawa 2001.

- Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946. T. I. Dokumenty 1944-1945. Pod red. E. Misily, Warszawa 1996, s. 11.
- Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944-1946. T. II. Dokumenty 1946. Pod red. E. Misily, Warszawa 1999
- Rodziński M., 8 dywizja piechoty w walce z OUN-UPA (lipiec 1945-lipiec 1947), w: W walce ze zbrojnym podziemiem 1945-1947, Warszawa 1972
- Szczeńniak A.B., Szota W.Z., Droga do nikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce, Warszawa 1973

Roman Drozd

DISPLACEMENT ACTIONS OF UKRAINIANS-LEMKOS IN POLAND IN
1944-1950

Summary

The displacement of the Lemko population and all Ukrainians living in Poland in the years 1944-1950 was a consequence of the national policy of the communist Polish authorities. Their goal was to transform Poland into a mono-national state. The basic way to achieve this goal was to force national minorities to leave Poland and to apply assimilation measures to the rest. That is why, in 1947, the operation "Vistula" was carried out, as part of which the remaining Ukrainian-Lemkos were deported to the western and northern territories of Poland and assimilated.

Keywords: Ukrainians, Lemkos, deportations, Poland 1944-1950

Галина Саган
Київський університет імені Бориса
Грінченка,
galinasagan@gmail.com

УДК 94(367)
doi 10.19090/rs.2020.4.75-84

Артем Кухто
Київський університет імені Бориса
Грінченка,
a.kukhto.asp@kubg.edu.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ АНДРОНИКА СТЕПОВИЧА З РОЗВИТКУ СЕРБІСТИКИ В УКРАЇНІ

У статті розкрито основні дані з життя та діяльності українського вченого з чорногорським корінням Андроника Степовича. Загалом показана роль вченого у розвитку славістики в Україні, і зокрема сербістики. Дослідження зроблено на аналізі архівних матеріалів, що зберігаються в Інституті рукописів Центральної наукової бібліотеки імені В. І. Вернадського НАН України. Завдяки діяльності А.Степовича українська наука мала можливість знайомитися з науковими досягненнями вчених гуманітаріїв Королівства сербів, хорватів і словенців (Королівство Югославія). Свої дослідження А. Степович неодноразово проводив в Сербії, Хорватії, Боснії і Герцеговині.

Ключові слова: Андроник Степович, сербістика, славістика, українсько-сербські зв'язки.

Із автобіографічних даних нам відомо, що Андроник Іоаникійович Степович – народився на Полтавщині в с. Лебединці Прилуцького повіту (нині Срібнянський район Чернігівської області) у 1856 р. (Степович, 1896: 1). Походив із малозаможної сільської родини. Фамільне прізвище Степович належало предку А. Степовича, вихідцю з Чорногорії, який емігрував до Російської імперії в XVIII ст., коли там селилося багато південних слов'ян, котрі тікали від постійних військових нападів Османської імперії (Степович, 1896: 10).

До 4 класу включно проходив навчальний курс у Чернігівській гімназії. Виховувався у Сокиринцях в будинку заможного прилуцького поміщика Григорія Павловича Галагана разом з єдиним його сином Павлом Григоровичем, який за допомогою домашнього вчителя Федора Івановича Гур'єва, готувався до вступу в 6-й клас Київської гімназії. Тоді ж дванадцятирічний А. Степович готувався учителем Чернігівської

гімназії Бобром до вступу у 2-й клас Київської гімназії, куди і вступив після успішно пройдених випробувань. У 1871 р., через 2 роки після смерті Павла Галагана, була заснована колегія його імені, куди за сприяння Григорія Галагана А. Степович був переведений з 5 класу гімназії до 1 класу колегії, яку закінчив із золотою медаллю у 1875 р.

Інтерес до слов'янського фольклору проявився у майбутнього вченого ще під час навчання в Чернігові. Юнак також плекав цікавість до слов'янської історії, історії літератури та словесності, яку викладали в колегії Василь Дмитрович Ставецький – редактор педагогічного журналу «Женское образование», співавтор книги «Родная Старина», знавець історії руської словесності та Павло Ігнатійович Житецький – відомий філолог, автор книг: «Очерк звуковой истории малорусского наречия», «Очерк литературной истории малорусского наречия» та ін (ДА м.Києва,185-1-585). Вчителі одразу примітили у свого вихованця глибокий інтерес до проблем слов'янства. Так, Василь Дмитрович Сиповський – знаний історик та педагог, співавтор книги «Родная старина», не тільки виявив підтримку інтересів А. Степовича, а навіть всіляко допомагав у його прагненні. Він постійно цікавився самостійними заняттями учня, шукав для нього необхідну літературу, часто розмовляв про хід його учнівської наукової роботи. Наприклад, він подарував А. Степовичу сербсько-російський словник П. Павловського, лекції Григоровича, а також навчальне видання «Краледворський рукопис» Корника (Степович, 1896: 330). Такий неформальний інтерес учителя до наукових уподобань учня, підтримка його інтересів, безумовно, стали вирішальними для дослідницьких уподобань майбутнього вченого-славіста. «Йому, – писав А. Степович, – я зобов'язаний надзвичайно за свій моральний розвиток, за ту привітну підтримку, яку я незмінно зустрічав у нього у тяжкі хвилини хитань і сумнівів. Він керував мною в усіх устремліннях, надіях молодого життя, у зародженні і розвитку тих чи інших наукових симпатій, у виробленні ідеалів і загального світогляду» (Степович, 1896: 330).

Тут в колегії А. Степович написав наукові роботи «Предисловие к речнику сербо-немо-латинскому Вука Караджича», «Словарь к сочинениям Яникия Космия» та ін (ІР НБУВ, 179-61-4). У 8 класі написав наукову роботу «Слово о полку Игореве и песни Краледворской рукописи и Зеленогорской», про яку П.Житецький

написав: «Праця цінна щирістю молодого захоплення науковими інтересами. Можна сподіватися, що з часом зробиться людиною науки, якщо не зверне вбік» (ІР НБУВ, 179-97-36).

З 1875 р. готувався до вступу у Київський університет та досліджував діяльність Михайла Бакуніна, творів Петра Лаврова та народовольця Олександра Михайлова. Погляди останнього хоч і на рік, сильно вплинули на А.Степовича, та надихнули на вивчення історичної науки (Р НБУВ, 179-1-3). У 1877 р. він надрукував свою наукову розвідку під назвою «Поэтические предания сербов о падении их царства. Три казацкие думы о турецкой неволе» (Степович, 1877).

У 1879 р. вступив до Київського університету на історико-філологічний факультет. Перший семестр навчання А.Степовичу не було що робити: славистику ще не викладали, обов'язкове вивчення латинської та грецької для першого року навчання він не потребував, адже ще до вступу досконально їх вивчив та міг вільно переводити з одного на інший, тому доводилося лише слухати лекції відомого українського історика Володимира Антоновича. В університеті А.Степович також вів активну громадську та просвітительську діяльність, зокрема займався в нелегальному гуртку де ознайомився з соціалістичною теорією і навчаннями. На основі здобутих знань закликав університетську молодь до звільнення молодих дівчат від батьківської влади і опіки шляхом укладення фіктивних шлюбів і т.п. Спочатку до нього багато хто дослухався, завдяки самовпевненості і дару красномовства, але коли він став закликати молодь до ходіння в народ для пропаганди і навіть залишення університету для того, що б у ролі народних вчителів, фельдшерів та ін. влаштувати терористичні вбивства урядників, чиновників та приставів, то більшість не сприйняли його ідей, а з 1-го випуску колегії П. Галагана за ним пішов тільки Павло Іванов, медик і один з кращих його товаришів, який родом був з Сибіру (ІР НБУВ, 179-1-4).

На другий семестр до університету влаштувався Олександр Котляревський, під науковим керівництвом якого А.Степович навчався слов'язознавству та написав запропоновану професором кандидатську дисертацію «Вацлав Болемир Небеский и значение его литературных трудов» (ІР НБУВ, X-6428-6429-1). Восени 1879 р. О.Котляревський зі згоди факультету запропонував А.Степовичу місце на кафедрі для

підготовки до професорства, проте цим намірам не судилося збутися через одруження А. Степовича та смерть О. Котляревського.

Після закінчення Київського університету викладав російську мову і словесність (українська була заборонена для викладання) в різних навчальних середніх закладах: Фундуклеївській жіночій гімназії, приватній гімназії Ващенко-Захарченко, Київському реальному та юнкерському училищах та 13-ти річній гімназії заміняючи П.Житецького, який виїхав до Петербурга на 2 роки. Окрім приватних уроків, він заміняв студентам вчителя військової гімназії Юрія Цветковського, члена старої української «Громади», навчав під його керівництвом невелику кількість студентів в приватному училищі.

Працюючи вчителем А. Степович не залишав наукову діяльність і постійно друкував свої розвідки, що стосувалися історії слов'янської літератури та словесності. Так, у 1882 р. вийшли друком «Славянские наречия», переклад і примітки яких були зроблені ще у 1879-80 рр., «Этюды в новой чешской литературе», «Франьо Кухач и его сборник югославянских песен», а в 1886 р., коштом Київського слов'янського товариства вийшла книжка «Очерк истории чешской литературы» за яку отримав премію ім. Толстого разом із знімком Краледворского рукопису (ІР НБУВ, 179-1-6). На отримані кошти А. Степович здійснював неодноразові поїздки до слов'янських земель, результатами яких стала праця, яку він написав у Белграді «Очерки истории сербохорватской литературы», і видав у Києві 1899 р. У 1888-1893 рр. А. Степович склав 2 книги науково-літературного збірника «Славянская беседа» і «Рассвет», для яких сам здійснював переклади і писав статті. Готував бібліографічні огляди для Воронежських «Филологических записок», читав практично все, що видавалося слов'янськими та європейськими мовами. Ці огляди містили анотації і фактично мікрорецензії на монографії та збірники, що стосувалися історії, культури, літератури слов'ян. Це були публікації, присвячені слов'янській літературі, фольклору, біографічні нариси та оглядові статті для енциклопедичних видань. У архіві А. Степовича зберігаються статі за ці роки, які стосувалися питань російсько-польських історичних взаємин (ІР НБУВ, 179-92). та діяльності Г.П. Галагана (ІР НБУВ, 179-126). Багато перекладає з слов'янських мов (чеської, сербо-хорватської, болгарської).

У 1888 р. А.Степович керував з'їздом чеських вчителів, керівником якого спочатку був П.Т. Лубенець, після нього керівництво було доручено Г.М. Крижановському і після його смерті – А. Степовичу. З того часу А.Степович почав керувати чеськими училищами в трьох районах Волинської губернії.

У 1892 р. А.Степович, після прочитання в університеті пробної лекції «Найголовніші напрямки в новій чеській словесності», отримав звання професор-доцента на кафедрі слов'янської філології Київського університету. У 1894 р. А. Степович почав читати лекції та вести практичні заняття для студентів славистів 3-4-го курсу вступною лекцією «Борьба главнейших течений в новой сербской литературе». Обидві були надруковані в «Университетских известиях» (ІР НБУВ, 179-1-7).

У 1893 р. А. Степович був запрошений Г. Галаганом на посаду директора колегії П. Галагана, що дало можливість звільнитися від турбот про матеріальні потреби для забезпечення великої сім'ї і викладати в Київському університеті слов'янознавство та на Вищих вечірніх жіночих курсах, заснованих Аделаїдою Володимирівною Жекуліною. Ось як він сам згадував про це: «Я мушу визнати, – говорив А. Степович, – що цю честь прийняв я не без тривалих гірких роздумів, неминучих через трудність завдання і несприятливого для мене збігу обставин і умов. Рішення це, повторюю, я прийняв не без тривалої боротьби, і боротьби важкої з самим собою, не без сильних вагань бо тягар, який я прийняв на себе – далеко не такий зручний. Обов'язок любові і відданості до дорогого закладу, що виховав мене, – говорив він, – змусили мене нарешті не тільки прийняти принадні для будь-якого сина нашої «alma mater» пропозиції..., але і присвятити всього себе, всі сили і здібності найвищому розквіту цього закладу» (ЦДІАК України, 1475-1-20-22)

З ініціативи А. Степовича в Колегії починає видаватися «Ежегодник Коллегии Павла Галагана», редактором і автором якого він був упродовж десяти років. Цьому виданню А. Степович приділяв окрему увагу. Він писав: «всякий середній навчальний заклад, який себе поважає, зобов'язаний не тільки ознайомлювати суспільство через публікації з усіма обставинами свого внутрішнього життя, а по можливості розповідати і про нудне і про літературно-педагогічну діяльність, аби показати, що особливий склад його не нидіє у

бездіяльності застою, а навпаки сповнений прагнення вдосконалюватися як у справі чистої науки, так і в розробці навчально-виховних питань» (ЦДІАК України, 1475-1-20-22). Під керівництвом А. Степовича пройшло святкування 25-річчя Колегії, детально описане у відредагованому ним збірнику (Степович, 1896).

Тоді ж сільські товариства селища Макіївка Ніжинського повіту Чернігівської губернії і Лебединці Прилуцького повіту Полтавської губернії вибрали А. Степовича в почесні попечителі своїх училищ, а Київське педагогічне товариство до своїх членів. У члени історичного товариства Нестора Літописця А. Степович був обраний ще в 1886 р., а в 1925 р. став його почесним членом. Був обраний головою педагогічного радника жіночої приватної гімназії ім. Конотопської, а також став членом редакції журналу «Київська старина», для якого протягом 25 років його існування написав багато різних статей. У 1893 р. він надрукував працю «Нариси з історії слов'янських літератур» у якій містилися розвідки про сербських та чеських письменників (Саган, 2012). Друкувався в «Слов'янській енциклопедії» «Освічений» журналі Міністерства Народної освіти, а також у «Филологических записках», «Слов'янських вістях» до самого закриття журналу в 1917 р. Регулярно публікував статті, присвячені проблемам перекладу («Заметки о переводах Алоиза Ирасека»), у архіві Степовича зберігаються начерки статей, які стосуються 1920–1930-х років («По поводу украинских переводов инославянской беллетристики», «Як не треба перекладати з слов'янської мови на українську») (ІР НБУВ, 179-23).

За допомогою Київського слов'янського товариства А. Степович займався добродійною діяльністю пересилаючи зібрані кошти тим слов'янським народам, які найбільше потребували допомоги. За це він часто отримував листи-подяки від своїх колег за кордоном, у яких йшлося про велику роль слов'янського товариства з Києва і А. Степовича особисто у справі допомоги південним слов'янам Боснії і Герцеговини (Саган, 2012: 75).

А. Степович завжди популяризував діяльність південно-слов'янських вчених та літераторів, зокрема за його ініціативи 22 жовтня 1899 р. в Київському університеті відзначали п'ятидесятиріччя діяльності сербського поета Йована Йовановича (Змай). А. Степович багато їздив у наукові відрядження до Сербії, Хорватії, працював у бібліотеках та архівах Франції, Німеччини та Австрії, де містилися

матеріали зі славістики, робив запити до інших іноземних бібліотек, які надсилали йому літературу (Саган, 2012: 75).

Після встановлення радянської влади в Україні А.Степович продовжував працювати в Київському університеті. Викладав у ньому славістичні курси, вів дослідницьку роботу в новоствореній Українській Академії наук, публікував рецензії та бібліографічні огляди у виданнях ВУАН (лише у 1926 р. видруковано 12 праць ученого). Серед неопублікованих праць привертають увагу «Слов'янські літературні етюди» (ІР НБУВ, 179-25). Проте згодом свою діяльність на кафедрі йому довелося згорнути, оскільки 1924 р. за рекомендацією партійних органів кафедру ліквідували як «неактуальну» інституцію (Саган, 2012: 78). Утримування професора А. Степовича в Київському університеті проводилося по вищому 17-му розряду. Був членом комісії з виробництва остаточних випробувань студентам колишнього Київського університету при перетворенні його у Вищий інститут народної освіти імені М.П. Драгоманова.

Того ж року наукова громадськість відзначила 70-річчя з дня народження і 50-річчя наукової діяльності Андроника Іоаникійовича Степовича. Від будь-яких масштабних святкувань, зокрема пропозиції президента академії наук СРСР В.І. Липського відмовлявся і обмежився написанням вітальної статті в «Филологических записках» Всеукраїнської Академії наук і письмовими поздоровленнями. Стаття з портретом ювіляра була надрукована у «Записках ВУАН». З привітаннями відгукнулися і зарубіжні колеги.

Останніми справами на педагогічній ниві були: викладання слов'янської філології аспірантам М.С. Грушевського при його кафедрі та викладання історії культури балканських народів в Київському інституті сходознавства. З цього ж року наукові роботи А. Степовича зосереджувалися виключно в Ленінградській академії. Комітет зі складання словника російської мови при Академії наук СРСР надрукував, чимало його статей в редакції літопису «Труд» під редакцією М.С. Державіна, багато з написаного знаходиться в домі вченого.

Помер Андроник Іоаникійович Степович 26 жовтня 1935 р. у Києві. Похований на Лук'янівському кладовищі (Проценко, 1994: 231). Разом з його смертю славістика втратила відомого науковця в цій сфері, наступні представники славістичної науки з'явилися лише через

десятиліття, а праці самого А.Степовича так і не були належно досліджені та опубліковані.

Висновки. Отже, за час свого життя А. Степович чимало праць присвятив дослідженню та популяризації серед широкого загалу історії та літератури слов'янських народів, їздив до них в бібліотеки та архіви, листувався та ділився своїми ідеями з відомими зарубіжними славістами, істориками та письменниками, допомагав матеріально тим людям, які того потребували. А. Степович як славіст та вчений займав визначне місце в наукових колах свого часу. У незалежній Україні інтерес до українських науковців кінця XIX – початку XX ст., як і до А. Степовича, значно виріс. Залишилися не вивченими питання історичних поглядів А. Степовича, його ставлення до нововведень, які запроваджувала радянська влада в Україні, насамперед в науці та освіті. Мало вивчена громадська діяльність вченого. Таким чином, подальше дослідження життя і творчості науковця є досить перспективним і важливим для української та світової науки загалом.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

- Derzhavnyi arkhiv m. Kyieva, f. 185, op. 1, spr. 585. (Cyrillic)
- Otchet o sostoianyy Kollehyy Pavla Halahana 1 oktiabria 1879 – 4 maia 1893 hh. – TsDIAK Ukrainy, f. 1475, op. 1. – Spr. 1737. (Cyrillic)
- Protsenko L.A. Kyivskiy nekropol : putivnyk-dovidnyk; [red.: V. D. Muzyka, V. F. Huzhva]. – Kyiv: Ukr. pysmennyk, 1994. – 336 s. (Cyrillic)
- Stepovych A. (1897) 93 otzyva o noveishykh knyhakh po slavianovedenyiu // Slavianskye Yzvestiya: [Otd. Ottysk yz «Fylolohycheskykh zapysok». – Voronezh. (Cyrillic)
- Stepovych A.Y. Avtobyohrafycheskye dannyye // Instytut rukopysu Tsentralnoi naukovoï biblioteky imeni V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy, F. Kh. – Spr. 6428-6429. – 9 ark. (Cyrillic)
- Stepovych A.Y. Aloys Yyrasek y zametky o eho perevodakh // Instytut rukopysu Tsentralnoi naukovoï biblioteky imeni V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy, 1931. – F. 179. – Spr. 35. (Cyrillic)
- Stepovych A.Y. Zhyzneopysanye (kratkoe) pr. Stepovycha A. Y. Posle 1930 h. // Instytut rukopysu Tsentralnoi naukovoï biblioteky imeni V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy, F. 179. – spr. 1, 9 ark. (Cyrillic)
- Stepovych A. (1896). Yz vospomynanyi o D. Sypovskom (1843-1895 hh.) // Dvadsatypiatyetye Kollehyy Pavla Halahana v Kyeve, (1 oktiabria

- 1871 - 1 oktiabria 1896 hoda) / [pod red. dyr. Kol. P. H. A. Y. Stepovycha]. K.: Typohrafiya Y. Y. Chokolova. (Cyrillic)
- Stepovych A.Y. Ytohy 25-letyia zhyzny y deiatelnosti Kollehyy Pavla Halahana v Kyeve // 25-letye Kollehyy Pavla Halahana v Kyeve. – K., 1896. – S. 109-147. (Cyrillic)
- Stepovych A.Y. K 25-letyiu smerty H.P.Halahana // Instytut rukopysu Tsentralnoi naukovoï biblioteky imeni V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy, 1888. – F. 179. – Spr. 126. (Cyrillic)
- Stepovych A.Y. K voprosu o russko-polskykh ystorycheskykh otnosheniakh // Instytut rukopysu Tsentralnoi naukovoï biblioteky imeni V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy, 1888. – F. 179. – Spr. 92. (Cyrillic)
- Stepovych A. (1877). Poetycheskye predaniya serbov o padenyy ykh tsarstva / Stepovych A. // *Sbornyk statei y rasskazov dlia yunoshestva*. – Spb., (Cyrillic)
- Stepovych A.Y. Predyslovye k rechnyku serbo-nemo-latynskomu Vuka Karadzhycha. 1872 h. Uchenycheskaia rabota (2-y klass Kollehyy Pavla Halahana). Prylozhenye: «Bakon Stefan y dva anhela», 4 str. yz pechatnoho yzdaniya «Pesny, sobrannyye V. Karadzhychem» // IR NBUV, f. 179. – spr. 61. – 4 ark. (Cyrillic)
- Stepovych A.Y. Raboty po slovesnosti (domashnye) v IV klasse Kollehyy Pavla Halahana u prepodavatel'ia P.Y. Zhytetskoho 1874-1875 hh. – IR NBU. – F. 179. – Spr. 97. (Cyrillic)
- Stepovych A.Y. Slovianski literaturni etiudy // Instytut rukopysu Tsentralnoi naukovoï biblioteky imeni V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy, 1888. – F. 179. – Spr. 25. (Cyrillic)
- Stepovych A.Y. Yak ne treba perekladaty z slovianskoï movy na ukrainsku // Instytut rukopysu Tsentralnoi naukovoï biblioteky imeni V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy, 1931. – F. 179. – Spr. 23. (Cyrillic)
- Sagan G.V. (2012). Yugoslov'yani u XX stolitti: monografiya; Institut ukrains'koï arheologii ta dzhereloznavstva imeni M.S. Grushevs'koho NAN Ukraïni. – Kiev. – 567 s. (Cyrillic)

Galyna Sagan – Artem Kuhto

ANDRONIK STEPPOVIC'S ACTIVITY IN THE DEVELOPMENT OF SERBIAN
RESEARCH IN UKRAINE

Summary

The article reveals the basic data from the life and work of the Ukrainian scientist with the Montenegrin roots Andronik Stepovych. It is shown the role of the scientist in the development of Slavic studies in Ukraine in general, and in particular Serbistics. The research was made on the analysis of archival materials stored in the Institute of Manuscripts of the Vernadsky Central Scientific Library of the National Academy of Sciences of Ukraine. Thanks to the activity of A. Stepovych, Ukrainian science was able to get acquainted with the scientific achievements of scientists of the humanities of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Kingdom of Yugoslavia). A. Stepovych repeatedly conducted his research in Serbia, Croatia, Bosnia and Herzegovina. During his life A. Stepovych devoted many works to research and popularization among the general history and literature of the Slavic peoples. He worked in foreign libraries and archives, corresponded and shared his ideas with famous foreign Slavists, historians and writers, helped these people who needed it. A. Stepovych as a Slavic scholar and scientist occupied a prominent place in scientific circles of his time. In independent Ukraine, interest in Ukrainian scientists of the late XIX - early XX centuries, as well as A. Stepovych has grown significantly.

Keywords: Andronik Stepovych, Serbistics (Serbian studies), Slavic Studies, Ukrainian-Serbian relations.

НОМАДСКА СУДЬБА РУСНАЦОХ У МИТУ ЗАВИЧАЮ МИХАЙЛА КОВАЧА*

У роботи анализуеме номадску судьбу Руснацох у Ковачовим миту завичаю. Укажеме як Ковачово записи з дньовнікох, автобиографски записи *Другока драга номадска*, историйни есей *Селідби и дзелідби*, ведно зоз його литературнима ділами творя нерозлучуюцу целосц хтору повязує мотив номадскей судьби. Представиме Ковачов попатрунок на селідби як одлучуюцу хвильку у живоце Руснацох, як и його поручене же би ше и у тих хвилькох зачувала свідомосц о своїм походзеню, пренесло традицию, язык и виру до нового простору, односно же би тот нови простор сакрализовало и пренесло тоту свідомосц на идуци генерациї.

Ключни слова: Михайло Ковач, мит, завичай, номадска судьба, руска литература

Зоз мотивом селідбох Руснацох ше стретаме у вкупним ділу Михайла Ковача, як у литературних творох, так и у рижних записох, драгопису и историйним есею *Дияспора* и необявених дньовнікох¹. Селідби представляю одход зоз єдного простору, хтори подоби чувствую як свой, и приход до нового простору, хтори тим подобом цудзи. З

---

* Робота настала як часц проєкта *Дискурси меншинских языкох, литературох и культурах у югосточней и стредней Европи* (178017) хтори финансиє Министерство просвити, науки и технологийного розвою, як и проєкта *Русинистични вигледованя як одвит на вимоги дигиталней ери* хтори финансиє Покраїнски секретариат за високе образование и наукововигледовацку діялносц. Робота представя часц вигледованя у рамикох виробку докторскей дисертациї на Филозофским факултету у Новим Садзе, под менторством проф. др Людмили Попович.

¹ З тей нагоди дзекуєме Ольги Карлаварис, дзивки Михайла Ковача, хтора нам за науково потреби дала його дньовніки и други необявени материял на хасноване.

єдного боку маме напуцтованє сигурносци хтору мож поровнац зоз сигурносцу мацеровей утробы, а з другого боку укореньованє до нового простору. Мити ше базую на опозицийох, а видзиме же наведзени менши єдинки хтори творя селїдбы, медзи собу творя опозиції, та так и непрерывни селїдбы Руснацох процивставени земледїлскому способу живота.

У Ковачових литературних дїлох селїдбы представляю преламни хвильки у живоце руских фамелийох и найчастейше слово о такв. секундарних селїдбох Руснацох зоз Руского Керестура и Коцура до других местох у Бачки и Сриме у XIX вику². У автобиографских записох под назву *Длугока драга номадска* (Ковач, 1990) и других наведзених Ковачових творох, селїдбы спатрени вельо ширше, односно од часох перших селїдбох зоз „старей” оцовщини Руснацох, як вон гвари, а под тоту оцовщину подроумює Україну. О зароснутих дражкох по хторих Руснаци пришли до Южней Угорскей, Ковач пише так:

„тоти дражки ведли през угорску країну, преїг грунох и горох Карпатох, през галицко-волинску державу, РУСКУ³ державу, хтора исновала блїзко 300 роки...” (Ковач, 1992: 13).

Юлиян Тамаш гвари же Ковач „винїмкови познаватель способу живота и психології руского жительствова” (Тамаш, 1997: 117). Подоби у Ковачових дїлох представляю типичних Руснацох зоз шицкими прикметами и стереотипами хтори створели вони сами о себе, або хтори други о нїх створели. Єдно з узвичаєних думаньох о Руснацох хторе дотхнеме у тей роботы и того же почитую каждую власц и же су добри слугове. У тей роботы укажеме як записи з Ковачових дньовнікох, його автобиографски записи *Длугока драга номадска* и есей *Селїдби и*

---

² „Гледаючи жем и легчейши условия за живот, од самого початку XIX века рушела габа организованого висельованя велїх фамелийох з Керестура и Коцура до вецей населеньох у Бачки и Сриме” (Ратач, 2007: 195).

³ „Українска историография розликую понятия *Русь* и *Росія* и одвитуючи прикметніки *руський/російський*. Перши ше одноши на штредньовиковну киевску державу и на Русиных/Українцох у Заходней Україні, под другим ше подроумює познейша московска односно русийска держава” (Žukovski, Subteljni, 2008: 279).

дзелідби (Ковач, 1992) ведно зоз його литературнима ділами твора органску целосц хтору повязує неперивни порушуюци мотив номадскей судьби Руснацох. Же селідби Руснацох неперивни порушуюци мотив у Ковачовей литератури видзимо и зоз його *Дневника 1970–75*:

„План писаня таки: I „Цудзина”

- 1) Приповедка би мушела мац прибіжно 40 боки (2, 5 табаки)
- 2) Облапела би край и животну драгу едного од тих цо приблукали з горох на ровніну
- 3) Змист – глобални: Стари край – блукане – примосцене – шмерц
- 4) Идея: циха почесц мегкому Руснакови котри до остатку живота остал тварди лем спрам себе, котри шицко бул у станю зробиц лем не и одруциц и одрекнуц ше свойого мена, свойого народу и то не того малого руснацкогo народу, але гевтого велького славного, котри му несвидомо дал свойо прикмети. Руснак то не зна, але вон то ма, вон то ноши у себе, вон ше по тим позна...”⁴

Гоч не познате же би приповедка з таким насловом була обявена, идея хтору Ковач ту представя присутна у велїх його приповедках, та на основи наведзеногo плану можеме спатриц Ковачов опус и заключиц же автор праве у тей идеї дава нарис свойого миту завичаю Руснацох. У Ковачовим миту Україна представена як матична жем Руснацох и означує завичай у найширшим значеню. Завичай у найушшим значеню у рамикох Ковачового миту представя дом, хтори источашне и сакрални простор, але и центр швета, односно универзум гевтим Ковачовим сонародніком хтори свидоми свойого национального идентитета. Тоти члени, гоч ше и селя з местох у хторих Руснаци жию у векшим чишле, дзе ше обчекує же асимилация не будзе така швидка, до местох у хторих их (ище) нет або их ест барз мало, до нового обисца селя и закони зоз хторима стваряю свой нови универзум у новим месце и зоз тим предлужую животни вик своєї заедніци. Тото стваряне нового универзума у месце до хторого ше населели препознаваме и у Ковачовим *Плану писаня*, а тоту фазу селідбох Руснака Ковач навалал примосцене. Мирча Елияде стваряне универзума навалал сакрализоване

---

⁴ Дневник 1970–75, 145. бок

места, т. є. преношене универзума яки владал у месце и доме зоз хторого ше людзе виселели до нового места односно нового дому. То значи же людзе хтори ше селя, зоз собу до нового дому приноша язик, традицию, виру, культуру и обичаї хторих ше тримали у старим доме.

„Настанїц ше на єдней території у крайнім случаю значи сакрализовац ю. Кед тото настаньоване не дочасове, як при номадох, але непрерывне, воно подроумное єдну виталну одлуку, хтора обовязує єгзистенцию цалокупней заєднїци. „Змесциц ше” на єдним месце, организовац го, настанїц – то значи вивесц ряд поступкох хтори предпоставяю єден єгзистенциялни вибор: вибор Универзума, до хторого ше приходзи „стваряюци” го” (Elijae, 2003: 85).

Сакрализация комплексне поняце у Ковачовим миту, та ей треба пошвениц окремну студию, а у тей роботы зме зото поняце лем дотхли, бо є узко повязане зоз мотивом селїдбох Руснацох, понеже члени заєднїци хтори ше селя, зоз сакрализацию нового простору обезпечую тей заєднїци дальшу єгзистенцию. Причина селєня з власного обисца вшелїяк наздаване чловека же себе индзей обезпечи лепши материялни условия, а зоз тим и сигурнейшу єгзистенцию: „кед причина рушаня на путоване була отримане живота, вец каждая можлива чежкосц була меней страшна од траценя живота ”(Ковач, 1990: 6). Гевти хтори ше селя, вельо раз у новим краю швидко забуваю такв. закони самоотриманя своей етничней заєднїци и патра же би ше цо скорей зожили зоз заєднїцу до хторей приходза и законами хтори у ней важа. „Од вельких громадох поставаю менши, менши, док ше єдного дня не страца и прилагодза гу стредку у хторим им недостало моци же би домашнім надрилєли свойо закони и свойо обичаї” (Ковач, 1990:7).

Ковач видзи Україну як свою матичну жем и матичну жем своїх сонароднїкох. То видно и у литературних дїлох, але и у його дньовнїкох:

„Изоляция од матичного народа опасна, бо грожи або зоз асимилацию зоз штредком у хторим жиє або зоз приключованьом до гевтей народносоци зоз хтору ма найвещей подобносци после украинскей”⁵

---

⁵ Дневник 1969, 654. бок

Селїдби и дзелїдби Руснацох и нешка тирваю, а, як Ковач гвари, з нїма не преставаю важиц анї закони хтори одредзую номадску судьбу: „Менша рика улїва ше до векшей, векша риба лїга меншу кед тота мала не барз джобаца...” (Ковач, 1990: 7). Ковач у своїх ділох не осудзуе гевтих хтори ше уляли до векшей рики, але их пробуе розумиц и найсц причину пасивного препущованя номадскей судьби. На таки способ вон своїх читачох поволуе на активносц у отримованю своєї етнічної заєднїци, односно свідоме окончованє сакрализациї у новим краю: „Народ, наоружани з оружйом духа, знаня, моралнима и етичнима вредносцями, може буц – вични” (Ковач, 1990: 7).

Тирваосц, иснованє одного народу завиши насампред од того же кельо ше му удало витвориц духовного скарбу цо колективни дух народу „випродуковал”: храми богом и себе яки збудовал, цо до каменя, чи до печеней гліни урезал, у якей судзини вино, олей и зарно за дзеци чувал, з якими словами велїчал красу живота у природи и шлебоди, яки жертви своїм богом приношел, як славу своїх предкох чувал и преношел (Ковач, 1990: 7).

У дньовніку *Терен 1967* находзимо текст под назву *На угорскей жеми од 31 марца по 6 апріл 1988 р.* Ковач у тим дньовніку пише о тим же го Мирон Жирош⁶ нагварел же би ведно нащивели горні краї Мадярскей коло Мишколца. Наводзи податки же теди у дваец двох валалох и шейсцох парохийох коло Мишколца жию Мадяре рускей вири. Назва руска вира одноши ше на грекокатолицку виру. Ковач записуе о чим роздумовал на драги до тих крайох:

- Роздумуем о причинох селеня. Чловек, як и животиня не з дзеку и без велькей причини охабя свойо гнїздо, а тоти ту охабели и то досц масовно. Мирон спомина же валал гевтот стари – згорел. Тот терашнї здабе на валали по Закарпатскей обласци...⁷
- Я роздумуем о психи того нашого Руснака, Чижмара, Сегедия, Бильнї, селяна – хлопа (холопа) як у нїм ище вше жие – слуговска душа. Кажда держава люби мац своего Руснака. Руснак остатнї номад медзи славянскима народами. Горвати,

---

⁶ Мирон Жирош (1936–2016) бул новинар и публициста.

⁷ *Терен 1967*, 136. бок

Серби, Чехи, Словаци, Болгаре од IV-ого вику рушаю на номадски драги, становюю ше у терашніх своїх державох и жемох, ту ше укоренюю и охранюю свойо Я, мено, обичаї...⁸

Ковач ше у роздумованьох враца до часох Галицко-волинского князводства, а о позиції Руснацох у нїм, пише так:

- Галицко Волинске князводство тирва вещей як 300 роки, але у тих 300 рокох тот селян, тот хлоп, тот Руснак бул раз хлоп єдного, раз другого брата, раз єдного сушеда, раз другого газдового сушеда. Руснак научел розликовац лем по двох прикметох пана: чи є добри, чи є не добри. Най ше вон волат Лешко, Игор, Казимир, Бела, Богдан, Петро, Янош чи Иштван... Єден Бог! – гварел тих дньох Дюра Сабадош, а верим так гварел и Руснак Лешка, Иштвана, Богдана и Бела.
- Єдини Бог остал як надїя, помоцник, совитник и хранитель. Прето Русин нешка страцел почуване припадносци пняку зоз хторого походзи, бо вон рошлїна хтору як вербов прут захпаш до жеми – вирошне древо. Древо зоз своїма характеристиками, але лем док є вязани за жем⁹... Накеди страци вязу зоз жему – вон постава ствар, постава Чизмар, Сегеди, хтори памета ище же бул древо хторе дзешка росло, але його паметанє лем дотля док го газда, майстор не вежне до рук же би зоз тей сировини справел красни прекрасни ствари и хвалел муштерийом же зоз якого материялу солидного тоти ствари справени... Я нешка ту на предостатней етапи дзе ше тота наша руска верба у свой час желенела...¹⁰
- ... ище дацо о номадох. Од славянских народох Руснаци як страцели свою державу пущени як плева на витор. За нїх ше почали однімац панове: угорски, польски, литовски, немецки и власни панове у служби спомнутих газдох. Як ше панове и медзи собу гложели, так и нещешлїви Руснак – хлоп то чувствовал.¹¹
- Потреба чловекова нукашня хтора го наганя же би пренашол у вельким швецє свой давни род, свойо походзєнє, свой корень таке исте як дзецох хтори на було яки способ виресли у цудзим обисцу, дзе їх

⁸ Терен 1967, 143. бок

⁹ Вязаносци Руснака за жем треба пошвецїц окремну студию, бо праве тота характеристика єдна зоз сущних у Ковачовим описованю Руснацох.

¹⁰ Терен 1967, бок 150.

¹¹ Терен 1967, бок 152.

любели, ховали допатрали, а дзеци упарто гледали своїх правдивих родителюх. У нас тота потреба виволовала, виволує и будзе виволовац непорозуменя, звади, ненависци, бо кажди по даяких прикметох и власних потребах препознава у тих своїх предкох тото цо йому одвитує¹²

- Селяне як статок, як рухоми маєток даровал пан другому панови як тал зоз дзивку лебо сином кед їх пристановляли. И так Коломенове, Лашкове, Казимирове, Андрийове, Белове, доставали селянох як – статок. А статок як статок кед попушовала ограда на торини – сцекал, сцекал, сцекал... Од доброго ше не сцека, без велькей причини не охабя ше домашня котлянка. А наш Русин, Русини часто то мушел робци и робел. Держави, панове, системи ше меняли, але ше одношене гу элементу хтори – цудзи медзи домашніма поступа як ше и поступало: обробиц го и прилагодзиц. У каждим житу єст – куколю. Куколь то тарговци, хтори за пенєж, за лагодни живот и душу преда а не то оца, мацер, родзину. Ту и гевту файту людзох треба ураховац хторей шицко едно кому служи, лєм най їх пуца на мире¹³

Кед Ковач зоз Мироном Жиросом нацивйовал краї у Сриме и Славонїи 1953. и 1954. року, уж теди видзел же ше Руснаци у тих местох почали асимиловац. Генерация родичох ище бешедовала по руски, але їх дзеци уж „знаю лєм латински слова”, а причину за тото находзи у шлідующим:

Окружени зоз цудним народом, одщипени од свойого кореня, осамени, забули за свой народ и своєю походзене. То природни процес котри залапи кажди народ и каждого припадніка єдного народу котри свидомо, лебо не свидомо по своєй волї, лебо по нужди, претаргує нїтки хтори го вяжу за його народ од котрого черпа сили за свой народни живот (Ковач 1992: 26).

У историйним есею *Дзелїдби и селїдби Руского народу* Ковач виноши своєю становиско о тим же Україну видзи як матичну державу Руснацох, цо уж видно на самим початку, кед ше поволує на Тараса Шевченка и його стихи: „На чужину з України/ брати розийшлися”. Ковач пише о тим же го заболело и застарало же велї припадніки

---

¹² Терен 1967, бок 171.

¹³ Терен 1967, бок 172

русского народу тримаю же Руснаци не маю свою державу, а же чувство державности за каждого человека барз важне:

Ми Русини (Руснаци) тото чувство державности у телїх дзелїдбох и селїдбох у векшей мири потрацели драгом путуюци од „пана до пана”. Преношели зме зоз собу гевто цо ше дало преношиц – назву¹⁴ хтору зме мали у часох кед зме ше на драгу рушали. Преношели зме обичаї, бешеду зоз хтору зме ше служели, виру хтора нас крила кед зме иншакей потримовки не мали (Ковач, 1992: 218).

Як главну причину за занедзбованє своєї традиції при Руснацох, Ковач наводзи же „требало перше задоволиц физичну глад и жажду, а аж вец думац на духовну” и же уж 150 роки по приселеню на мочарни простори нешкайшей Войводини, Руснаци почали свою духовну жажду задовольовац зоз богаценьом зоз цудзей, сербскей традиції. О самим процесу асиміляції, Ковач роздуме так:

Процес хтори рушел, процес асиміляції меншини, кед ше вона найдзе обколешена з векшину, розвива ше швидше лебо помалши зависно од того чи му условия одвитую баржей чи меней. А условия велї: чи численосц меншини велька лебо мала, чи традиция у неї укоренена глібоко чи плїтко... (Ковач, 1992: 220).

Як главни елемент традиції хтори очувал Руснацох на теї території, Ковач, як и историйне шведочене, наводзи виру, як ю вон наволе „руска вира”¹⁵.

Ище раз о чувству державности Руснацох Ковач пише у *Дияспори*, а тото чувство, як вон гвари, Руснаци ношели зоз собу там дзе ше насельовали и же го окреме длуго зачували там дзе у новим краю мали своєю „островко” у хторим могли явно представяц свою припадносц. Так, Ковач пише, Галицко-волинське князовство було вязане за Києвське князовство, терашні жителе Закарпатскей обласци були вязани за гевтот бок Карпатох, людзе хтори ше приселели до

---

¹⁴ „Так нам остала назва Рус, Русич, Русин, Руснак, а вец кед зме вше далей од жридла були приліпйовали нам други и иншаки назви: Лемки, Бойки, Горале, Гуцули, Виходняре, Угро-Руси итд” (Ковач, 1992: 218).

¹⁵ Кед гутори *руска вира*, Ковач дума на грекокатолїцку виру.

Керестура и Коцура за народ на Горніци, а после секундарних селідбох за Керестур и Коцур. (Ковач, 1992: 221). У ситуації селідбох праве тото чувство було вше слабше: „Уж тото саме видвойоване зоз Керестура дзе жили компактно до стредкох дзе постал меншина отупйовало, ослабйовало тоти вязи” (Ковач, 1992: 221). Уж спомнуте же Ковач видзел же асиміляция Руснацох не була така швидка у гевтих местох дзе мали свойо островко або оазу. Тото островко означує простор у хторим ше вони не чувствовали як меншина и у хторим ище вше важели закони отриманя власней етнічней заедніци. У найушшим значеню то ше одноши на власни дом до хторого преселели тоти закони, а у ширшим то медзисобне повязоване вецей руских фамелийох, односно їх організовани културни живот, або медзисобни контакти тих фамелийох на самим початку приселеня до нового места, хтори при поединцох змоцнюю чувство припадносци тей етнічней заедніци. Сакрализацию у таких условийох легчейше окончиц и отримац. Медзитим, не значи же при шицких членох едней заедніци хтора ше виселює тото чувство вязаносци за закони отриманя тей заедніци еднок моцни. При гевтих членох хтори маю слабше тото чувство, до сакрализациї нового простору ані не приходзи, а гевти хторим чувство припадносци своєї заедніци важне, зоз приселеньом до нового краю такой свой нови дом сакрализую по углядзе на дом у старим краю. Вшеліак же преношене традиції з едней на другу генерацию цошка цо доприноши отримованю тей заедніци, а Ковач традицию дефинує так:

Традиция едного народу не лем його вира, обичаї, облечиво, бешеда, танец и писня. Традиция народу то гевто цо нашо стари мали: ПРЕШВЕЧЕНС, ВИРУ, же тот народ хторому припадаю ма своїх славних людзох хтори му обезпечели угляд у швецє медзи другима народами, же ма свойо културни добра, духовни скарб хтори столітия не могли зніщиц (Ковач, 1992: 222).

На основи тей Ковачовой дефиниції традиції можеме заключиц же по його думаню ключни елемент традиції представя одношенє гу матичному народу. У Ковачовим литературним ділу тото препознаваме при найсвидомших членох заедніци, хтори окрем же пестовали руски язык, виру, обичаї, облечиво, танци и писню, та и у случаю висельованя до нового, цудзого краю, у себе и зоз собу ношели чувство припадносци гу України як матичней держави.

Своєю становискою о номадській судьби Руснацох и їх асиміляції Ковач літераризовав у своїх ділох. У тей роботі аналізуєме приповідки у хторих тиж так обробена тема номадської судьби односно у хторих ше зявює мотив селідбох. То источашне и приповідки у хторих препознаваме основну идею наведзеного *Плану писаня*.

Понеже Ковачово вкупне діло спатраме як мит завичаю хтори вибудовав на основи матрици авторского мита України Тараса Шевченка¹⁶, треба надпомнуц же так як и у Шевченковим, так и у Ковачовим миту мож видвоіц два независни системи: митологийне представяне завичаю Руснацох, и психологийну, т. є. символічни автопортрет поети.¹⁷ Тоти два системи повязани и толкую една другу. На психологийним уровню мита тиж присутни селідби, цо можеме провадзиц у авторовим спатраню себе як вичного номада, а источашне и себе як припадніка номадского народу¹⁸. О тим же у Шевченковим миту жию зединени поетова доля и націонална доля пише и Юлиан Тамаш (Тамаш, 2002: 98). Кед слово о селідбох, праве тото препознаваме и у Ковачовим миту.

Приповідка *Жаль* єдна з приповідкох у хторей през подоби хтори Ковач будує видземе на яки способ сами людзе з народу доживую свою судьбу. Главна подоба Митерко, нещешліви хлапец хтори од дзединства представял предмет вишмейованя своїх парнякох, оженєл ше зоз „цудзу дзивку”, а вец го ище ані єй фамелия не прилапела як свойого. Прето ше вон одмалючка скаржи на дружтво, а ширши

---

¹⁶ „Основа на хторей Ковач будовав своєю діло то матрица авторского мита України Тараса Шевченка. Ковач тоту матрицу превжал и на основи ней вибудовав свой мит руского завичаю” (Римар Симунович, 2019: 460).

¹⁷ „Митологийне приказоване України и символічни автопортрет поети – два системи хтори ше медзи собу надопнюю и глібше толкую една другу. Кед ше одкрива митологийне значене, хторе иснує на глібшим уровню, на верх виходзи и индивидуална психология поети” (Грабович, 1991: 156).

¹⁸ „Пишем тим и таким номадом яки сом и сам же бим улял и їм храбросци и надії же годни витримац ище осемдзешат роки як я, гоч буду „якишик” там Русини, „якейшик” там вири уніятської, але и лем теди витримаю кед буду знац и тото же тоти „якишик” Русини, припадніци велького и славного ” (Ковац, 1990: 8).

попатрунок на тото незадовољство освидомоє уж як одроснутни человек, кед свойо становиско о тим представя самому Ковачови:

Можебуц справди я вецей нарикам на людзох, на дружтво як би требало. Але то, видиши, ма у мне, а верим и у тебе, глібши корені. Тото проклятво самодоказованя пред другима ми ношиме од того часу як зме ше розшали по цалим швецѣ. Ми и Жидзи. Ми и Циганѣ. Жид у каждой держави родолюб, а заш лем го вшадзи тримаю за цудзого. Циган исто. Ми исто (Коваџ, 1987: 63).

Проклятво самодоказованя Руснацох пред другима узко повязане зоз їх непрерывнима селідбами и праве то тоти глібши корені їх трагичней судьби. У тей приповедки можеме препознац преплітане особней Митерковей нещещлівей судьби зоз нещещліву судьбу його сонароднікох. Зоз тим преплітаньом почина сама приповедка: „Чом то ти, мамо природо, дакому правдива мац, а дакому зла мачоха?“ (Коваџ, 1987: 51). Мама природа Митеркови, як и Руснацом, мачоха. У описованю Ковачовой поетики и його похопєня швета и человека у нїм, як єдно з твердєньох Тамаш наводзи: „Мац Руснакови умарла на полю при його народзєню, прето нам история мачоха“ (Тамаш, 2009: 121). Ковач гуторел же чежко човекови хторому неприятелє пишу историю, о чим шведочи виривок зоз його текста *Тарас Шевченко медзи Русинами*:

Єден од таких народох кого цудзи учители учили, медзи цудзима народами на свою традицию забували, бул и тот наш „руски народ“. То и допринєсло же зме ше розшали ширцом по швецѣ, же нам вше нови панове и газдове свою историю и свою традицию понукали и надрильовали (Коваџ, 1989: 199).

Окрем того, Тамаш наглашує же барз важни уплїв Шевченка на Ковача „длужносц поети спрам свойого народу, истории и правди“ (Тамаш, 2009: 195)¹⁹.

Барз важне и поєнтованє на концу приповедки, кед Митерко щещліви же є поволани бориц ше у войни, не пре прихильносц гу

---

¹⁹ Одношеню гу истории власного народу при Шевченкови и Ковачови треба пошвениц окремну студию.

даякому політичному ідеологічному прешвеченю, але прето же бул порихтани и сцел браніц „себе пред власцу тих медзи хторима бул вше цудзи” (Ковач, 1987: 71). Прихильнось Руснацох гу каждой актуалней власци Ковач представя як їх негативну прикмету, а преїг Митеркового становиска о тим питаню, поволує на ясне заберање власного становиска и на поступанє спрам чувствох власней совисци. З того виходзи и порученє о освидомйованю о активней борби процив трагичней номадскей судьби Руснацох наспрам пасивного препущованя тей судьби.

Вона єдина приповедка у хторей на прикладу селїдбох єдней рускей фамелиї хтора ше селї зоз єдного места до другого пре туньшу жем, приказана судьба цалого їх народу у рамку Ковачового мита завичаю. Гоч у тей приповедки акцент на вязасносци зоз мацеру жему и чежке одпитованє од ней, селїдби дотхнути вельо ширше, односно од самих своїх початкох, а причину за селїдби толкує як проклятво:

Мирни широтки, подсвойчата, були зме од кеди ше знаме. Цудзи людзе нас учели мерац горчину заробеного хлеба. И прето, пре тоту самотносц, ми вични блукаче, народ бездомни, дзеци цо пре якешик проклятво, пред стотками рокох були одорвани зос подольских пространствох, преведзени преїг хрибта Карпатох на велїчезну Славянску степу, котра приголубела гевтих цо були шмелши, а вони ше знова рушели блукац по степох Панонскей ровніни, знова преходзели рики и леси же би ше становели на водох и лесох славянских и под горами босанскима...Людзе бездомни, цо пред сто пейдзешат роками напушчили свою оцовщину, заш як да гледали нови куцик (Ковач, 1970:31).

О проклятстве хторе означело дальшу, номадску судьбу Руснацох, Ковач виноши становиско и у приповедки *Дїдо Михал одходзи до цудзого краю*. Висловює го дїдо Михал на одходзе гу дзивки хтора одата у цудзим краю: „И хто нас то, пайташ, проклял, нас Руснацох, же, ниа, вше ше дзешка од чупора одбиваме, а кед го страциме, бечиме” (Ковач, 1983: 10).

Приповедка *Жимски вечар* тиж гутори о непрерывних селїдбох Руснацох, а Василь, главна подоба, представени як Руснак свидоми свойого походзєня и вирни своїм становиском, а ношитель прикметох номада:

Василь ношел у себе, своєї криви, у своїх думках, у своїм шерцу, нашлідзени од своїх предкох, хто зна од кеди и хто зна през келї генерациї, прикмети чловека – номада. Чи тоти прикмети походза ище од гевтих предисторийних часох кед жил од статку, та ишол за своїм стадом од пасовиска по пасовиско... Чи тоти прикмети наш Василь ношел уж од гевтих своїх предкох хтори дакеди добродзечно, а частейше знова пре обезпечованє голого живота насельовали, запошедали пусти жеми преїг хторих би прешли завойовацки хорди Половцох, Гунох, Аварох, Туркох... (Ковач, 1983: 134).

Ище еден Ковачов попатрунок судьби Руснацох з хторого ясно видно же прецо при Руснацох устаемнене становиско же су прихильни гу каждой власци и же су „порихтанши газдови руку бочкац, як братови и найменшу увреду пребачиц” находзиме у кнїжки запискох *Капка по капку живот одцека*. Причину за формованє тей прикмети при своїх сонароднікох Ковач так толкує:

Блукаюци „од пана до пана”, научели зме яки прикмети муши мац слуга кед сце же би го газда любел и ценел. Зло лем то же тота одданосц, потульносц, сервилносц не щира, вона ше манифестує пре интерес же би за тоту одданосц бул наградзени и припознати (Ковач, 1988: 64).

Ковач у цалей своєї литератури на боку правди, та не чудне же тоту прикмету представя негативно през цалу свою творчосц. Глїбше тоту прикмету толкує як перши крочай гу забуваню свойого языка, традициї, култури, бо з неї виходзи и перше приставанє на занедзбованє свойого кед же пре тото обезпечи лепши материялни стан.

Олга Фрейденберг дава дефиницию основного закона митологийного сижєа чийо значенє, виражене у мену подоби (юнака), та вец и його метафоричней сущносци, розвива до дії хтора твори мотив, подова (юнак) роби лем того цо сама означує (Frejdenberg, 2011: 293). З тим у вязи, вона наводзи приклад божества древа хторе умера и воскресує на древе, цо можеме повязац зоз Ковачову писню *Я дуб червоточни* у хторе ше автор виєдначує зоз древом хторе єдного дня умре, але на чїїх ше витвореньох, односно порученьох хторе писатель посила преїг своїх ділох, потомки, т. є. його сонародніки зогрею свойо души и на таки способ предлужа його тирванє. Кед селїдби представляю одлучуюцу хвильку у живоце руского народу, вец вкупне його діло

можеме толковац як поручене о тим як и зоз преселеньом до нового краю мож очувац свою заедніцу.

Треба ше огляднуц и на вязу медзи Милошом Црнянским и його *Селїдбам* и мотивом селїдбох у Ковачовим ділу, цо тема хторей мож пошвениц окремну студию. Юлиан Тамаш гвари же Ковача за *Селїдби* вяже найглібши, метафизични вид романа, хтори ше одноши на шлїдзене поединцох з народу за простором щесца. Медзитим, Тамаш наглашуе и же Ковач експлицитно гуторел о тей вязи зоз Црнянским, „бо и угорски Серби, як и угорски Руснаци, блукали през историю, през селїдби, и за цали час служели цудзим паном, источасно ше укоренюючи у стварним чи задуманим просторе щесца” (Тамаш, 2009: 192).

На основи наведзеных прикладох можеме заключиц же так як цо Ковач у своїх литературних ділох читачох освидомюе о значносци чуваня свойого, преношеня закона самоотриманя власней заедніци до каждого места до хторого ше селя, бо кед тот елемент не уключени до будованя нового живота у цудзини, то еден крочай гу гашеню свойого народа, хторому селїдби преклята судьба. Праве у повторйованю космогонїи и сакрализациї нового простору до хторого ше селя, Ковач види способ на хтори обстане його, руска заедніца. Видзимо же Ковач пробуе розумиц свой народ и же у своїм миту завичаю представя глібши причини хтори Руснацох одредзели як людзох хторим легчайше препущиц ше судьби як вибориц ше за очуване свойого идентитета. Тиж так, видзимо и же ше Ковач непрерывно враца до часох предкох, на чий ше живот, у смислу националней свідомосци, треба спатрац. Праве тото непрерывне врацане предком и спатранє на їх живот препознаваме як мит о вичним врацаню, о хторим пише Елияде. „Похопене цикличного часу, верене до вичного врацаня, до периодичного зніщованя космосу и людского роду хторе би було пред’знак нового Швета и нового „обновеного” человечества, шицки тоти вереня шведоча о жаданю и наздаваню же ше периодични обнавя прешли час, „история” (Elijade, 2011: 473). Кед препознаме же у Ковачовим миту терашні час припада гаосу, вец можеме заключиц же за стваряне космосу и витворйоване континуитету руского народу можливе лем през вичне врацане предком.

ЛИТЕРАТУРА

- Elijade, M. (2001). *Rasprava o istoriji religija*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Elijade, M. (2003). *Sveto i profano*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. (Cyrillic)
- Frejdenberg, O. (2011). *Poetika sižea i žanra*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. (Cyrillic)
- Grabovič, G. (1991). *Ševčenko jak mifotvorec'*. Kyiv: Rad'anskyj pys'mennyk. (Cyrillic)
- Kovač, M. (1989). Taras Ševčenko medzi Rusinami, *Švetlosc*, 196–202.
- Ramač, J. (2007). *Rusnaci u Južnej Uhorskej (1745–1918)*. Novi Sad: Vojvođanska akademija naukoh i umetnoscoch. (Cyrillic)
- Rimar Simunovič, A. (2019). Archetipi individui u tvorčosci Michajla Kovača. *Lemki, Bojki, Huculi, Rusini – istorija, sučasnost, materijalna i duchovna kultura*. 459–472.
- Tamaš, J.(2002). Ukrajinska književnost između istoka i zapada. Novi Sad: Prometej, NIU Ruske slovo.
- Tamaš, J. (2009). *Jevanhelista Michajlo Kovač, studija*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
- Žukovskij, Arkadij i dr. (2018). *Kratka istorija Ukrajine*. Beograd: Dan graf.

ЖРИДЦЈА

- Kovač, M. (1970). *Cichi vodi*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
 Kovač, M. (1983). *Na okrajisku*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
 Kovač, M. (1987). *Hljiboki korenji*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
 Kovač, M. (1988). *Kapka po kapku život odceka*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
 Kovač, M. (1990). *Dijaspora, drahopis i istorijni esej*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)
 Kovač, M. (1992). *Dluhoka draha nomadska, avtobiografski zapisi*. Novi Sad: Ruske slovo. (Cyrillic)

НСОБЈАВЕНИ РУКОПИСИ

Дњовніки Михайла Ковача:

Терен 1967

Дневник 1970—75

Дневник 1969

Ана Римар Симуновић

THE NOMADIC DESTINY OF THE RUTHENIANS IN THE HOMELAND
 MYTH OF MIHAJLO KOVAČ

Summary

Mihajlo Kovač uses the motif of migration of Ruthenians in most of his works, both in literary works and diaries. The goal of this research is to show how Kovač's diary entries, literary works, autobiographical work *Длугока драга номадска* and historical essay *Селїдби и дзелїдби*, form a group which is connected with the motif of migration. The emphasis of this research is more on the diary entries, since those fragments help to better understand literary works, in which Kovač literalized migrations of his compatriots. By using the examples from the literary works written by Kovač, it will be shown what are, according to him, the most important things which Ruthenians should take with themselves to the new place. Kovač believes that, during that process, Ruthenians have to remember their heritage and their ancestors, as well as to take with themselves their language, religion and tradition, or, in other words, to sacralize the new place. Kovač emphasizes that only by continuously returning to the ancestors, i.e. by remembering the heritage, and by sacralizing the new place, the existence of Ruthenians can be secured.

Key words: Mihajlo Kovač, myth, homeland, nomadic destiny, Ruthenian literature

Јасмина Клеменовић,
Доротеа Будински
Универзитет у Новим Саду
Филозофски факултету Нови Сад
klementina@ff.uns.ac.rs

УДК 316.72(497.113)
doi 10.19090/rs.2020.4.101-113

ОЧУВАЊЕ ЈЕЗИКА И КУЛТУРЕ У МУЛТИКУЛТУРНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

Савремено друштво из дана у дан постаје све више мултикултурално. Глобализација мења начин на који доживљавамо свој национални идентитет и културну припадност, а поред тога мења и начин на који доживљавамо друге људе, њихову културну припадност и идентитет. Питање мултикултуралности је постало у великој мери помодно питање и због тога са собом носи површност и непрецизност. Поред тога сведоци смо све веће асимилације култура и запостављања језика националних мањина. У мултикултуралним заједницама долази до пораста етно-језичких мешовитих бракова, што са собом повлачи питање васпитања и образовања деце из етно-језичких породица. Потребно је да припадници различитих култура изграде свој властити културни идентитет и да прихвате своју различитост, а након тога да науче да исто тако поштују и прихватају различитост других људи из своје заједнице. У раду се анализира мултикултурално и интеркултурално образовање у функцији очувања русинског језика и културе.

Кључне речи: мултикултуралност, језик, култура, национална мањина, русински језик, мултикултурално образовање, интеркултурално образовање

УВОД

Савремени свет и ново друштво све више брише јасне границе између култура, што временом води до културне асимилације. У склопу глобалног ширења долази до корених промена у традиционалној култури везаној за национални контекст која је временом почела да губи свој некадашњи углед. Глобализација указује и доказује да културни идентитети нису стални и коначни, него променљиви и динамични и да се налазе у сталном процесу промена и трансформација (Grandić, 2006). То не значи да треба дозволити културну асимилацију не недоминантних култура, која ће довести до њиховог стапања у друге културе, а временом и до њиховог нестајања. Важно је радити на изградњи свести о властитом културном идентитету и научити уважавати и прихватати различитости. На тај начин ће се формирати

мултикултурално и интеркултурално компетентно друштво са усвојеним демократским вредностима у складу са стандардима за људска права.

МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТ

Мултикултуралност се односи на плуралитет култура на једном простору и у једној заједници. Уколико се овај појам посматра из угла културне хетерогености, онда закључујемо да су сва људска друштва заправо мултикултурална. Међутим не треба да изузмемо чињеницу да нису сва друштва једнака, као што нису ни последице мултикултуралности идентичне у сваком од њих. Комплексно питање националних мањина се увек налази у позадини идеје мултикултуралности, што са собом повлачи и одређену потенцијалну опасност да се из неких разлога заоштре односи између мањина и већине. Идеолози мултикултуралне заједнице под појмом мултикултуралности подразумевају уважавање културног идентитета досељеника. Данашње модерне културе су међусобно испреплетане и прожимају се до те мере да се одређене навике и одлике живота не завршавају у границама националних култура, већ се оне налазе и у другим културама (Žarić, 1997). Културна интеграција подразумева суделовање у другој култури, али и утемељивање свести о властитом идентитету и културном наслеђу. Са друге стране, културна асимилација подразумева једнострану, неравноправну и наметнути процес утапања у нову културу без могућности да се очува властити идентитет и културно наслеђе предака. У литератури постоји разлика између мултикултуралности, мултикултурације и мултикултурализма. Мултикултуралност се односи на културни плурализам и подразумева основно и трајно обележје једног друштва. Мултикултурација подразумева процес који се формира на темељима идеје или идеала о толерантном, хармоничном, равноправном, испреплетаном и заједничком суживоту различитих култура и поткултура. Она би требало да се налази између културне асимилације и културне изолације, односно између две крајности базирајући се на принципима акултурације. На тај начин се процесом мултикултурације постиже потврђивање себе и прихватање других као равноправних, иако различитих. Мултикултурализам се односи на идеологију схваћену као систем идеја у којима се на прикривен начин изражава неки парцијални

положај, интереси и вредности појединаца и друштвених скупина, а који се представљају као „општи“ друштвени интереси. У таквим ситуацијама он служи као покриће за остваривање неких идеолошких-политичких циљева који могу чак да се супротстављају истинској мултикултурацији (Триковић, 2005).

У данашњем друштву доминира универзална масовна култура и у таквом друштву традиционална култура веома тешко долази до изражаја. Намеће се питање на који начин би требало у таквом друштву остварити идеал мултикултурације и ускладити снажну потребу модерног друштва за хомогеношћу са једне, а хетерогеношћу са друге стране. Социолози закључују да је Србија мултиетничка, али да је временом све мање мултикултурална, у смислу да је све мање локалних заједница у којима људи разумеју и користе језик својих комшија друге националности. Војводина је одувек била препозната као мултикултурална и позната по томе што су на овим просторима присутне различите културе. Када говоримо о русинској националној мањини њени припадници су се на ове просторе, у Бачку и Срем, доселила се пре око 260 година, након добијене подршке Хабзбуршке монархије. Њихова борба за национални и културни идентитет у Србији, почиње након пада Аустроугарске монархије када бивају одсечени од своје матице. Почетком 20. века основано је Русинско народно просветно друштво, а убрзо након тога је објављена и прва граматика русинског језика. Седамдестих година 20. века Русини добијају конститутивну једнакост са другим народима, са чиме русински језик постаје један од званичних језика Аутономне покрајине Војводине. Данас су Русини признати као посебна национална мањина са својим књижевним језиком. По попису Републичког завода за статистику из 2011. године, Русини чине 0,72% становништва Војводине, а њихова највећа концентрација, чак 60% војвођанских Русина, налази се у општинама Кула и Врбас (Шић, 2018).

КУЛТУРА И ЈЕЗИК КАО ПЕЧАТ ДРУШТВА

Култура се може одредити као образац понашања који се преноси из генерације у генерацију, затим као сложена целина знања, веровања, уметности, права, обичаја и свих других навика и способности које човек стиче у друштву, све до идеје колективно програмираног ума који разликује једно друштво од других. УНЕСКО је

на конференцији о културној политици истакао да је култура та која појединцу даје способност да размишља о себи, јер човек кроз културу изражава себе, постаје свестан себе, препознаје своје недостатке, испитује своја достигнућа и неуморно трага за новим значењима стварајући дела са којима превазилази себе. Чињеница је да нас култура у великој мери чини управо онаквима какви јесмо (Zakić i Milutinović, 2014). Култура нас на одређени начин дефинише, издваја као појединца и даје одређени печат не само нама као појединцу, већ и друштву као глобалној институцији. Културни идентитет представља јединствен израз социјалног идентитета, с обзиром да је култура суштински део социјалног система и његова основа. Свака култура и супкултура је јединствена и посебна на свој начин и у оквиру сваке од њих постоје одређене комуникацијске норме и очекивања која се могу знатно разликовати од других. Сама култура једног народа има велику и важну улогу у учењу комуникацијских вештина, јер појединац управо кроз своју културу учи одређене концепте и ознаке кроз које посматра свет који га окружује (Miljković, 2015). Начин на који појединац комуницира, језик и језичке стилове које употребљава, као и одређено невербално понашање у великој мери су производ културе у којој је одрастао. Ипак, не треба да заборавимо чињеницу да постоје одређене разлике унутар једне културе, као и одређене индивидуалне разлике које никако нису занемарљиве.

С обзиром да је употреба језика главни начин очувања културног идентитета и да он представља круну једног народа и културе, остваривање језичких права је од великог значаја. Ова права обезбеђују боље услове очувања мањинских језика, а тиме и њиховог културног наслеђа (Dražović, 2018). Говор и језик су међусобно повезани и њихов однос се одређује као однос између општег и посебног, апстрактног и конкретног. Говор представља звучну конкретизацију језика, а језик је производ говора и остварује се у говору. Однос говора и језика је у потпуности условљен, јер језик не би постојао да нема могућност да се изрази у форми говора, а исто тако говор би нестао да не произилази из језика (Miljković, 2015). Кроз посматрање језика као организованог средства споразумевања увиђамо његову важну комуникативну улогу и примећујемо да је у великој мери друштвено условљен. Његова важност и значај потичу из чињенице да га појединац учи и користи у својој заједници са другим људима, кроз

свакодневну комуникацију и интеракцију. На тај начин сви заједно утичу на развој и надоградњу језика и делују у сврси његовог очувања. Уколико језик посматрамо као оруђе којим појединац делује на свет који га окружује, можемо да приметимо да су сви језици на овом свету заправо једнаки и да имају једнаку вредност. Ипак, чињеница је да се у свакодневном животу одређени језици издвајају као мање или више доминантни. Оно што је важно да припадници мултикултуралне заједнице знају јесте да познавање једног језика не треба да угрожава развој другог и да познавање једног језика „више“ увек представља богатство особе која га познаје. На виталност језика утичу статусни, демографски, институционални и психолошки процеси друштва који се огледају у ставовима припадника мањина и већине у мултикултуралној заједници. Перспектива очувања једног језика се не може сагледати искључиво на основу статуса који тај језик има у заједници, односно на основу демографских и институционалних аспеката, већ је најчешће потребно ући и у срж психолошких процеса (Mikeš, 2001).

МАТЕРЊИ ЈЕЗИК

Матерњи језик је језик са којим се особа идентификује и он представља део особености. Појам матерњи језик потиче из латинског језика *lingua materna* и преводи се као “језик мајке”. На основу тога можемо закључити да се матерњи језик одређује према пореклу индивидуе, прецизније као језик којим говори наша мајка. Овакве дефиниције матерњег језика базирају се на идеји да индивидуа може да поседује само један матерњи језик, језик своје мајке. Међутим, матерњи језик не може и не треба у потпуности да се изједначава са језиком мајке, јер се ови појмови не налазе у истој појмовној равни. Матерњи језик може бити и језик оца, као и језик неког трећег лица или средине. Организација УНЕСКО матерњи језик дефинише као језик усвојен у раној доби, који спонтано постаје природни инструмент мишљења и комуницирања. Оваква дефиниција се повезује и са традиционалном дефиницијом, у којој се матерњи језик одређује као језик који појединац усваја још у најранијој доби, односно онај који мало дете добија на дар од својих родитеља. Дефиниција УНЕСКО-а из 1981. године истиче да појединац може да поседује два матерња језика, посебно уколико је одрастао у двојезичкој породици или двојезичној средини (Pavlinić-Wolf, 1985). Од великог је значаја да дете добро научи свој матерњи

језик, јер је то језик на којем особа касније размишља и осећа. То је језик са којим се особа идентификује и који јој даје културни идентитет.

Приликом одређивања и дефинисања матерњег језика издвајају се четири основна критеријума који представљају начин изучавања матерњег језика (Skutnab-Kangas, 1991): порекло, компетенција, функција и ставови. Критеријум порекла одређује матерњи језик као језик којим говори наша мајка, односно наши родитељи. Према овом критеријуму дете свој матерњи језик усваја током раног детињства и то је језик на којем се темељи дететова прва трајна комуникацијска веза. Обично се подразумева да породица говори једним језиком, али понекад родитељи говоре различитим језицима. Тада дете има могућност да паралелно усваја два матерња језика и постане изворни двојезични говорник. Следећи критеријум матерњи језик одређује као језик са којим се појединац најбоље служи. Понекада особа подједнако добро користи два језика и то су најчешће особе које су одрасле у двојезичним породицама, окружењу или су имале двојезично образовање. Критеријум функције подразумева примену одређеног језика и матерњи језик се посматра као језик којим се појединац најчешће служи. Ова дефиниција се не може у потпуности прихватити, јер су људи понекад приморани да се често служе језиком који не мора бити уједно и њихов матерњи језик и језик који они најбоље познају. Последњи критеријум односи се на став особе, па се матерњи језик дефинише као језик са којим се особа идентификује. У том случају идентификација може да буде унутрашња и спољашња, односно језик са којим појединац сам себе идентификује и језик према коме га други људи идентификују. Приликом овог критеријума се може десити да особа у једној ситуацији буде идентификована као изворни говорник једног, а у другој ситуацији као изворни говорник другог језика.

Према неким другим ауторима (Mikeš, 2000) матерњи језик је језик који дете усваја најкасније до четврте године, а сви језици које дете усваја након тог периода дефинишу се као нематерњи језици. Под нормалним околностима свако дете је способно да у периоду до четврте године усвоји све битне елементе и правила матерњег језика. Уколико у том периоду дете има прилику да у кругу породице или најближе околине комуницира на различитим језицима, тада оно постаје изворни двојезични, а некада и вишејезични говорник. Деца у периоду раног детињства језике усвајају спонтано кроз свакодневну комуникацију и

интеракцију са људима из своје околине. Брзина усвајања нематерњег језика зависи пре свега од језичког окружења, тако деца која усвајају језик средине и свакодневно улазе у комуникацију и интеракцију на свом не матерњем језику, веома брзо и успешно усвајају исти. Ипак, битно је узети у обзир и индивидуалне склоности детета, а не само услове подстицајне средине.

ОБРАЗОВАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА НА ЊИХОВОМ МАТЕРЊЕМ ЈЕЗИКУ

У Моделу закона о заштити права националних мањина у Србији наводи се да је национална мањина свака група држављана Србије која представља бројчану мањину на њеној територији и чији припадници имају свест о етничкој, језичкој, националној или културној посебности коју су спремни да негују и одржавају. Према закону постоје три опције образовања на језику националне мањине: (1) у потпуности на језику националне мањине, (2) двојезично и (3) кроз изучавање језика националне мањине са елементима националне историје и културе. Међутим у образовној пракси националних мањина не постоји опција двојезичног образовања, обично је то или на језику мањине или на језику већине и факултативно похађање језика мањине са елементима националне историје и културе. Надлежни орган утврђује минималан број ученика и тај број у случају образовања националних мањина може да буде мањи од минималног броја ученика који је законом прописан. Образовање на језику националне мањине подразумева обавезно учење српског језика у обиму којим се обезбеђује савладавање тог језика. Хетерогене друштвено-политичке заједнице могу се организовати по принципу “један језик, једна нација”. У том случају се деца образују на матерњем језику, све док је то могуће. Међутим тада постоји ризик да деца тешко овладају језиком државе, а да добро говоре само свој матерњи језик. У друштвено-политичким заједницама плуралистичког типа, избор језика школовања детета представља деликатан проблем, посебно када се ради о мањинском статусу језика. Тада се јављају различите могућности, тако да уколико је језик породице или једног од родитеља већински, дете се најчешће школује на језику већине, а уколико је језик породице мањинског статуса у некој средини дете се најчешће школује на свом матерњем језику, док касније у току даљег школовања прелази на језик већине.

Када говоримо о образовању деце русинске националне мањине сада постоје три основне школе у Војводини са русинским одељењима, са тенденцијом да се тај број смањи због све мањег броја деце. Према подацима Националног пописа из 2011. године утврђено је да је број русинске популације у Србији опадају (-10,43%). Почети школског образовања на русинском језику започели су половином 18. века у Руском Крстуру и Куцури, а почетком 20. века означени су почети предшколског образовања на русинском језику. У Руском Крстуру од 1970. године постоји и гимназија „Петро Кузмјак“ која обезбеђује средњошколско образовање на русинском језику и то је једина средња школа у свету у којој постоји опција образовања на русинском језику. У склопу гимназије постоји и интернатски смештај и тако да ову школу могу да похађају и деца која су из других земаља где живе Русини. Убрзо након отварања русинске гимназије „Петро Кузмјак“ основан је и Лекторат за русински језик на Филозофском факултету у Новом Саду, а 1981. године Катедра за русински језик и књижевност (Fejsa, 2010). Изазов са којима се сусреће русинска мањина у сектору образовања, јесте мала бројност заједнице и културна асимилација. Поред тога, већина родитеља процењује да се шансе за боље запослење и економски просперитет њихове деце налазе у адекватном знању и познавању српског језика, што доводи до потпуног запостављања русинског језика (Petsinis, 2004).

ПРЕМА ИНТЕРКУЛТУРАЛНОМ ОБРАЗОВАЊУ

Образовање би требало да одговори на потребе и захтеве савременог друштва и да створи повољну климу у којој ће сваки појединац имати осећај подједнаке припадности заједници. Оно би требало да буде једнако доступно свима који желе и који су способни да стекну образовање. То се односи на једнако право свих без обзира на њихов пол, узраст, социјални положај, религију, националну припадност и слично (Milutinović, 2008). Интеркултурално образовање настоји да реформише мишљење и учење о различитостима вреднујући могућности разлика. Оно има значајну улогу у подучавању о културним различитостима и треба да створи нови концепт учења у којем ће културне разлике бити прихваћене као средство трансформације будућности. У савременом свету културне разноврсности од образовних институција се очекује да постану другачије, јер су и данашњи ученици

другачији. Интеркултурално образовање има улогу да припреми ученике и младе људе за ефикасно функционисање у 21. веку. У образовним институцијама је потребно створити простор у којем ће сваки појединац, без обзира на националну припадност, имати могућност да изразе себе, своје искуство и идеје помоћу својих речи и облика представљања (Grandić, 2006). Потребно је да се афирмише интеркултуралност и интеркултурално образовање као полазна оријентација, доминантан приступ и кључна смерница васпитања и образовања. Циљ је да се уз помоћ образовања друштво врати култури, јер када појединац стекне свест о властитој култури он учи да прихвата и друге културе (Đukić, Đermanov i Kosanović, 2013). Интеркултуралност истиче и наглашава однос између култура и неопходност њихове интеракције. Она подразумева могућност упоређивања мишљења, подстиче на размишљање о разликама, омогућава комуникацију и упознавање различитости. Она подразумева отвореност према другим културама, могућност сагледавања из туђе перспективе и способност суочавања у сложеним и нејасним ситуацијама. Примењујући овај концепт у наставном процесу, он омогућава да се наставници и ученици упознају са разликама, да прихвате и изграде свој културни идентитет, али и да постану толерантнији према културним разликама и прихвате културу других. Овакав концепт образовања доводи до сузбијања различитих предрасуда и стереотипа у мултикултуралним заједницама (Vidosavljević, Vidosavljević i Krulj-Drašković, 2016).

Интеркултурални концепт у образовању и васпитању појавио се у Западној Европи 1975. године као могући модел за који се претпоставља да ће помоћи у превазилажењу проблема мултикултуралног састава европског друштва. У Републици Србији правни оквир и основу за интеркултурално образовање чине међународни инструменти. Као део процеса европских интеграција у Србији, 2017. године отворено је Поглавље које се тиче образовања, културе, спорта и омладине. Хармонизацијом прописа у области образовања и културе отварају се и могућности за интеграцију интеркултуралног образовања у образовни систем Србије (Beara i dr. 2018: 83). Овај рад тежи да овој интеграцији да свој допринос. С обзиром да се у Националној стратегији Русина до 2020. године (Vislavski i dr., 2013) уопште не помиње интеркултуралност, у нову

стратегију би је требало унети. Подсећамо да је један од циљева образовања и васпитања „развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине“ (Vlada Republike Srbije, 2017). У оквиру русинске националне заједнице не налазимо монографије на тему интеркултуралности, а научно-истраживачки радови су се појавили тек у новије време на конференцијама ИнтерКулт Педагошког завода Војводине које се организују од 2015. године.

ЗАКЉУЧАК

Војводина је мултикултурална заједница и у таквој заједници деца се већ од првих интеракција у кругу породице и у непосредном окружењу, укључују у комуникацију на два, па и више језика. У заједницама које промовишу социјалну укљученост свих, а различитост посматрају као потенцијал, нарочита пажња се поклања процесима који доприносе очувању и суживоту различитих култура.

У мултикултуралним заједницама због комплексности и противречности многа питања остају још увек отворена. Паралелни процес глобализације и мултикултурализма повећава кризу културе и очувања језика, што све са собом повлачи кризу културног идентитета. То се односи и на русински језик и русински културни идентитет. Пред образовну политику стављају се велика очекивања и изазови, а решење се види у интеркултуралном образовању и образовним реформама које делују у циљу очувања култура. Не треба дозволити да време у коме се налазимо доведе од асимилације култура и нестанка језика и традиције мањинских народа. Стога образовање има задатак да припреми и научи ученике да као одрасли чувају своју културу и свој језик. Уколико желимо да постигнемо мир потребно нам је холистичко образовање, мултикултурално и интеркултурално образовање. Кључ успеха лежи управо у образовању које може утицати на промене у целом друштву.

ЛИТЕРАТУРА

- Beara, M.–Bu, A. & Savić, S. (2018). Obuka interkulturalnog obrazovanja nastavnika u Srbiji – iskustva i rezultati (2013–2017). U: Spariosu, L., Ivanić, I., Petković, V. (ured.) (2018). *InterKult 2017, vol. 1*. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine, Filozofski fakultet. 81–100
- Dražković, B. (2019). *Etnologistična vitalnost rusko-h jezika u Srbiji*. Novi Sad: Zavod za kulturu vojvodjanskih Rusnacoeh. (Cyrillic)
- Đukić, M.–Đermanov, J. & Kosanović, M. (2013). Pedagogija različitosti: za dijalog kultura u inkluzivnoj školi. U: Živančević Sekeruš, I. (ured.) (2013). *Susret Kultura – Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum (1)*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 191–200. Preuzeto sa <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2013/978-86-6065-184-8> (Cyrillic)
- Fejsa, M. (2010). *Nova Srbija i njena rusinska manjina / Nova Srbija i jej ruska menšina/ The New Serbia and Its Ruthenian Minority*. Novi Sad: IK Prometej, KPD DOK.
- Grandić, R. (2006). *Globalizacija i obrazovanje*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine. (Cyrillic)
- Ilić, N. (2019). Etnolingvističko istraživanje Rusina u Vojvodini. U: Ramač, Ja., Petković V. & Mudri, A. (ured.) (2019). *InterKult 2018*. Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine, Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet – Odsek za rusinistiku, 77–95.
- Mikeš, M. (2000). *Dete u svetu dvojezičnih čarolija: priručnik za roditelje i prosvetne radnike*. Veternik: LDIJ.
- Mikeš, M. (2001). *Kad su granice samo tarabe: istraživanja višejezičnosti u Vojvodini*. Novi Sad: Jugoslovensko društvo za primenjenu lingvistiku, Futura publikacije.
- Milutinović, J. (2008). *Ciljevi obrazovanja i učenja u svetlu dominantnih teorija vaspitanja 20. veka*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Miljković, M. (2015). Jezik i kultura. U: Minić, S. (ured.) (2015) *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta Prizren–Leposavić, (9)*. Leposavić: Univerzitet u Prištini – Učiteljski fakultet. 153–164. Preuzeto sa <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=1452-93431509153M> (Cyrillic)

- Pavlinić–Wolf, A. (1985). Definicije materinskog jezika i s njima povezani problemi. *Migracijske i etničke teme*, 1(3–4), 57–68. Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/128938>
- Petsinis, V. (2004). Vojvođanske nacionalne manjine – sadašnje stanje i budući izgledi. *Sociološki pregled*, 38(1–2), 219–237. (Cyrillic)
- Skutnab–Kangas, T. (1991). *Bilingvizam: da ili ne*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Tripković, M. B. (2005). Multikulturalnost, multikulturacija i prava manjina. *Sociološki pregled*, 39(1), 81–95. (Cyrillic)
- Vidosavljević, S.–Vidosavljević, M. & Krulj–Drašković, J. (2016). Interkulturalna nastava u vaspitno-obrazovnom procesu. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta Prizren-Leposavić*, (10), Leposavić: Univerzitet u Prištini – Učiteljski fakultet. 185–201. Preuzeto sa <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=1452-93431610185V> (Cyrillic)
- Vislavski, B.–Fejsa, M.–Kišjuhas Ja. & dr. (2013). *Nacionalna strategija Rusnacoč/ Nacionalna strategija Rusina / The National Strategy of the Ruthenians*. Novi Sad: Nacionalni sovjet ruskej nacionalnej menšini, NVU Ruske slovo. (Cyrillic)
- Vlada Republike Srbije. (2017). *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*. Beograd: Službeni glasnik RS.
- Zakić, K. & Milutinović, O. (2014). Kulturni konflikti u uslovima globalizacije. *Godišnjak Fakulteta za kulturu i medije: komunikacije, mediji, kultura*, 6 (6), 487–507. Preuzeto sa <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=1821-01711406487Z> (Cyrillic)
- Žarić, M. (1997). Multikulturalnost - nastojanje ili himba? (Analiza pojma na primjeru Njemačke). *Revija za socijalnu politiku*, 4 (2), 139–148. Preuzeto sa <https://hrcak.srce.hr/29870>

Jasmina Klemenović, Dorotea Budinski

PRESERVATION OF LANGUAGE AND CULTURE IN A MULTICULTURAL COMMUNITY

Summary

The current world is becoming more and more multicultural. As part of global expansion, there are radical changes in the traditional culture related to the national

context, which has begun to lose its former reputation. Globalization is changing the way we experience our cultural identity and the way we experience the cultural belonging of other people. The parallel processes of globalization and multiculturalism increase the crisis of culture, as well as the cultural identity crisis. We are witnessing the assimilation of cultures. Members of different cultures must build their cultural identity, accept their diversity, and learn to respect other cultures. The process of belonging to a community doesn't imply ignoring cultural differences, nor cultural assimilation. Education plays a significant role in all this. There is a need to reform education for interculturalism and to prepare teachers for a new concept of education.

The paper analyzes multicultural and intercultural education in the function of preserving the Ruthenian language and culture.

Key words: multiculturalism, language, culture, minorities, Ruthenian language, multicultural education, intercultural education

КАНОНСКА ВИЗИТАЦИЈА ГРЕКОКАТОЛЇЦКИХ ПАРОХИЈИОХ БАЧКО-СРИМСКОГО ДЕКАНАТУ КРИЖЕВСКОЙ ЕПАРХИЈИ З 1838. РОКУ*

У историографіи Руснацох у Южней Угорскей записніки з канонских визитацијоих були релативно мало хасновани, углавним лем з часу кед Руснаци у Бачки були под юрисдикцију римокатолицкей Калочскей архиепископиі (1751–1777), а од 1777. року, кед постали конститутивна часц Крижевскей епархиі, часточно хасновани записніки з 1838. року. Прето тримаеме же значне опубліковац препис Записніка з канонскей визитациі грекокатолицких парохийоих Бачко-сримского деканату з 1838. року, хтори дава надосц податки о церковно-религийним, просвитним и привредним живоце Руснацох у тим часе. Документ публикуеме паралелно у оригиналу на латинским и у прекладзе на руски язык з потребнима коментарами. То по тєраз єдини познати записнік з кононских визитацијоих Бачко-сримского деканату по конец XIX века.

Ключни слова: Канонска визитација, Руснаци, грекокатолики, Керестур, Коцур, Нови Сад, Шид, Петровци.

Записніки о канонских визитацијоих як церковни протоколи настали пре потреби церкви: висши церковни власци, окончуюци контролу поєдиних парохийоих и заєдніцох на своєй обласци, водзели о тим подробни записніки, хтори маю першорядне значене за церковну историю. Вони даваю автентични податки о будованю церковних обєктох, о инвентару, у обставиоих у парохийоих, о жительство и вирних, о церковних службєнікох, о парохови, управительови парохийи/администраторови и капеланох, о школох и учительоих, о

---

* Робота робена у рамикох проєкту *Војвођански простор у контексту европске историје* Одделєня за историю Филозофского факултету у Новим Садзе ч. 177002, котри финансиує Министерство просвити, науки и технологийного розвою Републики Сербии и проєкта *Русинистичка истраживања као одговор на захтеве дигиталне ере* (котри финансиує Покрїински секретаријат за високе образованє и наукововигледовацку діялносц ч. 142-451-2968/2020-01.

теметовоx, о церковних шветоx, часто и о обичайоx и моралним живоце вирних. Окрем того, у записнікох з канонских визитацийоx часто ше находза драгоцини податки о економских обставинох, о урожаю и ценох зарна, о роботоx на даєдних обектох и велі други (Sršan 2006: IX– XIX; 2007: VII – XIV; Ostergatová 2007).

У периодзе кед Руснаци грекокатолики у Бачки у церковно-вирским поглядзе були под юрисдикцию римокатолицкей Калочскей архиепископиї (1751–1777), окончени три канонски визитациї (1762, 1767 и 1778), з котрих зачувани официїни записніки або їх преписи, а перши их у историографії похасновал Гавриїл Костельник (Kostel'nik 1998). Найобширнейши тот з 1767. року, котри опубліковани у оригіналу на латинским и у прекладзе на українски язык (Рамач 2010). Од часу кед Руснаци грекокатолики 1777. року вошли до складу новооснованей Крижевскей епархиї як єй конститутивни елемент, канонски визитациї випатра були ридши, або голем не находзиме о тим податки и зачувани записніки з XVIII вику. Влеце 1838. року окончена канонска визитация грекокатолицких парохийоx у Бачко-сримским деканату, з котрей у архиви грекокатолицкей парохий у Руским Керестуре зачувани досц обширни препис Записніка и як окреми прилог обширнейших одвитоx на даєдни поставени питаня пароха Янка Копчая о керестурскей парохий (АПРК, 1838). Понеже записнік з канонскей визитациї з 1838. року и спомнути прилог даваю вельо значни податки о самей парохий и церковним живоце, але и ширше, о школи, о економских обставинох и другим, приношиме го у оригіналу на латинским и у прекладзе на руски язык. Трицетих рокох, точнейше 1835. и 1836. року окончовани канонски визитациї евангелистичних церковних заєднїцоx – парохийоx Банского дистрикту у Бачко-сримским и Банатским сениорату, записніки з хторих добре зачувани у оригіналу и легко доступни копії у електронскей форми (Hungaricana). Преанализовали зме тоти цо ше одноша на словацки населєня и у коавторстве з Даниєлу Марчокову их пририхтуєме за публикованє, а записнік з визитациї парохий Кисач з 1835. року уж опубліковани (Рамач – Марчок 2020). Тот материял голем часточно вихаснуєме за поровнанє основних прикметоx записнікох з канонских визитацийоx грекокатолицких и евангелистичних церковних заєднїцоx/обществоx того часу, а за поровнованє похаснуєме и звити з канонкей визитациї

римокатолицькей Дяковскей бискупії з 1833. року за Осек и околїско (Sršan 2007).

Записніки з канонских визитацийох евангелистичних церковних заєдніцох Бачко-сримского и Банатского сениорату у целосци и барз добре зачувани, з прецизнима записами и описами кеди и як у нїх окончена визитация, хто ю водзел, хто официйно бул присутни од представнікох церковних, державних и воєних власцох. Поровнююци записніки з канонскей визитатїї грекокатолицьких парохийох Бачко-сримского деканату зоз 1838. року зоз спомнутима евангелистичними з 1835. и 1836. року, мож видзиц вельо подобносци, але и велї розлики. Евангелистични звити з найвекшей часци одвити месних священїкох/министрох Божого слова, як ше их звичайно менує, на поставени питаня котри достали од администрації Банского дистрикту. Шицки записніки словацких церковних заєдніцох писани на латинским язїку. Месни священїки одвити давали обширно, звичайно на дзешец або и вецей писаних бокох велього формату. Ту ше часто находза досц подробни податки: о снованю населеня, о снованю церковней заєдніци, о будованю храму з його подробним описом, о дзвонох, церковним инвентару, обрядних кнїжкох у церкви и о библиотеки на парохїї, о министри, з кратку биографию, поготов о його школованю и рушаню у служби, далей о окончованю богослуженьох и обрядох, о катезизації, о статистици вирних у прешлим року, о фари, о учительови з його кратку биографию, о школским будунку, числу школярох, о самим процесу ученя, о кнїжкох котри ше хасную итд., о бабицох, теметовох и гробарох, о моралним живоце церковней заєдніци. Ту и одвити на поставени питаня чи парох и учитель маю даяки пригварки на церковну заєдніцу, односно чи заєдніца ма пригварки на пароха або учителя, на їх справованє, морални живот и окончованє предвидзених длужносцох котри им зверени. На концу записніка окончователь канонскей визитатїї у даскелїх точкох точно наводзи зауваги о недостаткох односно о тим цо и як у наиходзацим периодзе треба виправиц. Окончователь визитатїї дава кратку, але дакеди и досц критично, оцену моралного характеру и вкупней діялносци пароха и учителя. Гу поєдиним звитом як прилоги приложени контракти церковней заєдніци зоз священїками и учителями, котри писани на латинским, словацким або немецким язїку. З єдним словом, мож повесц же записніки канонскей визитатїї Евангелистичне҃й церкви Бачко-сримского и

Банатського деканату обширни и даваю вельо податки як о чисто церковно-религийним, так и о просвитним, дружтвеним и економским живоце тей заедніци.

Записніки з канонских визитацийох римокатолицкей Дяковскей бискупії за Осиек и околїско з 1833. року по даєдних елементох подобни записніку грекокатолицких парохийох Бачко-сримского деканату з 1838. року, але ше по велїх и розликую. Як перше, Дяковска бискупия пред початком визитациї послала парохом материял односно питаня друковани у форми кнїжки велького формату на 47 бокох, у котрей єст 15 поглавля з численима питаннями и при нїх охабеним празним местом дзе парох мал давац одвити. Ниа, голєм основни поглавля: о парохийней церкви, о єй будованю, нукашньосци и инвентару; о филиялох, приватних капелох, теметовох; о богослуженьох и їх розпорядку; о казаньох и катехизациї; о подзельованю св. тайнох; о парохийним доме и о парохових и капеланових приходох; о школи и учительови; о парохиянох и їх обичайох и способе живота; статистика парохії итд. Мож повесц же єст подобносци, кед слово о питаньох канонских визитацийох трох спомнутих конфесийох. Очиглядне же питаня канонскей визитациї Дяковскей бискупії з 1833. року найрозробенши: у 15 насловених поглавїох ше гледаю одвити на велї питаня. За розлику од записнікох спомнутих канонских визитацийох римокатолицкох и евангеликох, дзе на поставени питаня даваю одвити лєм парохове, у записніку з канонскей визитациї грекокатолицких парохийох з 1838. року на 10 поставени питаня одвитую предняки церковного общества а на 25 питаня – парохове.

Прилог котри гу препису записніку о канонскей визитациї приложел керестурски парох Янко Копчаї по своєй обширносци и змисту подобни евангелистичним и римокатолицким записніком зоз спомнутих канонских визитацийох, гоч є не у шицких елементох таки обширни. Зоз тексту записніка грекокатолицких обществох мож заключиц же подобни прилоги, яки керестурски парох, давали и парохове/управителе других грекокатолицких парохийох у Бачки и Сриме, але тоти, нажаль, не пренайдзени.

Канонску визитацию грекокатолицких парохийох Бачко-сримского деканату 1838. року окончел крижевски владика Габриєл Смичиклас, як то записане у спомнутим прилогу канонскей визитациї за

керестурску парохію, але у самим препису записніка не подписани окончователь/окончователе канонскей визитації ані нет ніяки подписи.

У презентованю латинского тексту будземе ше притримовац основних постулатох опубликованя оригинальних жридлов такей файти. Найчастейши и узвичаєни скрацєня у самим тексту будземе розришовац у угластих заградзєньох лєм першираз кєд ше зявюю, же би ше з частим повторйованьом не обтерховйовало основни текст, а наводземе их и на концу уводного тексту. Ханованє велькей букви, хторе не вше логичне и часто недошлїдно хаснованє, не будземе мянєц. Интерпункцію тиж так не будземе мянєц. Нашо интервенції буду у угластих заградзєньох [], а евентуално нечитлїви текст будзе означени у округлих заградзєньох ().

Препис записніка з канонскей визитації грєкокатолїцких парохийох Бачко-сримского деканату з 1838. року так направени, же на прєгнутих на поли по вертикали паперу з лївого боку наведзени питаня, а з правого боку стоя одвити. Жридлови материял будземе так публикувац. Медзитим, питаня ше наводза лєм раз, за керестурску парохію, а за други парохії дати лєм одвити на тоти питаня. Же би опубликованє жридлового материялу було прєгляднейше за читачох, поставени питаня парехови и обществу будземе давац у першим слупчку зоз звичайним писмом, а одвити у другим слупчку з италиком. Так исто будземе давац и прєклад тексту з латинского на руски язык.

- B. – Benignus – Благородни
- C., Cottus – Commitatus – жупания
- D., Dnus – Dominus – пан
- F., fl. – florenus – форинт
- H. – Hungaria, Hungaricus – Угорска, угорски
- I., Incl. – Inclutus - прєшветли
- Metr. – Metreta – мера, кабел
- Offo – Officium – длужносц, обовязок
- Pos. Poson – Posoniensis – пожунски – братиславски.
- R. – Regius, Regia – кральовски, кральовска
- SS. – Sanctissimum – Прєсвята Евхаристия
- Ttlo – titullo – на мєно, за.
- xr – cruciferus – грайцар (1/60 форинта)

Acta	Записнік
<p>Visitationis Canonicae in Parochia Keresztur I[ncltyti] C[ommitatus] Bacsieni ingremiata die 15. Julii 1838. per infrascriptum institutae</p>	<p>Канонскей визитаціі у парохіі Керестур у Прешветлей жупаніі Бачкей дня 15. юлія 1838. року котру окончел долуподписани</p>
<p>Quaestiones Senioribus Communitatis Parochialis praepositae.</p>	<p>Питаня поставени предняком парохийного общества</p>
<p><i>Responsa seniorum Communitatis</i></p>	<p><i>Одвити преднякох общества</i></p>
<p>1. An Parochus singulis Dominicis et festis de praeepto Conciones habeat, et quo fervore, quo fructu? An non plures et qua de causa intermittat? Idem de Catechesibus, et an quaestiones proponat, parvulorum fervorem et modestiam procurat?</p>	<p>1. Чи парох каждой недзелі и на швета трима предписани казані, з яким одушевийом, з яким успехом? Чи не часто и пре яку причину то препущує? Так и о катехизацийох, чи поставя питаня, чи дзецом з дзеку и з розуменьом виклада?</p>
<p><i>Conciones communiter diebus Dominicis et festivis fiunt, nisi aliquod notabile impedimentum intercederet, ita etiam Catechisationes.</i></p>	<p><i>Казані взагалі и внедзелю и на швета ше трима, кед же ше не случи даяка винімкава причина, а так и катехизацію.</i></p>
<p>2. An rite Sacramenta administrat? Diebus festivis de praeepto et praevie Confessiones audiat? Et fiduciam Suorum habeat?</p>	<p>2. Чи часто Тайни прислугує? Чи на швета по предписаню пред тим споведа? Чи ма довириє своїх [вирних].</p>
<p><i>Hic puncto plene satisfit.</i></p>	<p><i>По тей точки цалком задовольючо.</i></p>
<p>3. An diligenter aegrotos visitat, morientibus fideliter asistat.</p>	<p>3. Чи пилно нащивює хорих и чи дзечне приходзи гу тим на умору.</p>
<p><i>Aequae plene satisfit.</i></p>	<p><i>Тиж цалком задовольючо.</i></p>
<p>4. An Scholas frequenter adeat, et profectum parvulorum exstimulet?</p>	<p>4. Чи школу часто нащивює, чи побудзує напредованє школярох?</p>
<p><i>Aequae satisfit.</i></p>	<p><i>Тиж задовольючо.</i></p>

<p>5. An Sacrum quotidie vel saepius et qua hora celebrat? <i>Sacra si non bina sic unum fit.</i></p> <p>6. An diebus festis et profestis pomeridianas devotions instituat, et quales? <i>Aequae plene satisfit.</i></p> <p>7. An Domus Dei decorum et munditiam curat Parochus, et etiam aedituus? <i>Aequae plene satisfit.</i></p> <p>8. Num aliquid in Parochi moribus eos offendat? Vel super aliquo functionum neglectu querelas habeant? <i>Nihil quod offendat imo quod aedificet, adeoque nec querelam ullam contra ullum curatum.</i></p> <p>9. Num frequenter excuriat et Parochiam deserat? Si – an popinam frequentet? <i>Non imo permultum domi manet.</i></p> <p>10. An sciant scandalum aliquid et vitium in Communitate grassari? Vel sciant lites et diffidentiam in illum. <i>Nullum pensus. Nec ullae dissensiones Parocho cum parochianis, sed maxima confidentia erga illum ducuntur.</i></p> <p>Continuatur circa Parochiam Kereszturiensis</p> <p style="text-align: center;">Quaestiones Parocho propositae <i>Responsa Parocho ad quaestiones</i></p> <p>1. et 2. quaestio proponitur Parocho prout et Communitas proposita fuit.</p>	<p>5. Чи Службу служи кажди дзень або частейше и на кельо годзин? <i>Служби ше служи єдну або два.</i></p> <p>6. Чи на швета и пред шветом служи пополадньово богослуженя и котри? <i>Тиж так цалком задоволюючо.</i></p> <p>7. Чи Дом Господні парох трима украшени и чисти, а тиж и церковнік? <i>Тиж так задоволюючо.</i></p> <p>8. Чи их даяк парохова норов повредзує? Чи маю даяку жалбу пре занєдзбованє даєдних длужносцох? <i>Ніч цо повредзує, напроцив, лєм цо воздзвигує, а нет ані жалби на його службу.</i></p> <p>9. Чи часто одходзи и охабя парохию? Чи ходзи по карчмох? <i>Не, але є найвецей дома.</i></p> <p>10. Чи знаю за даєден скандал и хиби котри ше у обществу случую? Чи знаю за звади або недовиріє до нього? <i>Ніч. Нет даяки нескладаня мєдзи парохом и парохиянами, але найвєкше довриє маю гу ньому.</i></p> <p style="text-align: center;">Предлужує ше о керестурскей парохії</p> <p style="text-align: center;">Питаня поставени парохови <i>Парохово одвити на питаня</i></p> <p>1. и 2. Поставаю питанє парохови як и обществу.</p>
---	---

<p><i>Prima et secunda sicut Communitas respondit.</i></p>	<p><i>На перше и друге одвитує як и общество.</i></p>
<p>3. Num sit instructus libris asceticis, sacris Bibliis, Concilis Tridentino, Catechismo Romano, vel alio, libris etiam Theologiae satis moralis, praeter Breviarium et Rituale vulgo Trebnik. An libros periculosos in Parochia exturbet?</p> <p><i>Thesaurio litterario ista Parochia plene instructa, quoad libros periculosos nullus casus fuit.</i></p>	<p>3. Чи ма кніжки аскетски, святи Библиї, Концилу Тридентского Катехизм Римски або други, кніжки теологийни морални, окрем Бревиара и Ритуала – по народним Требника. Чи оддалює з парохії небезпечни кніжки?</p> <p><i>Тота парохия подполно обезпечена з кніжковим скарбом, а цо ше дотика небезпечних кніжкох – не бул таки случай.</i></p>
<p>4. Num et quoties per annum Sacramentalem Confessionem deponat? An se quotidie lectione Sacra reficiat? An Vespertinum Conscientiae Examen instituat?</p> <p><i>Toties quoties necessarium invenit, quadragesimali numquam intermissa et ceterum plane satisfacit.</i></p>	<p>4. Чи и кельо раз до рока тайну споведзи отримує? Чи каждодньово чита Часослов? Чи практикує вечарше випитованє совисци?</p> <p><i>Тельо раз кельо раз трима же потребне, у Вельким посце нїгда не виостава, и друге цалком задоволююцо.</i></p>
<p>5. Num Curam Domus et fabricate Ecclesiae habeat? Sarta tecta conservat?</p> <p><i>Curia parochialis et Ecclesia in bono statu.</i></p>	<p>5. Чи ше стара о парохийним доме и о отримованю церкви? Чи у добрим стану отримує.</p> <p><i>Парохиялни дом и церква у добрим стану.</i></p>
<p>6. Num quaerelam contra Parochianos vel Praefectum loci habeat?</p> <p><i>Nullam.</i></p>	<p>6. Чи ма жалби на парохиянох або месного нотара?</p> <p><i>Не ма.</i></p>
<p>7. Num sciat abusus et scandala in loco suo vel alio grasari?</p>	<p>7. Чи зна же ше случую злохаснованя або скандали у його або сушесним</p>

<p><i>In propria Parochia nullum, in vicina Kuczuriensi dissensiones Parochum inter et Capellanum grassari et populum enormiter scandalisari ex pluribus intrixis.</i></p> <p>8. Num Praefectus loci vel Patronus cum sua potentate sufficiat? –</p> <p><i>Ad 8. Nullus casus necessitatis assistentiae fuit.</i></p> <p>9. Num quempiam vicinorum Sacerdotum sciat off[ici]o male fungentem vel aliquot vitio laborantem?</p> <p><i>Ad 9. Nihil scit de hoc.</i></p> <p>10. Num Parochiani officia Divina frequentant, vel alio delabantur? Num omnes paschali praecepta vel Legibus Ecclesiae satisfaciunt?</p> <p><i>Ad 10. Omnino frequentant diligenter, prout et legibus Ecclesiae plene satisfaciunt.</i></p> <p>11. Num quae aedificia domus vel Ecclesia sunt ruinosae?</p> <p><i>Ad 11. Curia Parochiali et Ecclesia in bono statu, praeter-quam in arcuulo Ecclesiae magnae fissurae periculosae videntur.</i></p> <p>12. An paramentis et sacra supplectili Ecclesia sufficienter provisae sit?</p> <p><i>Ad 12. Elegantibus et quidem ad sufficientiam.</i></p>	<p>населенню?</p> <p><i>У своєї парохії не, а у сушедней парохії у Коцуре незлагодя медзи парохом и капеланом и народ ше з численима интригами уводзи до спокуси.</i></p> <p>8. Чи нотар або патрон зоз свою власцу задоволюю?</p> <p><i>Не була причина за потребу такей асистенції.</i></p> <p>9. Чи зна же дасден сушедни священїк недобре окончує свою длужносц або прави даяки чкоди?</p> <p><i>Не зна ніч таке.</i></p> <p>10. Чи парохияне нащивую Служби Божо, або одходза индзей? Чи шицки вельконоцну споведз [окончели] и чи сполною церковни предписаня?</p> <p><i>Нащивую цалком пилно, а и церковни предписаня цалком сполною.</i></p> <p>11. Чи будови парохийного дому и церкви руйновани?</p> <p><i>Парохийни дом и церква у добрим стану, окрема же ше на зводу/повали церкви видза вельки небезпечни пукліни.</i></p> <p>12. Чи церква достаточне забезпечена зоз святима предметами и судзину.</p> <p><i>З прикладними и достаточне.</i></p>
--	--

<p>13. Ad quem Jus Patronatus spectat? Quid Ecclesia t[i]t[u]lo dotis possidet, et unde alio re suos proventus percipit? Ubi hi proventus asservantur? Perceptiones et erogationes an accurate et per quem connotantur? Per quem item Rationes ducuntur? Et an quolibet anno et cui exhibentur?</p> <p><i>Ad 13. Ad Excelsam Cameram R[egio] H[ungaricam] Aulicam. Ex bursali collecta seu fidelium oblati, hi proventus asservantur in cassa Ecclesiae, et ipsa cista in Ecclesia. Perceptiones et Errogationes notat Parochus loci et consignat pecuniam ad cassam medio Syndici. Cassa provisa duabus Clavibus quarum una apud Parochum, alia apud Syndicum.</i></p> <p>14. Qualis ordo Divinorum in haec Ecclesia peragi solitorum?</p> <p><i>Ad 14. Hic adnexa sub A deductio docet.</i></p> <p>15. An proles, quae in casu necessitatis per obstetricem bap-tisantur, per Parochum vel Cooperatorem sub conditione rebaptisantur?</p> <p><i>Ad 15. Casus non fuit, interim Parochum prodesse ut rebaptisetur.</i></p> <p>16. An SS. Eucharistiae Sacramentum continuo et munde asservatur in Ecclesia numquam vero domi? Quoties itam particulae in aestate quoties in hyeme</p>	<p>13. Хто ма право патронату? Цо церква ма на мено дотациї и одкаль индзей збера свой приход? Дзе ше чува ей приход? Чи ше точно водза приходи и розходи и хто их записує? Хто водзи рахунки? Чи ше каждого року и кому подноша?</p> <p><i>Прешеветла Кральовска дворска угорска комора. Зоз дзвончка и прилогох вирних; приходи ше чуваю у церковней каси, а тот ладичка у церкви. Приходи и розходи призначує парох, а касир уклада пенєж до каси. Каса ма два ключи од хторих єден при парохови а други при касирови.</i></p> <p>14. Яки порядок отримованя богослуженьох у тей церкви?</p> <p><i>То приложене у прилогу А.</i></p> <p>15. Чи дзеци котри у случаю потреби окресцела бабица парох або капелан знова кресца ”под условийом”.</p> <p><i>Не бул таки случай, а парох трима же треба ознова кресциц.</i></p> <p>16. Чи Святу тайну Евхаристії непрерывно и чисто чуваю у церкви и нігда дома? Кельо раз частки влєце, а кельо раз вжиме заменю и на яки</p>
--	---

<p>renovantur, quis modus deferendi ad infirmos Eucharistiam? An exteri Sacerdotes absque commendatiis Litteris admituntur ad Celebrationem? An Cantilenaе privatae, quae terminato per Sacerdotem funere, vel alia occasione per Cantores decantantur ad pietatem sunt compositae?</p> <p><i>Ad 16. Continuo in Ecclesia munde asservatur et nunquam domi. Particulae fere in dies renovantur. SS. Eucharistiae Sacramentum ad infirmos defert Parochus indutus praecedente uno homine cum lampade ardente. Absque commendatiis litteris non admititur. Cantilenaе decantari solitae ad pietatem compositae sunt.</i></p> <p>17. An Confessiones in Ecclesia vel in cubiculo privato exaudiuntur? Et an exteri Sacerdotes absque licentia Ordinariatus ad audiendas confessiones admittuntur?</p> <p><i>Ad 17. In Ecclesia constantanter nisi forte aliquis sit surdus cujus Confessio in cubiculo exauditur. Non admittuntur.</i></p> <p>18. Quibus diebus et quanto cum interstitio denuntiationes sponsorum fiunt, quando sponsi, et quot adhibitis testibus et an in Ecclesia copulantur? An prius ad copulationem admittuntur quam scitu necessaria adiscunt? An prius</p>	<p>способ Евхаристию ноша хорим? Чи ше священікох звонка без писма препоруки допущує служиц? Чи приватни писні, котри ше шпива кед священік закончи хованє, або у другей нагоди дзияци шпиваю зложени побожно?</p> <p><i>Непреривно ше чуваю чисто у церкви и нігда дома. Частки ше скоро кажди дзень обновюю. Святу Евхаристию священік хорим ноши достойно облечени а пред нім идзе человек зоз шветлом. Без писма препоруки не допуцую. Писні котри ше шпива побожно зложени.</i></p> <p>17. Чи ше споведаю у церкви чи у приватней хижі? Чи ше священіки без дошлебодзєня Ординариату пуцаю же би споведали?</p> <p><i>Више у церкви, гибаль же дахто барз глухи и такого ше споведа у хижі. Не допуцую ше.</i></p> <p>18. Хтори дні и у яким интервалу ше окончую оглашки заручених, кеди заручени и кельо маю шведкох и чи ше у церкви винчаю? Чи ше пушаю же би ше винчали скорей як науча потребне? Чи ше пред тим споведаю и</p>
--	---

<p>confitentur et communicantur? An conjuges privata autoritate ab invicem divertentes in Parochia existent.</p> <p><i>Ad 18. Continuis tribus diebus Dominicis aut festis quibus praemissis proceditur ad copulationem adhibitis duobus testibus. Non prius confitentur et communicant. Unum par circa quod Consistorio excusant relatum.</i></p> <p>19. An in funeribus quidam abusus vigent, et an cadavera mortuorum ante effluxum 48 horarum sepeliuntur.</p> <p><i>Ad 19. Abusus nulli fiunt neque cadavera ante effluxum 48 horarum sepeliuntur, nisi ex Chyrurgi idultu.</i></p> <p>20. An existant Matriculae Ecclesiae et protocolla Parochialia, et ubi Matriculae asservantur et custodiuntur?</p> <p><i>Ad 20. Exstant, et in Curia Parochiali custoduntur tam Matriculate quam et Protocolla.</i></p> <p>21. Quae fundatae seu dotatio Parochi? Quae item capellani, quid Parochus titulo stolae percipit a copulatione, quid a Baptismo? Quid a Sepultura majori, quid a minori? Quid ab introductione puerperae?</p> <p>22. An exstat Schola in Parochia an et quem magistrum habeat et quid idem titulo annuae intertentionis habet, quales item</p>	<p>причащаю? Чи у парохії єст малженски пари на приватни способ розидзени.</p> <p><i>Непреривно три недзелі або швета котри предходза, а винчаню заручених у присутносци двох шведкох. Не скорей як ше висповедаю и причащаю. Єдно котре Консистерия розришела.</i></p> <p>19. Чи ше на хованьох случую препущеня, и чи ше покойни ховаю скорей як ше наполня 48 годзини.</p> <p><i>Не случую ше ніяки препущеня, ані ше покойни не ховаю скорей як ше наполня 48 годзини, гібаль з дошлєбодзеньом хирурга.</i></p> <p>20. Чи єст церковни матрикули и парохийни протоколи, и дзе ше матрикули находза и чуваю?</p> <p><i>Маю, и чуваю ше и матрикули и парохийни протоколи у парохийним доме.</i></p> <p>21. Яки фондациі або дотацию ма парох? Яки ма капелан? Кельо парох достава як штолу од винчаня и кресценя? Кельо од велького хованя и кельо од малого, а кельо од виводкох?</p> <p>22. Чи єст у парохії школа, чи маю учителя и кельо достава рочне плацу, якей є норови, чи свою службу пилно</p>
---	--

<p>mores praesefert, et an Offo suo diligenter funfiter.</p> <p>23. Quis Cantor? An bonorum morum, et an Offo suo accurate fungitur.</p> <p>24. Quale famulitum Parochus, quale item Capellanus habet?</p> <p><i>Unum servum, unam cocam et unam ancillam, omnes bene moratos.</i></p> <p>25. An Capellanus Parochi dispositionibus obsequatur, an diligenter munere suo fungatur. An Parochus in ejus moribus aliquid invenit corrigendum? An denique ille contentus sit?</p> <p><i>Ad 25. In omnibus Parocho suo obsequitur, in omnibus Offo suo satisfacit, et mores inculpatos praefert.</i></p>	<p>окончує?</p> <p>23. Хто дзьяк? Чи є морални и чи свою длужносц точно окончує?</p> <p>24. Яких слугох ма парох, а яких капелан?</p> <p><i>Єдного слугу, єдну кухарку и єдну служніцу, шицки доброго моралу.</i></p> <p>25. Чи ше капелан повинує парохови и чи пилно окончує свою длужносц. Чи парох трима же ше тот у своїх обичайох ма дацо пременїц? И на концу, чи є з нїм задовольни?</p> <p><i>У шицким ше повинує парохови, шицки своєю длужносци сполнює, и морално є прикладни.</i></p>
--	--

<p>Acta Visitationis Canonicae in Parochia Graeco-Catholica Kuczuriensi I C[omi]t[a]tui Bacsiensi ingremiata die 16. Julii 1838 per infrascriptum peracta</p> <p>Quaestiones eodem Communitatis quae et in priori Parochiae propositae.</p> <p><i>Responsa.</i></p> <p><i>Ad 1. Plene satisfat.</i></p> <p><i>Ad 2. [Plene satisfat]</i></p> <p><i>Ad 3. [Plene satisfat]</i></p> <p><i>Ad 4. [Plene satisfat]</i></p>	<p>Записнік канонскей визитації у грекокатолицькей парохії у Коцуре у Прешветлей Бачкей жупанії 16. юлия, котру окончел долуподписани</p> <p>Питаня поставени тому обществу исти як и у предходней парохії.</p> <p><i>Одвиту</i></p> <p><i>1. Цалком задоволює.</i></p> <p><i>2. Цалком задоволює.</i></p> <p><i>3. Цалком задоволює.</i></p> <p><i>4. Цалком задоволює.</i></p>
---	---

<p><i>Ad 5. Quotidie sacrum celebratur.</i></p> <p><i>Ad 6. Vesperae diebus Dominicis et festivis inomisse celebrantur.</i></p> <p><i>Ad 7. Ecclesia in (...) munditia per Parochum conservatur.</i></p> <p><i>Ad 8. Nihil, sed se utroque contentos esse scilicet et Parocho et Cooperatore.</i></p> <p><i>Ad 9. Non deserit.</i></p> <p><i>Ad 10. Nihil se audit.</i></p>	<p>5. Кожди дзень Службу служи.</p> <p>6. Вечурні внодзелю и на швета вше служи.</p> <p>7. Церкву парох отримує чисто</p> <p>8. Не, з обидвома су задовольни, и з парохом и зоз капеланом.</p> <p>9. Не охабя [парохию].</p> <p>10. Ніч не чул.</p>
<p><i>Responsa [Parochi]</i></p>	<p><i>Одвити пароха</i></p>
<p><i>Ad 1. et 2. [Sicut] Communitas.</i></p> <p><i>Ad 3. Parochia pulchra Bibliotheca instructa, in qua et Theologica selecta Opera et Philosophica et alia sicut docebit index librorum.</i></p> <p><i>Ad 4. In Quadragesima semper et sicut quoties necessarium adinvenit.</i></p> <p><i>Ad 5. Habet.</i></p> <p><i>Ad 6. Contra Parochianos neque Officia]lem Dominalem ullam querelam habet.</i></p> <p><i>Ad 7. Nulli.</i></p> <p><i>Ad 8. Non scit.</i></p> <p><i>Ad 9. [10]Plene satisfaciunt.</i></p> <p><i>Ad 10. [11]Arcus in Ecclesia rupturas habet commisumque est Parocho loci ut per Murariorum Magistrum investigari curet in rupturas, et si aliquid rupturae periculum imminet, prout videtur, Offo Dioecesano referat. Stabula tam pro equis quam pro cornutis animalibus nulla exstant.</i></p>	<p>1. и 2. Як общество.</p> <p>3. Парохия ма красну библиотеку, у котрей ест избрани теологийниши филозофски дїла и други як видно зоз списку кнїжкох.</p> <p>4. У Вельким посце вше, и тельо раз кельо раз дума же потребне.</p> <p>5. Ма.</p> <p>6. Против пароха и панского службенїка нет нїяка жалба</p> <p>7. Нїяку.</p> <p>8. Не зна.</p> <p>9. Цалком задоволююцо.</p> <p>Звод/повала у церкви ма пукліни и наложене месному парохови же би преїт будовательного инжинера випитал пукліни, и кед оцєні же пукліни небезпечни, як випатра, ма поднесц звит епархийней служби. Хлїв не ма ані за конї ані за рогати статок.</p>

<i>Ad 12. Satis proviso.</i>	12. Достаточнo забезпечена.
<i>Ad 13. Jus Patronatus spectat ad Excelsam Cameram. Dotem nullam habet, proventus ejus occurrunt in advoluta deductione sub B. Parochus loci perceptiones notat aedituus erogationes cum cointelligentia Parochi Cassa conservatur in Ecclesia sub duabus clavibus.</i>	13. Право патронату припада Високей комори. [Церква] не ма ніяку дотацию, а ей приходи зоз прилогох, цо у прилогу Б. Месни парох призначує приходи, церковнік видатки у догварки з парохом [виплачує]. Каса ше чува у церкви и ма два ключи.
<i>Ad 14. Docet deductio sub C.</i>	14. То указує прилог Ц.
<i>Ad 15. Rebaptisantur sub conditione.</i>	15. Кресца ше ознова условно.
<i>Ad 16. Declaratum id ipsum quod in Parochia Keresztur.</i>	16. Висловене тото исте цо и у парохії у Керестуре.
<i>Ad 17. In Ecclesia nisi aliquin surdus sit, non admittuntur.</i>	17. У церкви, гибаль же дахто слухи [та у хижі]. Не допуцую ше.
<i>Ad 18. Tribus diebus continuis Dominicis vel festis. Semper in Ecclesia adhibitis duobus testibus. Examinantur praevie. Etiam – Nullum par existit propria autoritate separatum.</i>	18. Три дні неперервно ввезделю або на швето. Вше у церкви пред двома шведками. Пред тим ше випитую. Тиж так. Нет ані єдна малженска пара на приватни способ розидзена.
<i>Ad 19. Sicut Kereszturini.</i>	19. Як у Керестуре.
<i>Ad 20. Exstant, et asservantur in Armario.</i>	20. Маю, чуваю ше у орманє.
<i>Ad 21. Docet deductio sub d.</i>	21. Указує прилог Д.
<i>Ad 22. Exstat Schola, et habet Magistrum Antonium Zsatkovich. Docet deductio sub E. Nucdum bonos praeseferebat mores, et suo Offo fungitur diligenter.</i>	22. Маю школу и учителя Антония Жатковича. Указує прилог Е. Дотераз ше добре справовал и пилно окончує свою длужнось.
<i>Ad 23. Cantor Michael Zabadoss, qui morum bonorum et Officio suo diligenter fungitur.</i>	23. Дзяк Михал Сабадош, доброго справованя и пилно окончує свою длужнось.
<i>Ad 24. Habent famulitium bene moratum.</i>	24. Ма слугу доброго справованя.
<i>Ad 25. Capellanus Parochi</i>	25. Капелан ше не повинує пароховим

<p><i>dispositionibus non paret, culpatos etiam mores se praesefert, per popinas vagatur, in quibus etiam saepius noctu agere solet. Parochus proinde illo contentus non esse.</i></p>	<p><i>розказом, справує ше неприкладно, ходзи по карчмох, у хторих зна препровадзовац ноци. Парох з нїм не задовольни.</i></p>
<p>Acta Visitationis Canonicae in Parochia Graeco-Cath. Neoplantesis IC Bacsiensi ingremiata die 18-a Julii 1838. Per infrascriptum institutae</p>	<p>Записнік канонскей визитації грекокатолицкей парохії Нови Сад и Бачкей жупаниї котру окончел 18. юлия 1838. року долуподписани</p>
<p>Quaestiones Communitati propositae</p>	<p>Питаня поставени обществу</p>
<p><i>Responsa.</i></p>	<p><i>Одвити</i></p>
<p><i>Ad 1. Plene satisfit.</i></p>	<p><i>1. Подполно задоволює.</i></p>
<p><i>Ad 2. [Plene satisfit]</i></p>	<p><i>2. Подполно задоволює.</i></p>
<p><i>Ad 3. [Plene satisfit]</i></p>	<p><i>3. Подполно задоволює.</i></p>
<p><i>Ad 4. [Plene satisfit]</i></p>	<p><i>4. Подполно задоволює.</i></p>
<p><i>Ad 5. Non quotidie sed saepius quae propria Ecclesia caret.</i></p>	<p><i>5. Не кажди дзень, прето же не маю свою церкву, але часто.</i></p>
<p><i>Ad 6. Non propter defectum Ecclesiae.</i></p>	<p><i>6. Не, прето же не маю церкву.</i></p>
<p><i>Ad 7. Plene satisfit.</i></p>	<p><i>7. Подполно задоволює.</i></p>
<p><i>Ad 8. Satisfit.</i></p>	<p><i>8. Задоволює.</i></p>
<p><i>Ad 9. Non.</i></p>	<p><i>9. Не.</i></p>
<p><i>Ad 10. Non.</i></p>	<p><i>10. Не.</i></p>
<p>Continuatio circa Parochiam Neoplantensem</p>	<p>Предлужене о новосадскей парохії</p>
<p>Quaestiones Parochi praepositae</p>	<p>Питаня поставени парохови</p>
<p><i>Responsa</i></p>	<p><i>Одвити</i></p>
<p><i>Ad 1. Et 2. Sicut Seniores Communitatis responrerunt.</i></p>	<p><i>1. и 2. Так як одвитовали и предняки общества.</i></p>

<p><i>Ad 3. Omnibus provisus.</i></p> <p><i>Ad 4. Toties quoties necessarium Quadragesimali unquam neglecta.</i></p> <p><i>Ad 5. Habet, et Sarta tecta cum magno suo aggravio conservat, quod in futurum se nullatenus forte posse declaravit.</i></p> <p><i>Ad 6. Nullum.</i></p> <p><i>Ad 7. In Parochia nulla.</i></p> <p><i>Ad 8. Non suffulcit quantum necessarium esset.</i></p> <p><i>Ad 9. Capellanum Kucurensem Doktorovich vocationi suae non respondere declaravit.</i></p> <p><i>Ad 10. Frequentant, saltem ex mixtis Matrimoniis Graecis non uniti se subducunt.</i></p> <p><i>Ad 11. Scholaris domus et parochialis etiam Curia ex parte reparatione egent.</i></p> <p><i>Ad 12. Pro nunc sufficiente.</i></p> <p><i>Ad 13. Quantum ex traditione habet Jus Patronatus Curiae Parochialis Excelsa Camera R[egio] H[ungarica] Aulica Ecclesiae vero Parochialis fundus Religionis Hungaricus habet. Ecclesia ttlo Dotis habet ex fundo Religionis vigore B[enignae] Resolutionis Regiae 300 fl. quos nunc saltem in Valute Wienensi percipit asservantur apud locale Parochum desuper quotannis Retiones praestando.</i></p> <p><i>Ad 14. Nactenus nullus certus fixus servari poterat ob defectum Ecclesiae praterquam Sacrum Parocho ab 9 horam Armenorum Ecclesia semper</i></p>	<p>3. Зоз шицким обезпечени.</p> <p>4. Тельо раз кельо раз потребне, а у Вельким посце нігда не занедзбана.</p> <p>5. Ма, и шицки будинки у добрим стану з вельку муку отримує, але виявює же убудуце вироятно так не годзен.</p> <p>6. Не ма.</p> <p>7. У парохії не ма.</p> <p>8. Не потримує кельо би було потребне.</p> <p>9. Виявел же капелан коцурски Докторович не одвитуючи за своєю поволане.</p> <p>10. Нащивюю, але тих зоз мишаних малженствох православни ту себе приводза.</p> <p>11. Школски будинок и парохиялни дом часточно вимагаю репарацию.</p> <p>12. За тераз задоволююцо.</p> <p>13. Традиційно право патронату над парохиялним домом ма Висока дворска царско-кральовска комора, а церкви Религийни угорски фонд. Церква на мено дотации достава зоз Религийного фонду по Благородней Царскей резолюції 300 ф. котри тераз у бечкей валути достава и чуваю ше при локальному парохови и каждого року ше о ніх подноша рахунки.</p> <p>14. Дотераз ніяки фиксни [розпорядок] не бул прето же не маю церкву, гибаль же парох вше на 9 годзин служи Службу у ерменскей церкви.</p>
--	---

<p><i>celebrator.</i></p> <p><i>Ad 15. Sub conditione rebaptisari.</i></p> <p><i>Ad 16. Nunquam domi sed semper munde asservatur omni die festivo et dominico renovari. Privatim absque campanula. Non. Nullae privatae s[un]t in usu.</i></p> <p><i>Ad 17. Partim in Ecclesia partim in Cubiculo propter hucdum defectum Ecclesiae.</i></p> <p><i>Ad 18. Continuis tribus Dominicis vel festis diebus. In Ecclesia adhibitis duobus testibus. Non. Confitentur. Nullum par separatum existit.</i></p> <p><i>Ad 19. Nulli abusus. Cadavera mortuorum ante effluxum 48 horarum non efferentur.</i></p> <p><i>Ad 20. Exstant, et custodiuntur in Armrio.</i></p> <p><i>Ad 21. Docet deductio hic advoluto.</i></p> <p><i>Ad 22. Non exstat.</i></p> <p><i>Ad 23. Petrus Krompich satisfant offo.</i></p> <p><i>Ad 24. Buerem et cocam bene moratos.</i></p> <p><i>Ad 25. In omnibus plene satisfacit, adeoque Parochus illo contentus est.</i></p>	<p>15. Условно знова кресциц.</p> <p>16. Ніда дома, але вше чисто ше чуваю и на кажде швето и внадзелю ше обновюю. Приватно, без дзвончка. Не, ніяки приватни ше не практикую.</p> <p>17. Часточно у церкви а часточно дома прето же дотераз не мали церкву.</p> <p>18. Непреривно три недзелі або на швета. У церкви у присутносци двоих шведкох. Не. Нет ані єдна розведзена малженска пара.</p> <p>19. Ніяки злохаснованя. Покойни же не ховаю скорей як ше напольша 48 годзини.</p> <p>20. Маю, и чуваю ше у ормане.</p> <p>21. Приказане у проложеним прилогу.</p> <p>22. Нет.</p> <p>23. Петро Кромпич окончує длужносц.</p> <p>24. Кравара и кухарку доброго живота.</p> <p>25. У шицким цалком задоволює та парох зоз нїм задовольни.</p>
<p>Acta Visitationis Canonicae in Parochia G[raeco]Catholica Schydensi I C Syrmieni ingremiata die 20 Julii 1838. per infrascriptum institutae.</p> <p>Quaestiones Parocho propositae.</p> <p>Responsa.</p>	<p>Записнік канонскей визитації грекокатолицкей парохії у Шидзе у Сримскей жупанії хтору окончел 20. юлиа 1838. року допуподписани.</p> <p>Питаня поставени парохови</p> <p>Одвити</p>

<p><i>Ad 1. Omnibus diebus Dominicis et festis nisi legitime Parochus aliis officiis Pastoralibus impediatur Chatechisationes fiunt.</i></p> <p><i>Ad 2. Rite administrat. Habet.</i></p> <p><i>Ad 3. Necessariis libris omnibus sufficienter provisus, quoad periculosus nullus casus.</i></p> <p><i>Ad 4. Toties quoties necessarium Quadragesimali nunquam neglecta.</i></p> <p><i>Ad 5. Tam Ecclesia quam et Curia parochiali reparatione eget.</i></p> <p><i>Ad 6. Nullam quaerelam nisi quod Parochiani proles ad instructionem non libenter mittunt.</i></p> <p><i>Ad 7. Nullum scandalum.</i></p> <p><i>Ad 8. Non egerit hactenus.</i></p> <p><i>Ad 9. Non.</i></p> <p><i>Ad 10. Satisfaciunt praeter tres et quidem Eliam Kulich, Matrov Joannem, Joachim Michaellem, qui Confessionem Paschalem ex contumacia non peregerunt. Joachim Michael nunquam ad Divina comparet.</i></p> <p><i>Ad 11. Reparatione egent.</i></p> <p><i>Ad 12. Sufficenter.</i></p> <p><i>Ad 13. Ad Illum Dnum Ep[iscopu]m Crisiensem. Nihil. Ex collecta Marsupiali seu fidelium oblati, ex compulsionem Campanarum pro mortuis, ex uno atque altero jugero terrae quod Dominium cedit, et Parochiani elaborant. In Cassa Ecclesiae, tribus Clavbus proviso que in domo Parochiali asservatur.</i></p>	<p>1. На шицки недзелі и швета парох трима катехизацію кед є оправдано не онєможлївени з другима пасторалнима длужноцами.</p> <p>2. Точно служи (окончує). Ма.</p> <p>3. Достаточно обезпечени з потребнима кнїжками, а нет нїяки небезпечни.</p> <p>4. Тельо кельо потребне, а у чаше Велького посту нїгда не занедзбане.</p> <p>5. И церкви и парохияльному дому потребни оправки.</p> <p>6. Нїяки жалби, гібаль ше парохияне дзеци на науку нерадо посилаю.</p> <p>7. Нїяки скандал.</p> <p>8. До тєраз не хибело.</p> <p>9. Не.</p> <p>10. Достаточно, окрем трох, Илия Кулич, Матров Йован и Яким Михал пре твардоглавосц не окончили, а Яким Михал нїгда на Службу не приходзи.</p> <p>11. Потребни оправки.</p> <p>12. Достаточно</p> <p>13. Крижевському владикови. Зоз назбераного з дзвончка и того цо вирни подарую, од дзвонєня покойним, зоз двох гольтох жеми хтору дало панство, а парохияне ю обрабяю. У церковней каси, котра ма три ключи и чува ше у парохияльным доме. Приходи зазначає парох, видатки плаци церковник зоз знаньом пароха, а рахунки ше каждого року придаваю</p>
---	---

<p><i>Perceptiones notat Parochus, Erogationes aedituus cum coimteligentia Parochi, Rationes vero quolibet anno Offo Dioecesano exhibentur.</i></p>	<p>служби епархії.</p>
<p><i>Ad 14. Docet deductio hic advoluta sub.</i></p>	<p>14. Указує вивод у пилогу под</p>
<p><i>Ad 15. Rebaptisantur sub conditione.</i></p>	<p>15. Знова ше кресца условно.</p>
<p><i>Ad 16. Semper in Ecclesia in argenteo vase. Singulis diebus Dominicis et festis imo etiam saepius. Eucharistia defertur ad infirmos a Parocho Vestitu Sacro induto praecedente homine cum campanula et lampade. Non. Sunt.</i></p>	<p>16. Више у церкви у стриберней чаши. Каждей недзелі и на швето або и частейше. Евхаристию хорим ноши парох облечени у святочним облечиве а пред нїм иде человек зоз дзвончком и лампу. Не. Єст.</p>
<p><i>Ad 17. Pro ratione frigoris a potiori tamen in Ecclesia. Non admittuntur.</i></p>	<p>17. Пре жиму, але кед можливе лєм у церкви. Не допуцую ше.</p>
<p><i>Ad 18. Continuis tribus Dominicis aut festivis diebus. Semper in Ecclesia adhibitis duobus copulantur. Non. Semper. Profugae a Maritis duae foeminae in hac Parochia existent, neque scitur ubi sunt. Michaeli Gadnay et Joanni Zahorsky.</i></p>	<p>18. Непреривно три недзелі або на швета. Више ше винчаю у церкви у присутносци двох шведкох. Не. Више. Два жени у тей парохії охабели мужох, Михала Гадня и Янка Заборского, и не зна ше дзе су..</p>
<p><i>Ad 19. Nulli abusus fiunt. Cadavera ante effluxum 48 h non sepeliuntur nisi cum indultu Medici.</i></p>	<p>19. Нет злохаснованя. Покойни ше не ховаю скорей як преїду 48 годзини, гибаль по дошлєбодзеню лікара.</p>
<p><i>Ad 20. Exstant, et custodiuntur in Curia Parochiali.</i></p>	<p>20. Єст, и чуваю ше у парохийним доме.</p>
<p><i>Ad 21. Docet hic advoluta deductio.</i></p>	<p>21. Указує приложени прилог.</p>
<p><i>Ad 22. Schola non exstabat, sed jam quoad ejus coordinationem ex parte terrestri Domini congrua disposita sunt, prout ex hic adjuncta deductio apparet.</i></p>	<p>22. Школи не було, але тераз понеже жемови пан дал финансиїну помоц, так як ше видзи з приложеного прилогу.</p>
<p><i>Ad 23. Joannes Joachim bonorum morum et Officio suo accurate fungitur.</i></p>	<p>23. Янко Яким доброго живота, свою длужносц точно окончує.</p>
<p><i>Ad 24. Cocam et Socrum utrumque bene</i></p>	<p>24. Кухарку и швекра, обидвойо доброго живота.</p>

<i>moratum.</i>	
<i>Ad 25. Capellatum nullum habet.</i>	<i>25. Капелана не ма.</i>

ПЕТРОВЦЕ – ПЕТРОВЦІ

<p>Quaestiones Communitati propositae</p> <p><i>Responsa</i></p> <p><i>Ad 1. Diebus festivis et Dominicis Sacrum et fit, et saepe omittitur.</i></p> <p><i>Ad 2. Pro possibili.</i></p> <p><i>Ad 3. Visitat.</i></p> <p><i>Ad 4. –</i></p> <p><i>Ad 8. Summe inimici sunt Administratore suo, et declarant, se deserere vele, et aliorum emigrare.</i></p> <p><i>Ad 9. Deserit saepe Parochiam et frequentat popinas.</i></p> <p><i>Ad 10. Nullum. Magnae.</i></p> <p>Continuatio circa Petrovcze</p> <p>Questiones Administratori propositae</p> <p><i>Responsa</i></p> <p><i>Ad 1. Satisfiunt.</i></p> <p><i>Ad 2. Pro possibiliti.</i></p> <p><i>Ad 3. –</i></p> <p><i>Ad 4. Satisfit.</i></p> <p><i>Ad 5. –</i></p> <p><i>Ad 6. Superbi.</i></p> <p><i>Ad 7. Nulla.</i></p> <p><i>Ad 12. -</i></p> <p><i>Ad 14.</i></p>	<p>Питаня поставени обществу</p> <p><i>Одвити</i></p> <p><i>1. На швета и внедзелью Службу и служи, и часто ше препуцує.</i></p> <p><i>2. По можлівосци.</i></p> <p><i>3. Нащивює.</i></p> <p><i>4. –</i></p> <p><i>8. Найвецей су неприхильни гу своему управительови парохии и виявюю, же жадаю пойсц, индзей ше виселїц.</i></p> <p><i>9. Часто зохабя парохию и нащивює карчми.</i></p> <p><i>10. Ніч. Вельки.</i></p> <p>Предлужене о Петровцох</p> <p>Питаня поставени управительови</p> <p><i>Одвити</i></p> <p><i>1. Достаточно.</i></p> <p><i>2. По можлівосци.</i></p> <p><i>3. –</i></p> <p><i>4. Достаточно.</i></p> <p><i>5. –</i></p> <p><i>6. Горди.</i></p> <p><i>7. Ніч.</i></p> <p><i>12. –</i></p> <p><i>14.</i></p>
---	---

ПРИЛОГ

<p style="text-align: center;">Parochia Kerestúr</p> <p>Almae Dioecesis Crisiensis, in I[n]clyti Co[mita]t[a]tu Bacsiensi, per Illustrissimum ac R[everendi]ssimum Dominum Gabrielem Szmiciklasz Episcopum Dioecesanum Anno 1838-o Mensis Juli Die 15-a sub Parocho Joanne Koptsay Canonice visitata.</p> <p style="text-align: center;">Ordo</p> <p>Qui in celebrandis Divinis, et peragendis functionibus Spiritualibus in Parochia Kereszturiensi de presenti observatur.</p> <p>Pridie Festorum et Dierum Dominicalium pro <i>Vesperis</i> in hyeme pulsatur hora pomeridiana 3-tia, media 4-ta vero fit compulsatio. In aestate vero primus pulsus fit hor 4-ta, compulsus hora 4 ½-a. Majoribus Festis pro <i>Mesinoctium</i> seu Бденіе et hyeme et aestate primus pulsus fit media quarta Matutina, Compulsatio sequitur hora 4- ta.</p> <p>Festis minoribus et Diebus Dominicis pro <i>Matutino</i> hyeme et aestate aequaliter prima vice pulsatur hora 5-ta matutina, compulsatio autem fit media sexta.</p> <p>Diebus Festivis et Dominicis de hyeme et aestate <i>Lectum Sacram</i> semper hora 8-a matutina servatur, pro quo semel saltem unica Campana pulsatur.</p> <p>Iisdem Diebus <i>Cantatum Sacrum</i> hyeme et aestate hora matutina 10-ma servatur, pro quo prima vice pulsatur hora 9-na, secundario media decima, tertiaro seu Compulsatio hora 10-ma.</p> <p>Iisdem Diebus <i>Vespera</i> de hyeme et</p>	<p style="text-align: center;">Парохія Керестур</p> <p>Благородней Крижевскей епархії, у Бачкей жупанії, котру канонски визитовал високодостойни и пречесни пан диєцезални епископ Габриєл Смичиклас 15. юлія 1838. року под час пароха Янка Копчая</p> <p style="text-align: center;">Порядок</p> <p>Котри ше тераз отримус у служеню богослуженьох и окончованю духовних службох у керестурскей парохії.</p> <p>Пред шветама и недзельніма днями до <i>Вечурні</i> вжиме ше дзвоні на три годзин пополадню, други раз на пол штвартей. У лєтнім чаше ше дзвоні на штири и други раз на пол пиятей. На вельки швета До Саночного односно на <i>Бденис</i> и вжиме и влєце першираз ше дзвоні на пол штвартей рано, други раз на штири.</p> <p>На менши швета и на недзельни дні до <i>Утрині</i> вжиме и влєце єднак першираз ше дзвоні на пейц годзин, а други раз на пол шестей.</p> <p>На швета и недзельни дні вжиме и влєце Читана Служба ше служи на осем годзин рано, до хторей ше дзвоні раз з єдним дзвоном.</p> <p>На тоти исти дні шпивана Служба и вжиме и влєце ше служи на дзешец годзин, до хторей ше першираз дзвоні на дзевец, други раз на пол дзешатей и треци раз на дзешец годзин.</p> <p>На тоти дні <i>Вечурня</i> ше служи и вжиме</p>
--	---

aestate hora pomeridiana 3-tia servatur, pro quibus 1-mus pulsus fit hora 2-da, secundus hora media tertia, Compulsatio vero hora 3-tia.

Diebus ferialibus tempore hyemis *Primum Sacrum* quotidie legitur hora matutina 7-ma, *Secundum* vero hora 8-ma. Tempore aestatis autem, seu a primo vere incipiendo, *Primum Sacrum* celebratur hora matutina 6-ta, *Secundum* autem 7-ma.

Nota: Diebus ferialibus non quidem ordinarie singula Die duo Sacra habentur. Unum tamen de regula et quidem semper hora, pro primo sacro determinata, debet esse, quo ne Parochiani pro primo Sacro quotidie copiosiori numero, praesertim tempore a ruralibus laboribus vacuo, devote comparere asveti, carere cogantur, de hoc Parochus cum Cooperatore seu localis Curati in mutua Cointelligentia ita prospicere solent, ut nisi extraordinarius occurrat casus, nulla dies per totum annum absque Sacro praeterlabatur. Durantibus his duobus, vel saltem uno Sacro, solent per alterutrum Curatorum infirmi in domibus provideri.

Proles in Ecclesia baptisari, et puerperae ad Ecclesiam introduci, ita ut terminatis Sacris una etiam reliqua occurrentes spiritualibus functiones absolvantur.

Extrema Unctio infirmis de regula (demtis extraordinariis casibus) semper mane uno eodemque tempore solet administrari, quo tempore provisus fit ita ut gravis decumbentes infirmi ad semel omnibus moribundorum muniantur Sacramentis, qua ratione et infirmorum domestici, et etiam curati,

и влєце на три годзин пополадню, до хторей першираз двонї на два, други раз на пол трецей и треци раз на три годзин.

Роботни дзєнь вжимє перша Служба читана кажди дзєнь на седем а друга на осем годзин рано. У летнїм чаше, починаючи од першого дня яри, перша Служба ше служи на шейсц, друга на седем годзин рано.

Заувага: Роботни днї ше не кажди дзєнь служи два Служби. Єдна по правилу и вше у чаше одредзеним за першу Службу, а понеже парохиянє на каждодньовой першей служби числєни, поготов кед нет польски роботи, побожно приходза, трудза ше не виоставац, прето парох з капеланом або месним церковнїком у догварки так дзбаю, же би, окрем винїмочней причини, анї єден дзєнь през цали рок не бул без Служби.

Док тоти два тирваю, або єдна, єден зоз священїкох нащивює хорих по домох.

Дзєци ше кресци у церкви и мацери ше до церкви уводза на виводки, так же кед ше законча Служби, або док єдна ише тирва, окончую ше духовни обряди.

Олїво за хорих ше по правилу (окрем винїмкових ситуацийох), вше рано у исти час ше подзелює, и у тим чаше буду обслужени, так же би тоти цо лежа чежко хори нараз були забезпечени зоз тайнами, же би ше и домашнї хорих, и душпастире з єдним

curis circa infirmos ad semel liberantur, nec amplius, ut prius in consuetudine Parochiani habuere, infirmi ad tres distinctas vices provideri solent, pro arbitrio patris aut matris familias. Sepultura de hyeme et aestate ante meridiem hora 10-ma, et meridie vero tempore hyemis hora pomeridiana 3-tia, in aestate vero hora 4-ta peragi solent.

Inventarium

Paramentorum et Supplectilis Ecclesiae GrCath. Kereszturiensis

1. 9 Missales vestitus lucidi: 5 Festivales, 2 Dominicalws, 2 Feriales.

2. 3 Vestitus nigri Missales, e quibus unus sericeus pro 40-ma et Cantatis Sacris, alter quotidianus, tertius pro sepulturis, deserviens, unus vestitus Diaconalis.

4. 7 Albae (Стихарь)

5. 7 Cinguli (Поясь)

6. 1 Tegumentum Festivale pro Altari

7. 3 Calices festivali, Dominicalis et ferialis.

8. 1 Ciborium pro asservando Sanctissimo

9. 1 Pixis inaurata pro deferendo ad infirmos Sanctissimo cum nitido Sacculo.

10. 3 Evangelia: unum festivale, aliud dominicale et feriale, tertium pro Unctionibus et Sepulturis deserviens.

11. 4 Cruculae

12. 3 Thuribula, quorum unum argenteum.

13. 1 Пятихлбница

14. 1 Trikirion pro Sacris Praesantificationis in 40-ma.

нашивованьом хорих ошлебодзели, же би ше вещей не так як скорей, як то парохияне мали обичай, хорих по трираз обслуговало, по дзеки оца або мацери фамилии.

Хованя ше пред поларньом и вжме и влеще отримую на дзешец годзин, а пополадню вжме на три а влеще на штири.

Инвентар

прибору и судзини грекокатолицкей церкви керестурскей

1. Дзевецери шветли ризи: пецери на швета, двої недзельни и двої на кажди дзень.

2. Трої ризи чарни за службу, од котрих едни гадвбни за Вельки пост и шпивани служби, други на кажди дзень, треци за хованя, и едни ризи за диякона.

4. Седем алби/стихари

5. Седем пояси

6. Єдна плахта шветочна за олтар

7. 3 чаши, святочна, недзельна и на кажди дзень

8. Єден циборий за чуване Пресвятей Евхаристії

9. Єдна дарохранительница позлацена за ношенє Пресвятого хорим зоз украшеним мешчком.

10. 3 евангелиї: єдна шветочна, єдна недзельна и на кажди дзень, а єдна ше хаснує кед ше ноши оліво и на хованьох.

11. Штири крижики

12. Три кадила, од котрих єдно стриберне

13. Єдна пятихлебница

14. Єден трикирион за Преждеосвящену службу у Вельким

<p>15. 9 Candelabra pro Altari. 16. 3 Nova Vexilla et 1 Nigrum pro Sepulturis. 17. 8 Candelabra pro Ceroferaries. 18. 8 Indusia pro iisdem – pro Sacris et Sepulturis deservientes. 19. 6 Lampades, quorum una argentea, 5 autem ex Backfong. 20. 1 Navicula pro Thure ex Packfong</p> <p>Dotatio Ecclesiae Kereszturiensis Dotem Ecclesia hae nullam habet. Proventus ejus constituunt:</p> <p>1-о. Collectio marsupialis diebus festivis et Dominicis sub cantato Sacro per Syndicum Ecclesiae de ubique vigente more institui solita. 2-о. Libera oblata in parato et frugibus omni autumnno per Syndicum domatim, praemissa praevis ad Fideles nomine Ecclesiae petitoria exstimulationes colligi solita. 3-тiо. Pia Testamentaria Fidelium pro Ecclesia legato. 4-тo. Mulcta a delinquentibus per primores loci pro Ecclesia desumptae.</p> <p>5-тo. Taxa, a Vexillo nigro in sepulturis in deductione Stolae exposita, dependi solita.</p> <p>6-тo. Taxa, cum mutuo et libero populi Ecclesiae consensu, a pulsu campanarum in quibusdam sepulturis solvenda. 7-о. Pretia, ex publica licitatione</p>	<p>посце</p> <p>15. Дзевец швичнікі за олтар 16. Три нови крижи и еден чарни за хованя. 17. Осем швичнікі за швичкарох 18. Осем кошулі за ніх, котри ше хасную на Служби и на хованю 19. Шейсц лампи, од котрих една стриберна, а 5 зоз пакфонгу.¹ 20. Єдна ладьочка за кадило зоз пакфонгу.</p> <p>Дотациі керестурскей церкви Тота церква не ма ніяку дотацию, а єй приход ше склада зоз:</p> <p>1. Зберанє до дзвончка на швета и недзелі под час шпиваней Служби котре збера касир, котре ше вшадзи по обичаю практикує. 2. Добродзечни даваня цо касир у пенєжу и у зарну каждой ешені збера по обисцох, за котри ше вирним скорей вислови молба же би ше их позбудзело на узвичаєне зберанє. 3. З тестаментами охабени прилоги вирних за церкву. 4. Зоз карох преступнікох котри наплацую за церкву валалски предняки. 5. Такса за чарни криж на хованьох ше наплацує як у виводу штоларного приходу визначене. 6. Такса котра ше по шлебодней и заєдніцкей согласносци вирних плаци церкви за дзвонєнє на кождим хованю. 7. Пенєж за предани на явней лицитациі у церкви хлопски и женски</p>
---	--

¹ Pakfong — пакфонгу – легура бакра, никла, цинка и стрибла.

mediante, ad personam saltem, non vero familiam, venditis Ecclesiae sellis et scannis virorum et faeminarum, unde Ecclesia haec optimum habet proventus.

Parochi subsistentia

Habet ab Excelsa Camera Jus Patronatus tenente, unam integram liberam sessionem in 3 calcaturis, et quidem in calcatura versus Kulam habet 10 jugera, in calcatura Széjki dicta jugera 10, et in calcatura Koszteliszko nominata jugera 12. Igitur terrae arabilis Parochi hujatis consistunt ex 32 jugeris. Vicinos in omnibus 3 calcaturis eosdem habet, nempe ex una parte colonum Tirkajla Janko cum media sessione, ex altera parte vero Communitatem cum

лавочки и столки, за особу, не за фамилию, од чого церква ма красни приход.

Витримованє пароха

Ма од Прешветлей Комори, котра ма право патронату, єдну цалу шлебодну сесию² у трох часцох (калкатурох)³, и то у часци гу Кули ма 10 гольти, на Сейкох⁴ 10 гольти и на Косцелїску⁵ 12 гольти, значи парох ма 32 гольти орачей жеми. Сушедох у шицких трох часцох ма истих, з єдного боку селян Янко Тиркайла з пол сесиї, з другого боку општина зоз цалу шлебодну сесию. Луки ма тиж так на трох местох, у часци Брестовчич⁶ 4 гольти,

² Сесия – велькосц селянского маєтку котри феудални пан додзельовал селяном на хаснованє. У Бачки сесия виношела 55 гольти орачей жеми, рахуюци голь по 1.100 кв. вати., и то 32 гольти орачей жеми, 22 гольти луки и гольт порти за жжу. Селяне могли достац цалу сесию, $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{2}$, або $\frac{1}{4}$, а ридко ведеј як цалу сесию.

³ Калкатура – у тим случаю значи плодшор, зменьованє аграрних културох у одредзеним потесу обрабцяей жеми у чаше кед ше практиковало двопольну або, як у чаше о котрим слово, тропольну систему. По тропольней системи хотар бул подзелени на часци/потеси/калкатури, а каждую од нїх ше єден рок на на исти способ хасновало: у єдней шицки котри там мали свойо парцели шали лем житарки, у другей ше тото рок могло садзиц лем култури за покарму статку, а треца оставала под угором, односно одпочивала, и на ней ше могло напасац статок. Так ше з рока на рок тоти парцели/потеси на розлични способ хасновало, а селяне котри у нїх мали свойо парцели, мушели ше притримовац предвидзеного плодшору, зменьовац плодшор односно хаснованє.

⁴ Сейки – часц керестурского хотара од дакедишней драги до Червинки по драгу до Брестовца. Назви и опис часцох керестурского хотара ту и далєй даваме по статї Мирона Жироша (Žigoš 1984)

⁵ Косцелїско – часц керестурского хотара медзи драгу до Кули и драгу до Червинки.

⁶ Брестовчич – часц керестурского хотара од драги до Червинки по драгу до Вепровачу (Крущич), але аж за Косцелїском.

integra sessione libera. Falcastra habet in 3 locis, et quidem in divisione Bresztocsics nominata habet 4 jugera, ubi vicini ex una parte Tirkajla Janko, ex altera vero Papp Andris Miska. In divisione Megyes dicta habet 8 jugera, ubi vicini nunc ex una parte Tirkajla Janko, ex altera vero Communitas. In divisione Szeliscse nominata habet jugera 10, ubi vicini ex una parte Tirkajla Janko, ex altera Papp Andris Miška. Igitur falcastra consistunt ex 22 jugeris.

Ab eadem Excelsa Camera habet de praesenti Parochus hujus titulo subsidii annue 57 ф 22 2/4 xr. in Conv. Monetac, quos quatuor per annum Angariatim cum 14 f 20 1/2 xr. C. M. Kulae levat.

Lecticalis proventus. Titulo lecticalis proventus habet Parochus Kereszturiensis hi a domo qualicunque, et non a pari, unam posoniensem metretam tritici, secus nihil. Sed et hujus proventus saltem duas tertias habet, nam unam tertiam Cooperator trahit. A subinquinis 1/2 posonien[is] accipit.

Stolaris proventus

1. Ab Baptismate semper solus baptisans habet 16 xr.

дзе му сушеди Янко Тиркайла и Пап Андриш Мишка. У часци Медеш⁷ ма 8 гольти, дзе му з єдного боку сушед Тиркайла Янко, а з другого боку општина. У часци Селище⁸ ма 10 гольти, дзе му з єдного боку суед Янко Тиркайла, а з другого боку Пап Андриш Мишка. Значи, луки ма 22 гольти.

Од Прешветлей Комори парох ма на мено помощи рочне 57 ф. и 22 2/4 грайцари у конвенционалней монети,⁹ котри штири раз до рока по 14 ф. и 20 1/2 грайцара конвенционалней монети подзвигуе у Кули.

Руковина. На мено руковини парох ма од каждого дому, не од пари, єден пожонец¹⁰ жита и ніч вещей. Але и зоз того приходу ма лем два трєцини, бо трєцину достава капелан. Од жедлярох достава по пол пожонца.

Штолари приход:¹¹

1. Од кресценя достава лем тот цо кресци 16 грайцари.

⁷ Медеш – часц керестурского хотара од драги до Брєстовцу по драгу до Лалитю.

⁸ Селище – часц керестурского хотара од драги до Лалитю по драгу до Пиньвиц.

⁹ Конвенционална монета – узвичаєна монета.

¹⁰ Пожонска (братиславска) мера – пожонец – 62,52 литри.

¹¹ Штола – часц священїцкого облєчива, епитрахиль. Ту значи приход односно плацєне за поєдини обряди котри священїк окончує кєд ма на себе штолу: кресценє, винчанє, хованє, ношенє оліва итд.

<p>2. Ab Intoductione puerperae habet Parochus 8 xr.</p> <p>3. Ab Introductione sponsae 8 xr.</p> <p>4. A Copulatione Coelibem domesticorum 1 f. 12 xr.</p> <p>5. A Copulatione Coelibem extraneorum 2 f. 24 xr.</p> <p>6. A Copulatione viduorum localium 2 f. 24 xr.</p> <p>7. A Copulatione viduorum extraneorum 4 f. 48 xr.</p> <p>8. A Copulatione Semividuorum 1 f. 48 xr.</p> <p>9. Ab Extrema Unctione 1 f.</p> <p>10. A magna sepultura 2 f.</p> <p>11. A parva sepultura 30 xr.</p>	<p>2. Од уводзена породзенай на виводки парох ма 8 гр.</p> <p>3. Од уводзена млодей 8 гр.</p> <p>4. Од винчяна неоженетого/неодатей домашніх 1 ф. 12 гр.</p> <p>5. Од винчяна неоженетого/неодатей странцох 2 ф. 24 гр.</p> <p>6. Од винчяна месних гдовцох 2 ф. 24 гр.</p> <p>7. Од винчяна страних гдовцох 4 ф. 48 гр.</p> <p>8. Од винчяна полугдовцох 1 ф. 48 гр.</p> <p>9. Од оліва 1 ф.</p> <p>10. Од велького хованя 2 ф.</p> <p>11. Од малого хованя 30 гр.</p>
<p>Deputatum ex parte Communitatis uti apud Latinos in Archidioecesi Calocensi, passim viget, absolute nullum habet, nec quidquam alium Parocho praestat Communitas praeter cultivationem sessionis parochialis, et advectionem 6 orgiarum focalium lignorum per Parochum emptorum.</p>	<p>Депутат од општини так як при римокатолікох у Калочкей архиепископії часточно присутни, не ма ніяки, ані общество парохови ніч вецей не дава окрем обрабяня його сесії и привожи 6 вати древа на огонь котре парох купуе.</p>
<p>Dotatio Cooperatoris Kereszturiensis Modernus D. Cooperator Joannes Gvoszyák habet ab Excelsa Camera aequae, uti et Parochus integram liberam sessionem in 3 calcaturis, quam tamen solus, et non Communitas cultivare debet. In calcatura versus Kulam habet 10 jugera, ubi vicini Joannes Csizmar et Andreas Vencselyovszki, in calcatura Széjki dicta habet pariter 10 jugera, ubi vicini Joannes Csizmar et Joannes Czapp. In calcatura Koszteliszko nominata habet jugera 12 ubi vicini de presenti Joannes Csizmar et Andreas Viszlavszki. In summa 32 jugera terrae arabilis, falcastra habet aequae, uti</p>	<p>Дотация керестурского капелана Терашні керестурски капелан Янко Гвожджак ма од Прешветлей Комори так исто як и парох цалу шлебодну сесию у трох часцох, але ю обрабя сам, а не обрабя му ю општина. У часци гу Кули ма 10 гольти, дзе му сушеди Янко Чизмар и Андрий Венчельовски, у часци Сейки ма тиж так 10 гольти, дзе му сушеди Янко Чизмар и Янко Цап. У часци Косцеліско ма 12 гольти, дзе му сушеди Янко Чизмар и Андрий Виславски. Ведно ма 32 гольти орачей жеми. Луки ма так исто як и парох, у трох часцох: у часци Брестовчич ма 4 гольти, дзе му сушеди Янко Чизмар и</p>

Parochus, et quidem in divisione Bresztovcsics dicta habet 4 jugera, ubi vicini Joannes Csizmar et Joannes Czapp. In divisione Megyes noncupata habet 8 jugera in vicinitate Joannis Csizmar et Joannis Czapp. In Divisione sic dicta Szeliscse habet 10 jugera ubi vicini Andreas Vizslavszki et Michael Takács. Universim 22 jugera.

Item D. Cooperator habet ab Excelsa Camera Jus Patronatus iterato titulo subsidii anue 53 f. 40 xr. C. Mon., quod erga quietantiae angariatim a 13 f. 25 xr praeter in anno Kulae simul cum Parocho levat.

Item D. Cooperator ex Parochia hujus lecticali proventus a singula domo non vero a pari, in una posoniensi metreta tritici consistente percipit tertiam partem quam sibi solus, uti et Parochus, domatim colligit.

Proventus stolaris. D. Cooperator Kereszturiensis habet uti lecticalis ita et totius stolaris proventus tertialitatem et quidem ex stolari dependi solita summa habet nominatim

1. Ab Baptismate quotivis solus baptisat accipit 6 xr.
2. A Introductione puerperae habet 8 xr.
3. A Copulatione Coelibum domesticorum 36 xr.
4. A Copulatione coelibum extraneorum 1 f. 12 xr.
5. A Copulatione viduorum localium 1 f. 12 xr.
6. A Copulatione viduorum extraneorum 2 f. 24 xr.
7. A Copulatione Semividuorum 54 xr.
8. Ab Introductionem Sponsae 4 xr.
9. Ab Extrema Unctione 30 xr.
10. A magna sepultura absque

Янко Цап. У часци Медеш ма 8 гольти, а сушеди му Янко Чизмар и Янко Цап. У часци Селище ма 10 гольти, дзе му сушеди Андрий Виславски и Михал Такач. Ведно ма 22 гольти луки.

И капелан ма од Прешветлей Комори право патронату и у мено помоци 53 г. 40 грайцари конвенційней монети, котри триместрално по 13 ф и 25 грайцари вибера у Кули ведно зоз парохом.

Капелан тиж так ма руковину – од каждого обисца, не од пари, трецину пожонца жита, котру себе сам, так як и парох, збера по обисцох.

Зоз Штоларного приходу парохії керестурски капелан ма трецину, як и од руковини, и то зоз штоларней суми на таки способ:

1. Од кресценя вше кед сам кресци достава 6 гр.
2. Од уводзеня на виводки ма 8 гр.
3. Од винчаня неоженетого домашнього 36 гр.
4. Од винчаня неоженетого странского 1 ф. 12 гр.
5. Од винчаня гдовцох домашніх 1 ф. 12 гр.
6. Од винчаня гдовцох зоз страни 2 ф. 24 гр.
7. Од винчаня полугдовцох 54 гр.
8. Од уводзеня млудей 4 гр.
9. Од оліва 30 гр.
10. Од велького хованя без казанї и

<p>consciones et valedictionem 1 f.</p> <p>11. Ab eadem cum Concione et Valedictione 4 f.</p> <p>12. A parva sepultura 15 xr.</p> <p>Quarterium quod inhabitat est Communitatis pro habitaculo Cooperatoris procurata et destinata, cujus curans at in bono ac condecanti statu conservationem sola Communitas gerit.</p> <p>Dotatio Cantoris Kereszturiensis</p> <p>Cantor Ecclesiae Kereszturiensis habet ab Excelsa Camera mediam sessinem liberam, in 3 calcaturis, ex 16 jugeris consistentem terrae arabilis, in vicinitate nunc ubique Georgii Szeman et Michaelis Edelinszki. Falcastra aequae uti Parochus et Cooperator in 3 divisionibus habet, quae universim 11 jugera urbarialia efficiunt. Vicinos et hic eosdem habet nempe Georgium Szeman et Michaelem Edelinszki.</p> <p>A Communitate t[i]t[u]lo solutionis habet a singula domo mediam poson[iensis] metretam, seu unum coretum tritici et liberum quarterium, quod est domus Communitatis Parochiae vicina, pro Cantoris hujatis habitatione extracta. Modernus stolaris Cantoris Kereszturiensis proventus:</p> <p>1. Ab singulo Baptismate percepit a levantibus 5 xr.</p> <p>2. A Copulatione coelibum domesticorum accipit 12 xr.</p> <p>3. A Copulatione coelibus extraneorum 24 xr.</p> <p>4. A Copulatione viduorum localium</p>	<p>одпитованя 1 ф.</p> <p>11. Од истого з казаню и одпитованьом 4 ф.</p> <p>12. Од малого хованя 15 гр.</p> <p>Квартель у котрим бива општински, одредзени за биване капелана, о котрим ше стара сама општина же би бул у добрим стану.</p> <p>Дотация керестурского дзияка</p> <p>Дзияк керестурскей церкви ма од Прешветлей Комори пол шлебодней сесии, у трох часцох, котра ма 16 гольти орачей жеми, а сушед вшадзи Дюра Семан и Михал Еделински. Луки ма ак исто як и парохово и капеланово у трох часцох, котри виноша шицкогo 11 гольти, а сушеди му Дюра Семан и Михал Еделински.</p> <p>Од општини ма на мено плаци од каждого дому пол пожонца односно еден корец¹² жита и безплатбни квартал, котри уствари општински будинок блізко при парохии, збудовани за биване тутейшого дзияка. Терашні дзияков штоларни приход:</p> <p>1. Од каждого кресценя достава од кумох 5 гр.</p> <p>2. Од винчаня неженетих домашніх достава 12 гр.</p> <p>3. Од винчаня неженетих страних 24 гр.</p> <p>4. Од винчаня гдовцох домашніх 24 гр.</p>
--	--

¹² Корец – пол пожонца односно 32 л.

<p>habet 24 xr.</p> <p>5. A Copulatione viduorum extraneorum 48 xr.</p> <p>6. A Copulatione Semividuorum 18 xr.</p> <p>7. Ab Extrema Unctione 30 xr.</p> <p>8. A magna sepultura 1 f.</p> <p>9. A parva sepultura 15 xr.</p> <p>10. A singulo feriali die ad intentionem offerentis celebrato Sacro habet 12 xr.</p> <p>De praesenti officium cantoris obit Joannes Zsatkovics compluribus annis bene meritus hic loci Cantor, sobriae vitae, et in officio zelosus et accuratus.</p> <p>Fundatio Docentis Kereszturiensis</p> <p>Docens Kereszturiensis habet ab Excelsa Camera mediam sessionem liberam in 3 calcaturis ex 16 jugeris consistentem penes nunc ubique eodem vicinos, utpote: Joannem Rácz et Michaelem Rácz terrae arabilis, falcatura vero habet aequae in 3 locis, seu divisionibus, uti Parochus, Cooperator et Cantor, ex 11 jugeris consistentia penes eidem superius nominatos vicinos.</p> <p>A Communitate vero tñlo solutione annuae haec habet.</p> <p>1-o. In parato Aere habet anuae 50 f. Conv. Mon.</p> <p>2-o. 50 Metr. Pos. tritici.</p> <p>3-tio. 50 libras salis.</p> <p>4-to. 10 libras candelas.</p> <p>5-to. 3 orgias lignorum focalium.</p> <p>6-to. 1 posonien. metretam leguminum.</p> <p>Schola extat nova in duas classes divisa cum commoda docentis habitatione et</p>	<p>5. Од винчяня гдовцох странцох 48 гр.</p> <p>6. Од винчяня полугдовцох 18 гр.</p> <p>7. Од оліва 30 гр.</p> <p>8. Од велького хованя 1 ф.</p> <p>9. Од малого хованя 15 гр.</p> <p>10. Кажди роботни дзень од интенціі¹³ одслуженой Служби ма 12 гр.</p> <p>Тераз службу дзияка окончує Янко Жаткович уж велі роки, достойни, у тим месце дзияк, шорового живота, а у служби пилни и точни.</p> <p>Фондация керестурского учителя</p> <p>Керестурски учитель ма од Прешветлей Комори пол шлєбодней сесіі орачей жеми у трох часцох котра ма 16 гольти, а вшадзи ма сушєдох Янка Раца и Михала Раца, а луки ма 11 гольти, тиж у трох часцох, як и парох, капелан и дзияк, при уж горе наведзєних сушєдох.</p> <p>Од општини ма на мєно плаци рочнє:</p> <p>1. У готовим пенєжу 50 ф. конвенційней монети</p> <p>2. Пейдзешат пожонци жита</p> <p>3. Триец либри¹⁴ солі</p> <p>4. Дзешец либри швички</p> <p>5. Три вати древа на огонь</p> <p>6. Єден пожонєц пасулі</p> <p>Школа нова, ма два класи з прикладним (комотним) биваньом за учителя и єдну просторию за помощного учителя. Тераз учитель</p>
--	--

¹³ Интенция – плацєне за служєне Служби.

¹⁴ Либра – фунта – 0,56 кг.

<p>I-no pro preceptore cubicellam. Docens de praesenti est Georgius Magócs Kuczura oriundus Ruthenus, absolutus poeta, prius sub denato docente 9 annis hic qua preceptor serviens, bonorum morum et in officio suo solers, quo et Parochus et Communitas plene contentatur.</p> <p>Sig. Kereszturini die 20 julii anno 1838. Joannes Koptsay Par[ochus] Keresturiensis</p>	<p>Дюра Магоч по походзеню з Коцура, Руснак, закончел поетику, а предтим под час предходного покойного учителя бул 9 роки помоцни учитель, добрей є норови, у своєї служби добри, и парох и општина зоз нїм задовольни.</p> <p>Подписане у Керестуре 20. юлия 1838. року.</p> <p>Янко Копчай, парох керестурски.</p>
---	--

ЖРИДЛА

Архив грекакатоліцкей парохії у Руским Керестуре (APRK) – Записнік з канонскей визитації з 1838. року, без сигнатури.

Hungaricana:

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/edt_eol_evangelikus_canonica_visitatio_banyai/

ЛИТЕРАТУРА

Kostel'nik, G. (1998). *Liber memorabilium grekokatolickej parohii bačkeresturskej*. Novi Sad:

Soûz Rusnacoh i Ukraïncoh Ũgoslavii. (Cirillic)

Ramač, Ā. (2010). Kanonična vizitaciâ Keresturs'koï parafii 1767 roku. *Naukovij zbîrnik Muzeû*

ukraïns'koï kul'turi u Svidniku, 25. Svidnik : Muzej ukraïns'koï kul'turi u Svidniku, 95–128. (Cirillic)

Ostergatová, A. (2007). *Knonické vizitácie ako historický prameň*. In. (Ed. Hišem, C. et cet.) *Kanonické vizitácie po Tridentskom Koncile*. Zborník príspevkov. Košice.

Ramač, J. – Marčoková, D. (2020). Kánonická vizitácia kysácskej evanjelickej cirkvi z roku 1835. *Acta historica Neosoliensia.*, 23/2020, v. 2. Banska Bistrica – Bellianum, 105–130.

- Šršan, S. (2006). *Visitationes canonicae – Kanonske vizitacije*. Knj. IV. Srijem. 1735 – 1767. Osijekini.
- Šršan, S. (2007). *Visitationes canonicae – Kanonske vizitacije*. Knj. V. Osijek i okolica 1732–1833. Osijekini.
- Žiroš, M. (1984). Nazvi keresturskih šoroh, uličkoh i čascoh hotara. *Tvorčosc*, 10. Novi Sad: Društvo za ruski âzik i literaturu, 77–93.

Janko Ramač

CANONICAL VISITATION OF THE GREEK CATHOLIC PARISHES
OF THE BAČKA-SREM DEANERY OF THE EPARCHY OF KRIŽEVCI FROM
1838

Summary

The record of the canonical visitation of the Greek Catholic parishes of the Bačka-Srem Deanery of the Eparchy of Križevci from 1838 is the only one known and only partially used in the historiography of the Ruthenians in Southern Hungary in the 19th century. The document is very important because it gives a lot of information on the church life, on the church itself and the parish life, on the church inventory, priests, teachers and cantors, and particularly on church and religious life, services and their maintenance, on church and religious rites, and the believers. Besides, the record contains minute details on the economic life, on the estate and revenues of the church, parish and school, data on the income of priests, teachers and cantors, on the land for use given as a benefit by the Chamber and alike. The supplement gives a brief overview of the comparisons of the record of the canonical visitation of the Greek Catholic parishes of the Bačka-Srem Deanery from 1838 with the records of the canonical visitation of the Evangelical church communities of the Bačka-Srem and Banat Deanery within the Banska District from 1835 and the records of the canonical visitation of Osjek and the surroundings of the Diocese of Djakovo from 1833, pointing out their similarities and differences.

Key words: Canonical visitation, Ruthenians, Greek Catholics, Kerestur, Kocur, Novi Sad, Šid, Petrovci.

УПУТСТВО ЗА ПРИРИХТОВАНЄ РУКОПИСА ЗА ДРУКОВАНЄ

Часопис Русинистични студії / Ruthenian Studies обявює оригінални науково, преглядни науково и фахово роботи зоз обласци філологійних, лінгвістичних и дружтвених наук. Роботи хтори уж обявени або понукани за обявйоване у даєдней другей публікації не можу буц прилапени, так як ані гевти хтори не задоволюю науково критеріюми. Кед робота була викладана на науковим сходу, або настала як резултат наукового проєкта, тот податок треба навесц у надпомнуцу на дну наслownого бока тексту.

Автор длужни почитовац науково и етични принципи и правила под час пририхтованя роботи у складзе зоз медзинародними стандардами. Зоз придаваньом роботи автор гарантує же шицки податки у роботи точни, як гевти хтори ше одноша на вигледоване, так и бібліографски податки и наводи зоз літератури. Пре рецензоване ше перевірює чи у роботах нет елементи плагіяту.

Часопис Русинистични студії / Ruthenian Studies обявює роботи наставнікох и сотруднікох Факултету як и з боку Редакції поволаних авторох зоз иножемства и других універзитетох зоз жеми. У *Русинистичних студіях* ше обявюю роботи найвецей трох коавторох. Кажде може понукнуц лем єдну роботу за обявйоване, без огляду чиє є єдини автор чи коавтор.

Придаванє рукописох

Роботи ше придаваю у електронскей формі у .doc или .docx формату на адресу ruthenianstudies@ff.uns.ac.rs. Рок за придаванє рукописох 31. май чечуцого року.

Рецензованє

Поступок рецензованя анонимни у обидвох напрямох, прето авторе муша вихабиц шицки інформації зоз тексту, одн. файлу на основи хторих би могли буц идентификовани, и то на шлїдуючи способи:

- а) з анонимизацию референцох хтори ше находза у тексту и хтори авторово,
- б) з анонимизацию референцох у бібліографії,
- в) з уважним менованьом файлох, так же би ше не видзел автор (нпр. File > Check for Issues > Inspect Document > Document Properties and Personal Information > Inspect > Remove All > Close).

Роботи рецензую двома кваліфіковани рецензенти.

Думане анонимного рецензента и текст роботи зоз евентуалними надпомнуцями ше придаваю авторови же би вон у цеку 14 дньох окончел гледани пременки у роботы. Кед же рецензент утвердзи же работа не согласна зоз правописом и же ма граматични и стилски гришки, авторови ше враца работа на лектуру. Автор одвитує за правописну и стилску коректносц текста. Ревидована верзия роботи ше посила рецензентови на увид, та ше вон вияшнює чи гледани пременки одвитууюци и чи роботу мож друковац. Потим Редакция приноши одлуку о обявйованю.

Язык и писмо

Роботи ше публикую на шицких славянских языкох и на главних шветових языкох.

Форматованє тексту

Тексти ше пишу у програми Microsoft Word, зоз фонтом Times New Roman. Велькосц фонта основного тексту 12 (кед цитат ма вещей як 40 слова, велькосц фонта 11). Проряд основного тексту 1,5. Кажди перши шор нового пасуса уцагнути (Paragraph/Indentation/Special:_First line 1,5 cm), а текст треба вировнац з обидвох бокох („justify”). Формат бока А4.

Фусноти означовац зоз арабскимися числами (окрем перших хтори ше означую зоз гвиздочками а часц су информации о авторови, повязаносци вигледованя зоз проектом або информации о предходним публикованю часцох роботи). Велькосц фонта фусноти 10.

Роботи хтори не задоволюю формални стандарди не могу войсц до поступку рецензованя.

Насловни бок

Шицки роботи маю насловни бок хтори треба же би у горнім лївим углу мал мено автора, а под тим и афилияцию, односно мено институции. Под тима информациями шлїдзи наслов роботи хтори центрирани и написани зоз верзалом и фусноту хтора означена зоз гвиздочку (*). Зоз першу гвиздочку ше дава инфорамция о имейлу автора а зоз другу и трецу гвиздочку информации о науковим проекту, подзекованю або надпомнуце о предходним представяню роботи на науковим сходзе итд.

Структура статї

Рукопис понукнути за друкованє треба же би мал шлїдуюци елементи: мено и презвиско автора, институцию у хторей є заняти, наслов статї, абстракт, ключни слова, текст роботи, резиме и наукови апарат.

Наслов статї

Наслов треба же би цо вирнейше описал змист статі.

Абстракт и ключни слова, резиме

Єден параграф, до 200 слова.

Велькосц фонта 10, зоз прорядом 1.

Перши шор уцагнуц, без писаня слова *абстракт*.

Обовязни інформації абстракту то цель вигледованя, методологія вигледованя.

Под текстом абстракту, пише ше наслов *Ключни слова*: и наводзи ше од 5 до 10 слова або фрази хтори описую змист статі.

Резиме ше пише по англійски на концу текста, после литературу, з велькосцу фонта 10 и прорядом 1 (single). Пред резимеом пише ше мено и презвиско автора на латинки. Потим шлїдзи наслов *Sumarry*, центровани. Перши шор каждого пасуса уцагнуц на 1,5 цм. Наслов резимеа по англійски виписани зоз верзалом, центровано. Резиме зжато приказує проблем, цель, методологію и резултати наукового вигледованя. Обсяг резимеу до 500 слова. Резиме не преклад абстракта. После тексту резимеа, уцагнути на 1,5 цм шлїдзи наслов *Key words*: после хторого ше наводза 5 до 10 ключни слова.

Кед же робота на англійским языку, резиме ма буц по руски.

Обсяг тексту

Минимална длужина роботи 20.000, а максимална 30.000 характери, ведно зоз абстрактом, резимеом и литературу.

Основни текст роботи

Основни текст ше пише з велькосцу фонта 12. Наслови поглавіюх ше наводза з верзалом центровано, а поднаслови знука поглавіюх з курзивом уцагнуто на 1,5 цм, як и перши шор нового пасуса.

Таблічки и графикони формовац у Word формату. Кажда таблічка ма буц означена з числом, з адекватну назву. Число и назва ше находза над таблічку/графиконом.

Цитованє референцох у тексту статі

Цитати ше означую зоз двойністима знаками наводзеня у складзе зоз правописом языка на хторим статя, а цитати знука цитату з єдними знаками наводзеня ('...'). Хасноване жридлище ше наводзи знука тексту так же ше елементи (презвиско автора, рок виданя, число бока на хторей ше находзи часц хтори ше цитує) наводза у заградзеньюх и одвоюю зоз запяту и двома точками (Duličenko, 2009: 54). Цитовани жридлище наводза на концу виреченя, непосредно пред точку.

За блок цитат (вещей як 40 слова) не хасновац знаки наводзеня але ше го пише у окремним блоку, ліва маргина (Paragraph/Indentation/Left) уцагнута на 1,5 цм, а фонт велькосци 11, на концу у заградзеню жридли.

Кед ше наводзи роботу хтора ма 3–5 авторох, перши раз навесц шицких авторох а у познейших наводзеньох лем першого автора и навесц „и др.” або „et al.”.

Кед статья ма два або вещей референци истого автора зоз истого року, вец ше после податкох о року додаваю знаки а, б итд. (Таташ 2012а), (Таташ 2012б). Роботи истого автора ше наводза по хронологийним шоре: (Нале, 1959; 1962).

Литература

У списку литературы наводза ше лем референци хтори автор хасновал у роботі. Референци хтори у оригиналу на кирилки ше наводза на латинки зоз надпомнуцом у заградзеню непосредно после точки референци (Cyrillic). Велькосц фонта 12, а форма треба же би була Hanging на 1,5 цм (Paragraph/Indents and Spacing/Hanging).

Напрямки за преруцоване зоз рускей кирилки на латинку

<http://rusinisticnisti.ff.uns.ac.rs/index.php/rs/article/view/17/14>

Зоз сербскей кирилки

https://www.lexilogos.com/keyboard/serbian_conversion.htm

Зоз украинскей кирилки

https://www.lexilogos.com/keyboard/ukrainian_conversion.htm

Зоз русийскей кирилки

https://www.lexilogos.com/keyboard/russian_conversion.htm

Кніжки (друковани жридли)

Кніжка зоз єдним автором

Duličenko, A. (2010). *Jugoslavo ruthenica II*. Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad, Ruske slovo Novi Sad. (Cyrillic)

Кніжка з вещей авторами

Кед кніжка ма вещей авторох, наводза ше шицки, але ше пред остатнім презвиском додава знак „&”.

Đorđević, S.–Mitić, M. (2000). *Diplomatsko i konzularno pravo*. Beograd:

Službeni list SRJ.

Rokai, P.–Đere, Z.–Pal, T. & Kasaš, A. (2002). *Istorija Mađara*. Beograd: Clio.

Кніжка зоз редактором або ушорйовачом зборніка роботох

Кед кніжка зборнік роботох зоз наукового сходу або є пошвечена єдней теми, як автор ше наводзи редактор або ушорйовач публикації и коло презвиска и инициялу ше додава „ред.” або „ушор.” односно „ed.” кед кніжка на странским язикау.

Tamaš, JU. (red.) (2012). *Veličina malih jezičkih, književnih, kulturnih i istorijskih tradicija*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddzeljenje za rusinistiku.

Статя зоз зборніка

Hardi, DJ. (2012). Koncept istoriji bačvansko-srimskih Rusnacoх Havrijila Kosteljnika. U: Tamaš, JU. (Red.) (2012). *Veličina malih jezičkih, književnih, kulturnih i istorijskih tradicija*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Oddzeljenje za rusinistiku. 141–149.

Статя зоз наукового часописа

Kišjuhas, A. (2017). Manjinski identiteti: perspektiva teorije kontrole afekta i teorije kontrole identiteta. *Русинистични студии/Ruthenian Studies*, 1, 155–171.

Статї зоз новинох

Потребне навесц информации о року, мешацу и дню за дньово и тижньово новини и хасновац „bok” або „p.” кед новини на странским язикау.

Mišić, M. (1. feb. 2012). Ju-Es stil smanjio gubitke. *Politika*, str. 11.

Кед ше не спомина автор статї:

Straževica gotova za dva meseca. (1. feb. 2012). *Politika*, str. 10.

Онлайн жридла

Кед то жридло оможлівоє, треба написац DOI число. Тото число ше записує на концу описа без точки. Кед DOI не доступни, треба хасновац URL.

Статя зоз онлайн наукового часописа

Stankov, S. (2006). Phylogenetic inference from homologous sequence data: minimum topological assumption, strict mutational compatibility consensus tree as the ultimate solution. *Biology Direct*, 1.

doi:10.1186/1745-6150-1-5

або з URL числом

Stankov, S. (2006). Phylogenetic inference from homologous sequence data: minimum topological assumption, strict mutational compatibility consensus tree as the ultimate solution. *Biology Direct*, 1. Preuzeto sa <http://www.biology-direct.com/content/1/1/5>

Е-кніжки

Кед ше наводзи жридли хторе доступне лем на интернету, место податкох о месту видаваня и видавательови, треба навесц податок о електронским жридли зоз хторого ше пребера:

Milone, E. F.–Wilson, W. J. F. (2008). Solar system astrophysics: background science and the inner solar system [SpringerLink version]. doi: 10.1007/978-0-387-73155-1

Веб сайт

Податок о року одноши ше на датум формованя, датум копії або датум остатней пременки.

Kraizer, S. (2005). Safe child. Prevžate 29. februara 2008, sa <http://www.safechild.org/>

Penn State Myths. (2006). Prevžate 6. decembra 2011, sa <http://www.psu.edu/ur/about/myths.html>

Необявени роботи

За необявени роботи треба навесц подполни податки.

Segedi, K. (2004). Prefiksi sa prostornim značenjem u rusinskom i ruskom jeziku (Nepublikovana magistarska disertacija). Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.

Рукописни материал ше наводзи по авторови рукопису, а кед автор рукописа не познати, по наслову. Кед рукопис не ма наслов, дава му го тот цо пише о нїм. Шлїдујуци елемент час наставаня тексту, место и назва институції у хторей ше рукопис находзи, сигнатура и фолияция.

Редакция часописа *Русинистични студиї / Ruthenian Studies*

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Др Зорана Ђинђића 2.

21000 Нови Сад

Tel: +381214853900

www.ff.uns.ac.rs

Припрема за штампу и редизајн корица

Игор Лекић

Штампа

Сајнос, Нови Сад

Тираж

200

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.161.2

РУСИНИСТИЧНИ студије = Ruthenian Studies /
главни редактор Јанко Рамач. - 2016, 1- . -
Нови Сад : Универзитет у Новим Садзе,
Филозофски факултет, Одделене за русинистику,
2017- . - 23 cm

Dostupno i na: <http://rusinisticnistiudi.ff.uns.ac.rs>. –
Годишње.

ISSN 2560-3612 = Русинистични студије

COBISS.SR-ID 313718791
